FATA BĂTRÎNĂ

Domnului Eugène-Georges-Louis Midy de la Greneray Surville
Inginer al Corpului regal de Poduri şi Şosele
această afectuoasă mărturie din partea cumnatului său

DE BALZAC

Desigur că mulţi vor fi întîlnit prin provinciile Franţei, cîte un nobil cavaler — sau poate chiar mai mulţi — purtînd numele de Valois : unul în Normandia, altul la Bourges, un al treilea trăia în 1816 prin oraşul Alençon, poate şi prin ţinuturile de miazăzi să mai fi fost vreunul... Dar catagrafierea acestei seminţii valesiene n-ar avea prea mare însemnătate. Toţi aceşti cavaleri — printre care unii sînt, desigur, tot atît de Valois, precît şi Ludovic al XIV-lea este un Bourbon [1] — se cunoşteau atît de puţin între ei, încît zadarnic ai fi vorbit unora despre ceilalţi ; de altfel, cu toţii lăsau pe Bourboni să domnească în deplină tihnă pe tronul Franţei, fiind îndeobşte cunoscut faptul că Henric al IV-lea a ajuns rege numai fiindcă prima ramură de Orleans, zisă de Valois, n-avea moştenitori în linie bărbătească. Cît timp nu se dovedeşte contrariul, cît timp încă mai dăinuiesc vlăstare din familia de Valois, ele se trag din spiţa lui Charles de Valois, duce de Angoûlème, fiul lui Carol al IX-lea şi al Mariei Touchet [2], ai căror coborîtori masculini s-au stins. De aceea, la drept vorbind, nu s-a atribuit

niciodată această ilustră obîrșie soțului vestitei Lamothe-Valois, — implicată în afacerea colierului[3].

Acești cavaleri — dacă informațiile sînt cinstite — arătau fiecare aidoma celui din Alençon, un bătrîn gentilom deșirat, uscătiv și fără nici o avere ; cel din Bourges emigrase, cel din Touraine se ascundea, iar cel din Alençon se războise prin Vendeea, alăturîndu-se, într-o oarecare măsură, mișcării chouans-ilor[4]. Acesta din urmă își petrecuse cea mai mare parte a tinereții la Paris, unde, la treizeci de ani, fusese surprins de Revoluție, în toiul cuceririlor amoroase. Considerat de înalta aristocrație provincială drept un veritabil Valois, cavalerul din Alençon avea, ca și toți purtătorii numelui Valois, unele maniere osebite, arăta ca un bărbat din înalta aristocrație, iar în ce privește deprinderile lui, se știa că nu cina niciodată acasă ; seară de seară juca partide de cărți și-și făcuse faima unui om foarte spiritual. Cusur de căpetenie avea pe acela de a povesti o multitudine de anecdote (toate în legătură cu domnia lui Ludovic al XV-lea și începuturile Revoluției) ; persoanele care-l auzeau prima oară găseau că le istorisește destul de bine și, dacă avea înțelepciunea de a nu-și repeta propriile vorbe de duh și de a nu se lăuda cu amorurile, fasoanele și surîsurile lui dădeau uneori în vileag cele mai delicate indiscreții. Acest om cumsecade uza de avantajul de care se bucură bătrînii gentilomi voltairieni, anume acela de a nu merge la liturghie. Lumea privea cu excesivă bunăvoință această lacună, care era de altfel compensată prin evlavia sa pentru cauza monarhică. Tabietul său de căpetenie consta în a priza tutunul dintr-o veche tabacheră de aur, împodobită cu portretul unei principese Goritza. Spre sfîrșitul domniei lui Ludovic al XV-lea, această fermecătoare unguroaică fusese vestită prin nurii ei și tînărul cavaler, care tînjise atunci mult timp îndrăgostit, nu vorbea niciodată fără emoție de dînsa ; mai mult încă, se și bătuse în duel pentru ea. Cavalerul, care număra atunci aproape cincizeci și opt de ani, nu arăta mai mult de cincizeci. Privilegiu hărăzit oamenilor uscătivi și blonzi — el își putea îngădui nevinovata amă-

gire de a avea acea tinerească siluetă ce nu dă încă de gol (nici la bărbaţi, nici la femei), semnele bătrîneţii. E bine să ştiţi că toată viaţa, sau toată eleganţa (care de altfel este o expresie a vieţii), constă în statura omului. Însă de vreme ce am ajuns la virtuţile cavalerului, se cade să spunem că faţa lui era împodobită cu un nas impunător. Nasul îi împărţea în chip hotărît palidul obraz în două secţiuni ce păreau a nu şti una de alta ; dintre acestea, doar una se îmbujora în timpul digestiei... Fapt demn de relevat astăzi, cînd fiziologia se ocupă atît de mult de inima omului. Această incandescenţă apărea pe obrazul lui stîng. Deşi picioarele lungi şi subţiri, trupul pirpiriu şi tenul gălbejit al cavalerului nu vădeau o prea viguroasă sănătate, el mînca totuşi cît şapte şi se plîngea că suferă de o boală de ficat numită gălbinare — de bună seamă, spre a-şi putea ascunde nemăsurata lăcomie. Îmbujorarea feţei venea şi ea într-ajutorul spuselor sale ; dar într-o regiune unde o masă ţine îndeobşte patru ceasuri şi se întinde uneori pînă la treizeci-patruzeci de feluri de mîncare, stomacul cavalerului era ca o binefacere a Providenţei pentru acest onorabil oraş. După unii doctori, roseaţa aşternută de-a stînga chipului vădea o inimă darnică. Viaţa de curtezan a cavalerului confirma aceste aserţiuni ştiinţifice, a căror răspundere, din fericire, nu apasă asupra istoricului. În pofida acestor semne, domnul de Valois avea un sistem nervos de o neobosită vioiciune. Dacă ficatul lui ardea — pentru a întrebuinţa o vorbă veche — nu mai puţin îi ardea şi inima. Dacă pe obrazul lui se iviseră cîteva zbîrcituri, dacă părul îi era argintiu, un observator priceput ar fi întrezărit aci simptomele pasiunii şi urmele plăcerilor. Într-adevăr, avea acele riduri atît de caracteristice care vin dinspre coada ochiului ca o labă de gîscă şi acele cute de pe frunte care la curtea din Cythera[5] erau considerate drept foarte elegante. Totul trăda în el moravurile unui mulieratic *(ladie's man)*. Cochetul cavaler îşi săvîrşea cu atîta minuţiozitate abluţiunile, încît era o adevărată plăcere să te uiţi la obrajii lui ; păreau să

fi fost lustruiți cu o apă miraculoasă. Acea parte a capului (pe care părul nu izbutea s-o mai acopere) lucea precum fildeșul. Sprîncenele și firele lui de păr, pieptănate linciurit, îi dădeau o notă de tinerețe. Carnația sa, atît de albă, părea încă mai dalbă datorită unui dres oarecare. Fără a folosi loțiuni parfumate, cavalerul avea un aer juvenil care-i împrospăta făptura. Mîinile sale de gentilom — îngrijite ca acelea ale unei mici cochete — și unghiile trandafirii, bine manichiurate, atrăgeau de asemenea privirile. În sfîrșit, de n-ar fi avut un nas magistral și superlativ, ar fi putut chiar trece drept un om drăguț... Trebuie însă să ne hotărîm să stricăm frumusețea acestui portret prin denunțarea unor metehne: cavalerul își punea vată în urechi și se fandosea cu niște mici cercei de diamant — de altfel admirabil făuriți — înfățișînd două capete de arapi, pe care-i îndrăgea nespus; iar pentru a justifica aceste ciudate apendice, istorisea că, de cînd își găurise urechile, îi pieriseră durerile de cap de care suferea. Noi nu tindem să înfățișăm pe cavaler drept un bărbat desăvîrșit, dar nu trebuie oare iertat bătrînilor celibatari — a căror inimă încă le mai poate trimite atîta sînge în obraji — unele adorabile caraghioslîcuri care poate au drept obîrșie niște măreț taine? De altfel, cavalerul de Valois răscumpăra capetele sale de arapi prin atîtea alte drăgălășenii, încît lumea se declara pe deplin mulțumită. Într-adevăr, își dădea nesfîrșită osteneală pentru a-și măslui adevărata etate și pentru a fi pe placul cunoscuților săi. Mai întîi, trebuie semnalată grija extremă cu care-și purta lenjeria, singura distincție pe care și-o mai poate îngădui astăzi protipendada în materie de îmbrăcăminte; cămășile cavalerului erau totdeauna de o finețe și de o albeață aristocratică. Cît despre hainele sale, deși de o curățenie exemplară — erau veșnic uzate, dar fără vreo pată ori boțitură. Pentru cei ce observau eleganța indiferentă a cavalerului, măiestria cu care își păstra el îmbrăcămintea putea fi considerată o adevărată minune; nu mergea pînă a le rade cu sticlă — modă născocită de prințul de

Galles — dar domnul de Valois urma rudimentele acelei mari eleganţe britanice cu o îngîmfare personală ce nu prea era pe placul concetăţenilor din Alençon. Oare, lumea nu datoreşte nici un pic de consideraţie celor care-şi dau atîta osteneală? Nu stă în aceasta îndeplinirea celui mai greu precept al Evangheliei, care porunceşte să răspunzi la rău cu bine? Această spilcuială vestimentară, acest deosebit dichis se brodea de minune cu ochii săi albaştri, cu dinţii ca de fildeş ai cavalerului şi cu spălăceala întregii sale făpturi. Numai că Adonisul nostru în retragere n-avea nimic viril în făptura sa şi căuta prin toate aceste artificii de toaletă s-ascundă urmările ravagiilor unei vieţi de aprig curtezan. Pentru a spune tot, vocea cavalerului era în contradicţie cu smeada şi candida sa făptură. Doar alăturîndu-ne părerii ce şi-o fac unii cunoscători ai sufletului omenesc, am fi putut găsi că glasul era pe măsura nasului său, altminteri rămîneai surprins s-auzi prea amplele şi înfumuratele sale intonaţii. Fără să stăpînească impresionantul registru al baritonilor, timbrul vocii sale plăcea printr-un volum amplu, asemuitor accentelor cornului englez, rezistent şi blînd, puternic şi catifelat. Cavalerul se descotorosise definitiv de ridicolul costum pe care îl mai purtau încă unii partizani ai monarhiei, şi se modernizase cu simplitate: apărea totdeauna gătit într-o haină cafenie cu bumbii auriţi, cu pantalonul croit pe picior, dintr-o mătase mată, încheiat cu catarame aurii, cu o vestă albă fără broderii şi o cravată înfăşurată în jurul gîtului, deoarece el nu purta guler la cămăşi; la această ultimă rămăşiţă a vechii eleganţe franceze, ştiuse să renunţe foarte lesne, pentru a-şi putea arăta în schimb gîtul de staret înstărit. Pantofii lui de lac erau încheiaţi cu două catarame de aur pătrate, pe care generaţia de azi nu le-a mai apucat. Cavalerul mai exhiba o altă rămăşiţă a modei secolului al XVII-lea, pe care *Les Incroyables*[6] n-au dispreţuit-o în timpul Directoratului; două lanţuri de ceas ce atîrnau paralel la fiece buzunărel al jiletcii. Acest veşmînt de tranziţie, care unea cele două veacuri, era purtat de cavaler cu

o grație de marchiz, al cărei secret s-a pierdut pe scena franceză din ziua cînd murise și Fleury, acest ultim elev al lui Molé[7]. Aparent deschisă tuturor privirilor, viața sa particulară era de fapt o viață tăinuită. El avea o locuință modestă — ca să nu zicem altfel — pe strada du Cours, la al doilea cat al unui imobil aparținînd doamnei Lardot, cea mai bună și căutată spălătoreasă din oraș. Această împrejurare explica excesiva albeață a lenjeriei cavalerului. Intr-o zi, soarta a vrut ca Alençon-ul să înceapă să pună la îndoială purtarea lui de gentilom, de vreme ce pe furiș, spre bătrînețe, el se căsătorise cu o oarecare Césarine, mama unui copil care avusese obrăznicia să vină pe lume nechemat.

„A oferit — clevetea atunci un oarecare domn du Bousquier — mîna sa aceleia care-i pusese atîta timp la-ndemînă fierul său de călcat."

Mîrșava ponegrire îndureră cu atît mai mult bătrînețele gingașului gentilom, cu cît istorisirea noastră ne va arăta cum a pierdut o speranță îndelung nutrită și pentru care făcuse o seamă de sacrificii. De fapt, doamna Lardot, pentru neînsemnata sumă de o sută de franci pe an, închiriase domnului de Valois două odăi la al doilea cat al locuinței sale. Demnul gentilom, care cina în fiece zi în oraș, nu se întorcea acasă decît spre a dormi. Singura sa cheltuială era așadar prînzul, invariabil compus dintr-o ceașcă de ciocolată însoțită, după sezon, fie de unt, fie de fructe. Nu aprindea focul decît în iernile cele mai aspre și numai cît timp se îmbrăca ; între orele unsprezece și patru se plimba, se ducea să citească jurnalele sau făcea vizite. Incă din ziua așezării sale în Alençon, își mărturisise cu noblețe mizeria, spunînd că toată averea sa constă într-o rentă viageră de șase sute livre, rămășiță a belșugului de odinioară — sumă ce i se vărsa în cîteva cîștiuri de către vechiul său om de afaceri, căruia îi încredințase dreptul de proprietate. Intr-adevăr, un bancher din oraș îi număra o sută cincizeci de livre, trimise din trei în trei luni de un anume Bordin din Paris. Fiecare putea să afle amănuntul de la prima persoană căreia dom-

nul de Valois îi încredințase această taină pentru a o păstra cu cea mai mare strictețe. El culesese roadele neajunsurilor sale : își avea tacîmul în casele cele mai distinse din Alençon și era invitat la toate soarelele. Talentele sale de jucător, de povestitor, de om plăcut în societate, amabilitatea sa — erau atît de prețuite, încît totul părea searbăd atunci cînd el lipsea. Stăpînii casei, doamnele aveau nevoie de mica sa schimonoseală aprobatoare. Cînd o tînără femeie auzea la un bal pe bătrînul cavaler spunîndu-i : „Ești încîntător de bine îmbrăcată !" — era mai fericită de acest compliment decît de toată deznădejdea rivalei sale. Singur domnul de Valois își mai putea îngădui să rostească unele fraze demodate. Cuvinte ca : *inimioara mea, giuvaerul meu, puicuța mea, regina mea* — toate gîngiuelile amoroase ale anului 1770 — ieșite din gura lui, căpătau o irezistibilă grație. În sfîrșit, avea privilegiul superlativelor. Prin complimentele sale (pe care le împărțea de altfel cu zgîrcenie) dobîndea favorurile femeilor bătrîne ; el măgulea pe toată lumea, chiar pe oamenii din administrație, de care n-avea nevoie. La joc era de o distincție care ar fi făcut să fie oriunde remarcat ; nu se plîngea niciodată, își lăuda adversarii atunci cînd pierdeau ; nu-și dădăcea partenerii, explicîndu-le cum ar fi trebuit jucată lovitura. Atunci cînd în timpul împărțirii cărților se iscau obișnuitele anoste ciorovăieli, cavalerul, cu un gest demn de Molé, scotea tabachera, privea imaginea principesei Goritza, ridica demn capacul, lua o priză de tabac, îl pulveriza, îl vîntura, îl fasona ; iar cînd jocurile erau făcute și falnicele-i nări bine garnisite de tutun, își punea „principesa" la loc în jiletcă — totdeauna în buzunarul stîng ! Doar un gentilom al *bunului* secol (în opoziție cu *marele* secol) [8] ar fi putut născoci acest compromis între o disprețuitoare tăcere și un cuvînt de spirit care n-ar fi fost înțeles. Accepta pe ageamii și știa să tragă foloase de pe urma lor. Caracterul său încîntător, mereu același, făcea pe oameni să zică : „Admir pe cavalerul de Valois !" Conversația sa, manierele sale, totu-n el părea bălai, senin, aidoma

cu făptura lui. Se străduia să nu jignească nici pe bărbaţi, nici pe femei. Indulgent pentru viciile din născare ca şi pentru slăbiciunile minţii, asculta răbdător — cu ajutorul principesei Goritza — pe cei ce veneau să-şi depene micile neajunsuri ale vieţii lor de provincie, vorbindu-i despre oul nefiert de la prînz, despre cafeaua cu lapte care „se tăiase", sau dîndu-i amănunte hazlii cu privire la sănătatea lor, somnul lor neliniştit, visele, vizitele. Cavalerul avea priviri languroase, atitudini clasice pentru a stimula mila, care făceau din el un foarte plăcut interlocutor; plasa aci un *„ah!"*, aci un *„ei şi!"* sau *„cum de s-a întîmplat"...?* — cu o încîntătoare spontaneitate. A murit fără ca nimeni să fi bănuit că, în timpul unui asemenea potop de neghiobii, el îşi amintea de obicei de capitolele cele mai dulci ale romanului său cu principesa Goritza. V-aţi gîndit vreodată la serviciile pe care un simţămînt care a asfinţit îl mai poate aduce societăţii? V-aţi gîndit oare cît este amorul de sociabil şi de util? Aceasta poate explica şi faptul că, în ciuda cîştigurilor lui constante la cărţi, cavalerul rămînea copilul răsfăţat al oraşului, căci el nu părăsea niciodată jocul fără a lua pe puţin şase livre. Iar ori de cîte ori pierdea — ceea ce se întîmpla foarte rar — el trîmbiţa aceasta în gura mare. Toţi cei care l-au cunoscut mărturisesc că n-au întîlnit niciodată, nicăieri, nici chiar în muzeul de Egiptologie din Turin, o mumie atît de gingaşă ca dumnealui. Nicăieri pe lume parazitismul nu înflorise în chip atît de graţios. Niciodată egoismul cel mai feroce nu se arătase mai îndatoritor şi mai puţin jignitor ca la acest gentilom; el făcea cît o prietenie devotată. Chiar dacă venea careva să-l roage pe domnul de Valois să-i facă un mic serviciu care nu prea era pe placul lui, nu pleca de la bunul cavaler fără să fie încîntat de el şi mai ales fără să se fi convins că nu l-ar fi putut cu nimic ajuta, ba chiar că i-ar fi stricat treaba dacă s-ar fi amestecat cumva.

Pentru a explica problematica viaţă a acestui cavaler, istoricul, căruia acest crud desfrînat — Ade-

vărul — i-ar pune căluşu-n gură, ar trebui să constate că, după tristele şi glorioasele zile de iulie [9], Alençon-ul aflase, în sfîrşit, că banii cîştigaţi trimestrial la cărţi, de domnul de Valois, însumau aproximativ cincizeci de scuzi [10] şi că spiritualul cavaler avusese sfruntarea să-şi trimită sie însuşi renta viageră, pentru a nu părea lipsit de venituri într-o ţară unde se ţinea seama de realităţi. Mulţi dintre prietenii săi susţineau însă morţiş (după moartea sa, notaţi acest amănunt) că astea-s născociri şi basme, considerînd pe cavalerul de Valois drept un respectabil şi demn gentilom, astăzi calomniat de liberali. Din fericire pentru acei cartofori rafinaţi, la galerie există totdeauna oameni care să-i susţină. Ruşinaţi că ar trebui să-şi recunoască o greşeală, admiratorii neagă aceasta cu înverşunare. Nu-i învinuiţi de a fi îndărătnici ; aceşti oameni au simţămîntul demnităţii lor, iar guvernele dau tocmai exemplul acelei virtuţi care constă în a-şi înmormînta morţii în taină, fără a le cînta *Te-Dum*-ul înfrîngerilor. Dacă şi cavalerul şi-a îngăduit asemenea subtilă iscusinţă — care de altfel i-ar fi adus stima cavalerului de Gramont, surîsul baronului de Foeneste, o strîngere de mînă din partea marchizului de Moncade [11] — oare n-a rămas totuşi acelaşi amabil musafir şi om de duh, neobositul jucător, minunatul povestitor care constituia un mic punct de atracţie al Alençon-ului ? Şi de altfel, fapta aceasta, considerată sub aspectul liberului său arbitru, era ea oare contrară moravurilor elegante ale unui gentilom ? Cînd atîţia oameni sînt constrînşi să dea rente viagere altora, ce poate fi mai natural decît să dai de bună voie una celui mai bun prieten al tău ? Însă Laîus a murit... [12] După cincisprezece ani de viaţă, cavalerul adunase în felul acesta peste zece mii de franci. La revenirea Bourbonilor [13], unul din vechii săi prieteni, domnul marchiz Pombreton, fost locotenent în compania muşchetarilor negri, îi restituise — zicea cavalerul — două sute de pistoli [14] pe care-i împrumutase pentru a emigra. Acest eveniment stîrni vîlvă şi mai tîrziu dezminţi zeflemelile inventate de ziarul *Le Constitu-*

tionnel [15] asupra felului cum emigranții înțelegeau să-și plătească datoriile. Cînd cineva vorbea în fața cavalerului despre nobilul gest al marchizului de Pombreton, bietul om se-nroșea pînă-n vîrful urechilor. Atunci toată lumea se bucura pentru domnul de Valois, care consulta oameni de afaceri cu privire la felul în care ar putea să investească restul său de avere. Avînd încredere în regimul Restaurației, el își plasă banii în rente de stat, în momentul în care acestea valorau cincizeci și șase de franci și douăzeci și cinci centime. Domnii de Lenoncourt și de Navarreins, care — spunea el — îl cunoșteau, înlesniră obținerea unei pensii de o sută de taleri din caseta particulară a regelui, onorîndu-l și cu crucea Sfîntului Ludovic. Niciodată nu s-a știut în ce fel bătrînul cavaler obținuse aceste solemne consfințiri ale titlului și ale calității sale; sigur este că decretul crucii Sfîntului Ludovic îl îndrituia să poarte gradul de colonel în retragere, pe baza serviciilor prestate în armata catolică din apus. În afară de basmul cu renta viageră, de care astăzi nimeni nu se mai sinchisea, cavalerul avea deci într-adevăr un venit de una mie de franci. În ciuda acestei ameliorări, nu schimbase întru nimic felul său de trai și nici obiceiurile; panglica roșie însă stătea de minune pe haina sa cafenie, completînd oarecum fizionomia gentilomului. Începînd din 1802, cavalerul își pecetluia scrisorile cu un străvechi sigiliu de aur, destul de prost gravat, dar pe care Castéranii, d'Esgrignonii, Troisvilii [16] puteau deslușì *un scut împărțit de culorile Franței, tăiate transversal de o fișie roșie; pe acest cîmp purpuriu, cinci rombi aurii avînd în creștet cîte o cruce. În fruntea blazonului se afla o cruce pe cîmp negru-argintiu. Totul încununat de o chivără de cavaler. Iar drept deviză: VALEO* [17]. Înarmat cu această nobilă pajură el ar fi trebuit, și ar fi putut, să se urce în toate trăsurile regale din lume.

Mulți invidiau tihnita existență a bătrînului celibatar, existență plină de partide de boston, trictrac, reversi, whist și pichet, bine jucate, existență alcătuită din dineuri bine mistuite, din tabac prizat cu grație

sau din liniştite promenade. Aproape tot Alençon-ul credea că viaţa lui era lipsită de ambiţii şi interese serioase. Dar nimeni nu duce o viaţă atît de simplă, pe cît ar voi invidioşii s-o înfăţişeze. Veţi descoperi uneori în satele cele mai îndepărtate molusce umane, rotatori, în aparenţă morţi, dar care au pasiunea lepidopterelor sau a conchyliologiei şi-şi dau o nesfîrşită osteneală pentru cine ştie ce fluture sau pentru o *Concha Veneris* [18]. Cavalerul nu numai că-şi avea scoicile sale, dar mai nutrea cu ambiţie o dorinţă pe care o urmărea cu o perseverenţă demnă de Sixt al cincilea [19]. Cavalerul năzuia să se însoare cu o fată bătrînă şi bogată, pentru a-şi croi astfel drumul spre sferele înalte ale Palatului. Aici era tot tîlcul ţinutei sale maiestuoase şi al şederii sale în Alençon.

Într-o miercuri, dimineaţă devreme, în toiul primăverii anului 16 [20] (acesta era felul lui de a vorbi), în clipa cînd cavalerul îşi îmbrăca halatul din vechi damasc verde, înflorat, auzi pe scară — deşi avea vată-n urechi — pasul uşor al unei fetişcane care urca. Urmară îndată trei discrete bătăi la uşă ; apoi, fără să mai aştepte răspuns, o fiinţă frumoasă se strecură ca un ţipar în odaia bătrînului celibatar.

— Ah! tu erai, Suzanne? exclamă cavalerul de Valois, fără a înceta să-şi ascută briciul pe o curea. Ce mi te aduce aici, odraslă scumpă, mică şi şăgalnică?

— Veneam să vă spun ceva care vă va face poate tot atîta plăcere cît şi supărare.

— E vorba de Césarine?

— Mult îmi pasă mie de Césarine a dumitale! răspunse ea cu un aer vioi, grav şi totodată nepăsător.

Această fermecătoare Suzanne — a cărei nostimă aventură era menită să aibă o atît de mare înrîurire asupra destinului eroilor acestei povestiri — era lucrătoare la doamna Lardot.

Un cuvînt acum asupra topografiei locului. Atelierele ocupau tot catul de jos. Curtea cea mică era folosită pentru a întinde pe frînghii din păr de cal

batiste brodate, guleraşe, corsaje cu horboţele, manşete, cămăşi cu jabou, cravate, dantele, rochii brodate — în sfîrşit, toată lenjeria fină a celor mai bune case din oraş. Cavalerul pretindea a şti — după numărul corsajelor de dantelă ale nevestei perceptorului general — din fir în păr, intrigile sale ; căci se găseau cămăşi cu jabou şi cravate într-o anumită legătură cu corsajele de dantelă şi guleraşele. Deşi această împrejurare îi dădea posibilitatea să fie la curent cu toate dedesubturile întîlnirilor din oraş, cavalerul nu săvîrşise niciodată vreo indiscreţie, şi (deşi avea spirit !) nu făcuse vreo epigramă care ar fi avut drept urmare să se închidă uşa vreunei case. Tocmai de aceea veţi considera poate pe domnul de Valois ca pe un om cu ţinută aleasă, dar ale cărui talente — ca ale altor mulţi — s-au irosit într-un cerc închis. De bună seamă, căci doar era bărbat, cavalerul îşi îngăduia numai anumite ocheade fulgerătoare care făceau pe femei să se înfioare ; totuşi el era îndrăgit, fiindcă toate se convinseseră de marea discreţie şi simpatia pe care o avea faţă de slăbiciunile frumoaselor. Prima lucrătoare, mîna dreaptă a doamnei Lardot (o fată bătrînă de vreo patruzeci şi cinci de ani, urîtă foc) locuia uşă-n uşă cu cavalerul. Deasupra nu mai erau decît nişte mansarde, unde se uscau rufele iarna. Ca şi apartamentul cavalerului, fiecare era alcătuit din două odăi luminoase : una da spre stradă, cealaltă spre curte. Dedesubt locuia un bătrîn paralitic, un vechi corsar numit Grévin, bunicul doamnei Lardot, care servise sub amiralul Simeuse în Indii şi acum surzise. Cît despre doamna Lardot, care ocupa cealaltă aripă de la primul etaj, marea ei slăbiciune pentru oamenii cu vază o făcea să nu observe defectele cavalerului. Pentru ea, domnul de Valois era ca un monarh absolut şi tot ce făcea el era bine. Dacă vreuna din lucrătoarele ei s-ar fi îndurat să fericească pe cavaler, ea ar fi spus : *„E atît de amabil !“* Aşadar, în pofida faptului că această casă era ca un felinar, aşa cum sînt toate casele din provincie, odaia domnului de Valois era ferită ca o taină de hoţi. Confident al

măruntelor combinații din atelier, cavalerul nu trecea niciodată prin dreptul ușii (care era mai totdeauna deschisă), fără să dea cîte ceva micuțelor sale simpatii: ciocolată, bomboane, panglicuțe, dantele, o cruciuliță de aur, tot soiul de nimicuri care plac grozav de mult acestor grizete. Astfel că fetișcanele îl ridicau în slăvi pe bunul nostru cavaler. Femeile simt prin instinct pe bărbații care le îndrăgesc pentru simplul fapt că ele poartă fustă, pe aceia care sînt fericiți să trăiască lîngă ele, fără a se gîndi să le ceară, prosteşte, răsplata galanteriei lor. În această privință femeile au exact instinctul cîinelui care, aflat în fața unui grup, merge drept la omul care iubește animalele. Sărmanul cavaler de Valois păstra, din prima parte a vieții sale, nevoia acestei ocrotitoare curtenii care osebea înainte vreme pe marele senior. Veşnic credincios sistemului micii gospodării, îi plăcea să umple de daruri femeile, singurele care știu să primească bine, fiindcă la rîndul lor pot oricînd răsplăti. Într-o epocă în care liceenii căutau, la ieşirea din clasă, să descopere simboluri sau să desluşească legende, nu este oare extraordinar ca nimeni să nu fi dat încă o explicație în legătură cu mentalitatea fetelor din veacul al optsprezecelea? Nu era acesta ca un turnir din veacul al cincisprezecelea? În 1550, cavalerii se băteau în duel pentru doamne; în 1750, își exhibau amantele la Longchamps [21]; astăzi se iau la întrecere cu cai de curse; în orișice epocă, gentilomul a căutat să-și facă un fel de viață proprie. Încălțările cu vîrfurile răsucite din veacul al patrusprezecelea s-au prefăcut în pantofii cu tocuri înalte, roșii, ai secolului al optsprezecelea [22], iar luxul afișat de țiitoarele din anul 1750 a devenit tot atît de ostentativ ca simțămintele manifestate de Cavaleria Errantă? [23] (Numai că în aceste zile cavalerul nu se mai putea ruina pentru o iboynică.) În locul bomboanelor învelite-n bilete de bancă, el oferea amabil, pur și simplu, o punguță cu cofeturi. Să presupunem, pentru fala Alençon-ului, că aceste cofeturi erau primite cu mai multă bucurie decît ar fi acceptat, pe vremuri, vestita Duthé [24], o garnitură

de toaletă din argint aurit, sau vreun echipaj, venit ca dar din partea contelui d'Artois. Toate aceste grizete înțelegeau măreția scăpătată a cavalerului de Valois și-i ascundeau cu grijă gîndurile lor tainice. Iar cînd încerca cineva să le iscodească, prin casele pe unde se vînturau, despre cavalerul de Valois, ele vorbeau cu seriozitate despre gentilom și-l îmbătrîneau ; devenea atunci un domn respectabil care ducea o viață sfîntă ; acasă însă ele s-ar fi cocoțat pe umerii lui ca niște papagali. Știau că îi plăcea să afle secretele pe care le iscodeau spălătoresele în intimitatea căsniciilor și alergau dis-de-dimineață să-i istorisească bîrfele din Alençon ; le poreclise „gazetele lui cu fuste" — „foiletoanele sale vii" ; niciodată domnul de Sartines[25] n-ar fi putut avea iscoade atît de inteligente și avantajoase, care să fi păstrat atîta onestitate în timp ce gîndeau la cele mai șăgalnice lucruri. Țineți seamă că în timpul prînzului cavalerul se desfăta ca un preafericit.

Suzanne, una din favoritele sale, spirituală și ambițioasă, era de teapa Sophiei Arnould[26] ; de ar fi voit Tizian s-o zugrăvească pe Venus și ar fi poftit o curtezană să pozeze în fața unei catifele negre, desigur că n-ar fi putut găsi nici una ca Suzanne ; atîta doar că fața ei, deși fin modelată în trăsăturile frunții și ale ochilor, păcătuia prin liniile vulgare ce se conturau spre bărbie. Avea acea frumusețe normandă, proaspătă, strălucitoare și durdulie — carnația lui Rubens înfrățită cu musculatura lui Hercule-Farnese — iar nicidecum frumusețea grațioasei Venus de Medicis, soția lui Apollo.

— Ei bine ! fetițo, ia s-auzim ce mare sau mică poveste vii să-mi istorisești !

Ceea ce distingea pe cavaler de toți bărbații, de la Pekin și pînă la Paris, era tocmai purtarea lui blajină, părintească, față de orice grizetă. Aceste fete i-aminteau de ilustrele nimfe ale Operei de odinioară, a căror faimă umpluse Europa o bună parte a veacului XVIII. Gentilomul nostru trăise înainte vreme în tovărășia acestui soi de femei, astăzi date uitării, așa precum date uitării sînt toate mărețele înfăptuiri

— iezuiții ca și flibustierii, stareții ca și otcupcii[27]; dobîndise astfel faima unei irezistibile bonomii, a unei grațioase ușurințe, a unui lasă-mă să te las lipsit de egoism, desăvîrșitul *incognito* al lui Jupiter la Alcmena[28] — al zeului care se lasă păcălit, lepădîndu-se de toată atotputernicia trăsnetelor, dornic doar de desfătare, cît mai departe de Junona, într-un Olimp de nebunii, de mici ospețe cu belșug de fete...

Le primea îmbrăcat în halatul lui de damasc verde, în camera-i golașă; pe jos, o tapiserie urîtă ținea loc de covor, vechile fotolii erau jerpelite, pereții tapisați cu o hîrtie care n-o mai întîlneai decît pe la unele hanuri și pe care apărea chipul lui Ludovic al XVI-lea — cu toată dinastia — zugrăvit între niște ramuri de salcie plîngătoare; sublimul lor testament era înfățișat în chip de urnă, împreună cu alte sentimentalități născocite de Regalitate în timpul Teroarei. Dar în ciuda decrepitudinii în care trăia cavalerul, bărbierindu-se în fața unei vechi măsuțe de toaletă împodobită cu dantele ofilite, întreaga-i făptură emana acel aer al secolului al optsprezecelea. Tot grațiosul desfrîu al tinereții sale reapărea dintr-o dată; ai fi spus că e un bogătaș înavuțit, cu trei sute de mii de livre datorii, care-și ține partenera la ușă. Părea mare ca Berthier[29], în timpul retragerii de la Moscova, în timp ce poruncea batalioanelor unei armate spulberate.

— Domnule cavaler — zise șăgalnic Suzanne — mi se pare că nici nu trebuie să vă povestesc nimic: n-aveți decît să vă dați singur seama.

Și Suzanne se așeza de profil, pentru a întări cuvintele sale cu un argument avocățesc. Cavalerul care, credeți-mă, era un viclean, trăgea cu coada ochiului la pîntecul fetișcanei și ținînd mai departe briciul oblic aproape de gît, se prefăcu a înțelege.

— Bine, bine, fetica mea, vom sta numaidecît de vorbă. Dar nu ți se pare c-o iei cam repede?

— Ce crezi, domnule cavaler, că trebuie s-aștept pe mama să mă bată și doamna Lardot să mă dea afară? Dacă nu plec numaidecît la Paris, aci, în tîr-

gul ăsta, unde oamenii-s atît de caraghioşi, n-am să mă mai pot mărita niciodată.

— Ce vrei, copila mea, societatea se schimbă; femeile, ca şi noblețea, sînt victimele unei groaznice neorînduieli ce se pregăteşte. După tulburările politice, urmează destrăbălarea moravurilor. Din păcate, nu va trece mult şi femeia nu va mai exista (îşi scoase vata pentru a-şi curăța urechile), va pierde nespus de mult lăsîndu-se prada simțămintelor ei; femeia îşi va toci nervii; nu va mai putea gusta micile plăceri ale zilelor noastre, pe care le poftea fără ruşine şi le accepta fără nazuri, în timpul cînd frumoasele leşinau la comandă (îşi şterse de săpun micii cercei cu capete de arapi) doar pentru a-şi atinge țelul. De acum încolo ele vor suferi de o boală de care se vor lecui printr-o infuzie de flori de portocal (începu să rîdă). În fine, căsătoria, care era un lucru aşa de vesel pe vremea mea, va deveni ceva (îşi luă cimbistra pentru a se epila) — ceva foarte plictisitor! Ține minte, copila mea: domnia lui Ludovic al XIV-lea şi a lui Ludovic al XV-lea a însemnat asfințitul celor mai frumoase moravuri din lume.

— Dar, domnule cavaler — zise fetişcana — aci e vorba de moravurile şi de onoarea micei dumneavoastră Suzanne, şi sper că n-o s-o părăsiți.

— Vai de mine! strigă cavalerul, terminîndu-şi coafura — dar mai degrabă-mi pierd numele.

— Ah! făcu Suzanne.

— Ascultă-mă, codană caraghioasă! spuse cavalerul întinzîndu-se pe o mare canapea numită odinioară *„duchesse"* (şi pe care, cu destulă greutate, i-o putuse procura doamna Lardot).

O atrase lîngă el pe splendida Suzanne, cuprinzîndu-i picioarele între genunchi. Şi frumoasa se lăsa — ea care se ținea atît de mîndră pe stradă. ea care de zeci de ori refuzase, fie din cinste, fie din dispreț față de meschinăria lor, toate avantajele cu care o îmbiau unii bărbați din Alençon. Şi Suzanne se gudură pe lîngă cavaler, exhibînd cu atîta neobrăzare aşa-zisul ei păcat, încît acest ticălos bătrîn, care

scrutase existențe mult mai pline de viclenie și de mister, sezisă dintr-o singură privire toată tevatura. Știa prea bine că nici o fată nu glumește cu adevărata dezonoare; însă nu catadicsi să se atingă de această frumoasă minciună și s-o spulbere.

— Zadarnic ne calomniem — o alintă cavalerul, surîzînd cu deosebită finețe — sîntem cuminți precum fata al cărui nume-l purtăm, putem să ne căsătorim fără de frică; numai că nouă nu ne prea place să ne uscăm aici, nouă ne este dor de Parisul unde ființele fermecătoare, cînd sînt spirituale, devin și bogate; iar noi nu sîntem proaste. Așadar, vrem să mergem să vedem dacă în capitala plăcerilor nu cumva ne așteaptă niște tineri cavaleri de Valois, o caleașcă, diamante, o lojă la Operă... rușii, englezii, austriecii au de zvîrlit acolo milioane — averi pentru care mama ne-a dat zestrea frumuseții. În fine, mai sîntem și patrioate și vrem să ajutorăm Franța să-și recapete banii din buzunarul acestor domni. Hei! hei, oiță pîrdalnică, toate astea nu-s rele! Chiar dacă lumea în care trăiești va să clevetească puțin, dar succesul tău va îndreptăți totul... Ceea ce însă e tare rău, e atunci cînd nu ai bani — și asta-i boala noastră a amîndurora. Avînd însă imaginație, am pus la cale să tragem un folos din mica noastră onoare, prinzînd în laț pe un holtei bătrîn; dar burlacul ăsta — vezi comoara mea — cunoaște pe de rost toate vicleșugurile femeiești, ceea ce înseamnă că mai degrabă pui un bob de sare pe coada unui vrăbioi, decît să mă faci să cred că sînt amestecat cît de cît în sforăriile tale. Du-te la Paris, micuța mea, du-te pe socoteala vanității unui celibatar — nu eu am să te împiedic, dimpotrivă, eu te voi ajuta, căci bătrînii burlaci, Suzanne, sînt pavezele firești ale fetișcanelor. Eu unul nu vreau să mă vîr însă în treaba asta! Ascultă, regina mea, tu care înțelegi atît de bine viața, ai putea să-mi faci mult rău și amar: rău?... ai putea să zădărnicești căsătoria mea, într-o lume unde morala contează; amar... — chiar dacă ai fi la ananghie (ceea ce nu cred), știi, drăguța mea, că eu n-am lețcaie, sînt sărac lipit pă-

mîntului. Ah! Dacă aş lua o domnişoară Cormon, dacă m-aş îmbogăţi, de bună seamă c-atunci te-aş prefera Césarinei. Mi-ai părut totdeauna fină ca aurul cu care se poleieşte plumbul şi croită spre a deveni iubita unui mare domn. Te cunosc atît de bine, încît renghiul pe care ai vrut să mi-l joci nu mă surprinde de fel. Îl aşteptam. Pentru o fată, e ca şi cînd ai zvîrli teaca unei săbii! Pentru a acţiona în felul acesta, îngeraşul meu, e nevoie de idei. Iată de ce ai toată stima mea!

Şi o bătu uşor pe obraz, ca un episcop ce miruieşte.

— Dar, domnule cavaler, v-asigur că vă înşelaţi şi că...

Se înroşi fără să îndrăznească să continue, căci cavalerul ghicise şi-i dăduse-n vileag, dintr-o singură privire, tot gîndul.

— Da, te aud. Vrei să te cred? Ei bine! hai să te cred. Dar urmează-mi sfatul: du-te la domnul du Bousquier. Nu eşti tu aceea care duce lenjeria domnului Bousquier de vreo cinci-şase luni de zile? Ei bine! nu te întreb ce se petrece între voi, dar pe el îl cunosc: are amor propriu, e un flăcău tomnatic, e putred de bogat, are o rentă de două mii cinci sute de livre şi nu cheltuieşte nici măcar opt sute. Dacă eşti îndemînatică şi ai atîta minte precum bănuiesc, cu siguranţă că vei vedea Parisul pe spezele lui. Hai, du-te, căprioara mea, du-te de mi-l zăpăceşte şi mai ales fii mlădioasă ca mătasea, cumpăneşte şi răscumpăneşte fiecare cuvînt; du Bousquier moare de frică de scandal şi dacă ţi-a dat prilejul, atunci fă-l de ocară... În fine, înţelegi tu! Ameninţă-l că-l vei face de rîs pe lîngă doamnele de la biroul de binefaceri. În afară de asta, el e un ambiţios. Şi de altfel, un bărbat poate ajunge la orice prin femeia sa. Nu eşti tu oare destul de frumoasă şi de spirituală ca să faci norocul soţului tău? Impielităţă ce eşti! tu ai fi în stare să-nfrunţi chiar şi pe o doamnă de la Curte!

Fremătînd de bucurie la ultimele cuvinte ale cavalerului, Suzanne abia aştepta s-o tulească la domnul

du Bousquier. Dar ca să nu plece chiar așa brusc, în timp ce-l ajuta să se îmbrace, îi mai puse cîteva întrebări în legătură cu Parisul. Cavalerul ghici efectul sfaturilor sale și înlesni ieșirea Suzannei, rugînd-o să-i spună Cesarinei să-i aducă ciocolata pe care doamna Lardot i-o pregătea în fiece dimineață. Suzanne porni glonț la victima ei, a cărei biografie iat-o:

Urmaș al unei vechi familii din Alençon, du Bousquier deținea în societate un rang cam între boiernaș și burghez. Tatăl său ocupase dregătoria juridică de Locotenent-Criminolog. După moartea lui, rămas fără venituri, du Bousquier — ca toți scăpătații din provincie — se dusese să se căpătuiască la Paris. La începutul Revoluției se apucă de afaceri. În ciuda republicanilor care făceau mare caz de cinstea revoluționară, treburile pe atunci nu prea mergeau pe roate. Mișunau tot soiul de afaceriști: spioni politici, samsari, slujbași însărcinați cu aprovizionarea armatei, emisari de-ai Sindicului Comunei pentru confiscarea și valorificarea bunurilor celor emigrați, miniștri și generali. Între 1793 și 1799, du Bousquier fusese însărcinat cu aprovizionarea armatelor franceze. Locuia pe atunci într-o casă somptuoasă, un adevărat palat, și devenise unul din matadorii finanțelor; făcu afaceri în cîrdășie cu faimosul Ouvrard.[30] Avea mereu musafiri, ducînd viața scandaloasă obișnuită a vremurilor, o viață de Cincinatus,[31] înfruptîndu-se din delapidări și sustrageri de rații; ținea mai multe ibovnice și dădea frumoase serbări în cinstea directorilor Republicii... Cetățeanul du Bousquier, care fusese unul dintre intimii lui Barras, era prieten la toartă cu Fouché și cu Bernadotte.[32] În speranța de a deveni ministru, se avînta însă orbește în partida care uneltea în taină împotriva lui Bonaparte — aceasta pînă la Marengo. Șarja lui Kellermann și moartea lui Dessaix[33] au însemnat pentru du Bousquier năruirea aspirațiilor lui de mare om de stat. Du Bousquier era chiar pe punctul să devină unul din înalții demnitari ai guvernului în perspectivă pe care-l anihilă norocul lui Napoleon, în 1793. Neașteptata

izbîndă, cucerită prin încleştarea de la Marengo, a însemnat înfrîngerea acestei fracţiuni ce avea gata tipărite pînă şi proclamaţiile către ţară, spre a reveni la sistemul Montagnard, [34] în cazul cînd Primul Consul ar fi fost înfrînt. Convins acum de imposibilitatea unui triumf, du Bousquier îşi speculase cea mai mare parte a averii la Bursă, păstrînd însă legătură cu două ştafete pe cîmpul de luptă : cea dintîi părăsi cîmpul de luptă în clipa cînd Mélas [35] biruia, dar în timpul nopţii, la un interval numai de patru ore, cea de-a doua iscoadă sosi să vestească înfrîngerea austriecilor. Du Bousquier blestemă pe Kellermann şi pe Dessaix, neîndrăznind însă să afurisească şi pe Primul Consul care-i datora milioane. Alternativa între un cîştig de milioane de franci şi o ruină totală îl tîmpi pe furnizor cu desăvîrşire timp de cîteva zile ; atîta abuzase de viaţă, încît lovitura îl găsi gata vlăguit. Lichidarea creanţelor sale de stat îndreptăţea totuşi oarecare speranţe ; dar, în ciuda şperţurilor, du Bousquier trebui să înfrunte ura lui Napoleon împotriva furnizorilor care mizaseră pe înfrîngerea lui. Domnul de Fermon (poreclit în glumă *Fermon-Puşculiţă)* lăsă pe du Bousquier fără de sfanţ. Imoralitatea vieţii sale particulare, legăturile cu Barras şi Bernadotte displăcură Primului Consul mai mult chiar decît speculaţiile la Bursă ; îl şterse aşadar de pe lista perceptorilor generali unde, datorită faimei lui de odinioară, ajunsese să fie numit la Alençon. Din tot avutul lui du Bousquier nu-i mai rămăsese decît o rentă viageră de una mie două sute franci înscrisă pe Marea Carte, — plasament făcut într-o doară, dar care-l scăpase acum din mizerie. Ignorînd rezultatul lichidării, creditorii nu-i lăsară decît o mie de franci rentă, dar toţi banii fură plătiţi, prin lichidarea proprietăţilor, prin recuperări şi prin vinderea hotelului de Beauséant, care era al lui du Bousquier. Astfel încît speculantul, deşi ajuns aproape în pragul falimentului, îşi păstră totuşi numele neîntinat. Un om ruinat de Primul Consul şi cunoscut prin covîrşitoarea reputaţie pe care i-o făcuseră relaţiile cu şefii guvernelor trecute, prin felul

său de viață și vremelnica sa atotputernicie, era de natură să intereseze orașul Alençon unde, într-ascuns, domnea regalismul. Furios împotriva lui Bonaparte, du Bousquier povesti neajunsurile din viața de alcov a Primului Consul, destrăbălarea Josefinei și cîteva anecdote secrete din timpul celor zece ani de revoluție; în consecință, fu foarte bine primit. În acea epocă, du Bousquier, în ciuda faptului că avea patruzeci de ani bătuți pe muchie, făcea pe tinerelul de treizeci și șase; de statură mijlocie, oacheș, gras ca un negustor, fălindu-se cu pulpele sale durdulii, avea trăsături bine marcate, nasul teșit, cu nările păroase, sprîncene stufoase și ochi ce trimiteau priviri pătrunzătoare, ca ale domnului Talleyrand, — dar puțin mai șterse; păstra haina cu reverurile în chip de „aripi" (caracteristice modei republicane), iar părul său negru îl purta foarte lung. Mîinile, garnisite cu mici smocuri de peri pe fiece deget, adevereau, prin vinele vînjoase și albastre, o puternică musculatură. În sfîrșit, avea pieptul lui Hercule-Farnese [36] și niște umeri solizi ca să-și ducă renta. Astăzi nu se mai văd asemenea umeri decît pe la Tortoni. [37] Acest exces de vitalitate masculină e caracterizat admirabil într-o expresie folosită în secolul trecut — astăzi abia dacă i se mai înțelege tîlcul; în stilul galant al epocii de odinioară, du Bousquier ar fi trecut drept un așa-zis *„plătitor de amenzi"*. Dar întocmai ca la cavalerul de Valois, se observau și la du Bousquier unele simptome care contrastau cu aspectul general al persoanei sale. Bunăoară, fostul furnizor n-avea vocea corespunzătoare mușchilor săi; însă aceasta nu fiindcă vocea lui ar fi fost doar firișorul subțire ce iese cîteodată din gura acestor foci bipede; dimpotrivă, avea un glas puternic, dar înăbușit, cu un timbru ce nu s-ar putea asemui decît cu zgomotul stîrnit de un ferăstrău ce se opintește într-un lemn jilav și moale; într-un cuvînt, avea glasul unui speculant ostoit.

Du Bousquier păstrase costumul la modă, așa cum o apucase el, în zilele lui bune: cizme cu manșetă, ciorapi de mătase albă, pantalon de postav cu dungi

de culoare cafenie, jiletcă *à la Robespierre* şi haină albastră. În pofida titlurilor cu care dispreţul Primului Consul îl recomandase regaliştilor, domnul du Bousquier nu fu primit în cele şapte-opt familii care alcătuiau cercul aristocraţiei din Alençon, frecventat în schimb de cavalerul de Valois.

Năzuise mai întîi să se însoare cu o fată nobilă, dar fără avere, domnişoara Armande de Gordes; la remorca ei, du Bousquier gîndea să-şi poată croi un drum strălucit şi să-şi ia mult visata revanşă. Însă cavalerul fu refuzat. Se consolă atunci, despăgubindu-se cu ce-i oferiră cîteva familii bogate, pe vremuri producătoarele renumitelor dantele de Alençon; acum ele stăpîneau păşuni sau cirezi şi făceau comerţ „en gros" de pînzeturi; aici întîmplarea i-ar fi putut hărăzi lui du Bousquier o partidă bună. Într-adevăr, bătrînul holtei trăgea nădejde să aibă parte de o căsnicie norocoasă; multiplele sale calităţi păreau de bună seamă să i-o garanteze, căci printre altele, se bucura de o destoinicie financiară foarte preţuită. Asemenea cartoforului ruinat care dă sfaturi noilor iniţiaţi, du Bousquier indica speculaţiile, deducea mijloacele, şansele, precum şi atitudinea ce trebuie luată. Trecea drept un bun gospodar şi fusese adesea vorba de numirea lui ca primar al oraşului Alençon; dar amintirea matrapazlîcurilor sale sub guvernele republicane i-a fost fatală, astfel că nu fu niciodată acceptat de prefectură. Guvernele care se perindară — chiar şi acela al Sutei de zile[38] — nu l-au vrut ca primar. Du Bousquier rîvnea la postul acesta cu atît mai mult, cu cît, prin mijlocirea lui, ar fi putut să ajungă să ia de nevastă o fată bătrînă asupra căreia, în cele din urmă, îşi aţintise el gîndurile. Aversiunea ce o nutrea împotriva guvernului imperial îl împinse să se înscrie în partidul regalist, în ale cărui rînduri a rămas, în ciuda injuriilor primite; dar cînd se văzu ostracizat de la prefectură, chiar şi după revenirea Bourbonilor, acest ultim afront îi insuflă faţă de Bourboni o cumplită ură, pe cît de adîncă, pe atît de tăinuită; şi rămase credincios mai departe opi-

niilor sale. Deveni şeful partidului liberal din Alençon şi sufletul invizibil al alegerilor; făcu un rău nespus Restauraţiei prin isteţimea sforăriilor şi prin perfidia uneltirilor sale tenebroase. Ca toţi oamenii conduşi în viaţă de raţiune, du Bousquier păstra în simţămintele sale de ură, paşnicele aparenţe ale unui rîuleţ mic, care însă nu seacă niciodată. Ştia să urască întocmai ca negrii: cu atîta linişte şi răbdare, încît ajunsese să înşele pe duşman; o răzbunare mocnită timp de cincisprezece ani nu putea fi istovită de nici o izbîndă, nici măcar de triumful zilelor din iulie una mie opt sute cincizeci. Aşadar, nu degeaba trimitea acum cavalerul de Valois pe Suzanne la du Bousquier. Liberalul şi regalistul îşi ghiciseră unul altuia gîndurile, cu toată acea savantă făţărnicie prin care ei ascundeau de mult, în faţa oraşului, năzuinţele lor comune. Aceşti doi burlaci erau cu adevărat rivali. Amîndoi îşi puseseră în gînd să se însoare cu domnişoara Cormon, persoana despre care domnul de Valois îi vorbise Suzannei. Închişi în cugetul lor ca într-o platoşă de indiferenţă, ei aşteptau, amîndoi, clipa prielnică în care fata bătrînă avea să le pice-n braţe. Aşa fel încît chiar dacă holteii nu s-ar fi aflat despărţiţi prin cele două doctrine a căror expresie vie erau, potrivnicia aceasta i-ar fi făcut totuşi vrăjmaşi. Epocile îşi lasă pecetea asupra contemporanilor. Prin caracteristicile istorice diferite întipărite în fizionomia lor, prin felul lor de a vorbi, de a se îmbrăca, de a gîndi, aceste două figuri dovedeau adevărul axiomei. Unul abrupt, energic, cu gesturi largi şi sacadate, cu cuvinte pripite şi aspre, neguros pînă şi în priviri, straşnic în aparenţă, neputincios în realitate, întocmai ca o răscoală, era întruchiparea desăvîrşită a Republicii. Celălalt, blînd şi amabil, elegant şi îngrijit, credincios bunului-gust, atingîndu-şi ţelul prin mijloace diplomatice încete dar sigure, era întruchiparea craiului de curte veche. Aceşti doi vrăjmaşi se întîlneau aproape în fiece seară sub acelaşi acoperiş. Războiul era politicos şi blajin la cavaler; în schimb, du Bousquier punea mai puţin preţ pe

forme, păstrînd totuşi convenţele cerute de societate, ca să nu fie zvîrlit şi de-acolo. Singuri ei ştiau ţelul pe care voiau să-l atingă. Cu tot acel spirit fin de observaţie cu care lumea din provincie priveşte micile interese în mijlocul cărora vieţuieşte, nimenea nu bănuia măcar adversitatea acestor doi inşi. Căci domnul cavaler de Valois avea de partea lui privilegiul de a nu fi cerut niciodată mîna domnişoarei Cormon; în timp ce du Bousquier — care, după înfrîngerea din casa de Gordes trecuse în rîndul peţitorilor — fusese o dată refuzat. Totuşi, cavalerul bănuia că rivalul său ar mai avea încă unele şanse; tocmai din această pricină pregătise lovitura decisivă şi neaşteptată pe care, asemenea unei lame bine oţelite şi adînc împlîntate, avea să i-o dea Suzanne. Cavalerul sondase apele în care se scălda du Bousquier şi, după cum se va vedea, nu se înşelase cu nimic în presupunerile sale.

Suzanne o luă repede prin strada du Cours, trecu prin strada la Porte de Séez şi du Bercail, ajungînd pe strada du Cygne unde, cu cinci ani în urmă, du Bousquier cumpărase o căsuţă provincială; locuinţa era clădită din pietre, sure ca granitul normand sau ca acea rocă bretonă numită schist. Fostul furnizor se instalase mai confortabil ca oricine din oraş, fiindcă mai avea cîteva mobile din vremurile bune; însă moravurile provinciei ajunseseră să pălească încetul cu încetul strălucirea asfinţitului Sardanapal. Rămăşiţele luxului de odinioară făceau, în casa lui du Bousquier, impresia pe care ar face-o un policandru într-o şură: căci se spulberase acea armonie, dătătoare de unitate în orice operă umană sau divină. Pe un scrin elegant, zăcea o cană cu capac, aşa cum întîlneşti numai prin satele bretone. Dacă aşternuse prin odaie cîteva frumoase covoare, în schimb perdelele de la ferestre te izbeau prin groaznice înfloriturі pe o stambă de prost gust. Căminul de piatră prost vopsit nu se potrivea cîtuşi de puţin cu o frumoasă pendulă, dezonorată la rîndul ei de vecinătatea unor jalnice sfeşnice. Scara, pe care era un neîncetat du-te-vino de picioare murdare, stătea

şi ea în paraginã, nevopsitã. În sfîrşit, uşile — strident zugrăvite de vreun localnic — îi înspăimîntau privirea prin tot soiul de tonuri ţipătoare. Ca şi vremurile pe care le reprezenta du Bousquier, căminul lui era un amestec de pleavă şi de lucruri minunate.

Du Bousquier, care putea fi considerat un om înstărit, ducea viaţa de trîntor a cavalerului; şi cel ce nu-şi va cheltui decît venitul, va fi de-a pururi un om bogat. Avea o singură slugă, un soi de Jocrisse,[39] băiat de prin părţile locului, de altfel destul de nătărău, dar care fusese cu încetul dresat după cerinţele lui du Bousquier; ca un urangutan, el se deprinse să deretice, să şteargă mobila, să lustruiască ghetele, să perie hainele, să vină să-l ia seara cu o lanternă cînd timpul era noros, ori cu saboţi dacă era a ploaie. Băiatul acesta — ca mulţi alţii — n-avea decît o singură patimă: mîncarea. Adesea, cînd lua parte la mese de gală, du Bousquier îl punea să-şi dezbrace livreaua lui de fiece zi, făcută din postav albastru cu pătrăţele, şi ale cărei buzunare totdeauna înţesate cu batiste, cu briceag, cu fructe sau prăjituri uscate ca piatra, se bălăbăneau pe şolduri. În aceste împrejurări îl gătea cu livrea potrivită şi-l lua cu el ca să servească. René folosea prilejul pentru a se îndopa cot la cot cu celelalte slugi. Obligaţia aceasta, pe care du Bousquier o transformase în recompensă, îi cîştigase în schimb cea mai mare discreţie din partea argatului său breton.

— Ei, ai sosit şi pe la noi, domnişoară! o întîmpină René pe Suzanne. Păi nu-i ziua matale, n-avem rufe de dat doamnei Lardot.

— Da mare nătăfleţ, mare nătărău mai eşti! zise Suzanne rîzînd.

Şi frumoasa urcă scara, lăsîndu-l pe René să plescăie mai departe dintr-un blid de hrişcă fiartă-n lapte. Du Bousquier nu se sculase încă din patul cu polog, unde lenevea şi rumega planurile la care-l împingea ambiţia; ca toţi oamenii care au stors prea multă plăcere din viaţă, du Bousquier nu mai putea fi altceva decît un ambiţios. Ambiţia şi jocul

sînt fără de sfîrşit. Astfel că la un asemenea om bine echilibrat şi chibzuit, pasiunile care purced din creier vor supravieţui întotdeauna celor izvorîte din inimă.

— Iată-mă, zise Suzanne, aşezîndu-se în pat şi smucind brusc, cu un gest despotic, perdelele.

— Ce este, ce s-a întîmplat, drăguţa mea? întrebă bătrînul burlac, ridicîndu-se în capul oaselor.

— Domnule — spuse cu tot seriosul Suzanne — desigur c-aveţi de ce să fiţi mirat, văzîndu-mă că mă port astfel, însă anumite împrejurări care m-au adus aici mă fac să nu-mi mai pese de ce va zice lumea.

— Ce-o mai fi şi asta! făcu du Bousquier, încrucişîndu-şi braţele.

— Nu mă înţelegeţi? Ştiu, reluă ea, ţuguindu-şi cu drăgălăşenie buzele. Ce ridicol e pentru o biată fată să vie să piseze un bărbat pentru un lucru pe care voi îl socotiţi un fleac. Dar dacă m-aţi cunoaşte bine, domnule, dac-aţi şti cîte sînt în stare să fac eu pentru bărbatul care ţine la mine — presupunînd că m-aş lega de dumneavoastră — niciodată n-o să vă pară rău dacă o să mă luaţi de nevastă! Desigur c-aci în Alençon nu v-aş fi de prea mare folos; dar de-am merge la Paris, apoi aţi vedea pînă unde aş putea eu duce un om deştept, cu posibilităţile dumneavoastră, acum cînd guvernul încă nu s-a alcătuit, acum că străinii ni-s stăpîni. In sfîrşit, între noi fie zis, nu-i chiar o nenorocire, ci mai degrabă e vorba de o fericire pe care o s-o plătiţi scump cîndva! La urma urmei, pentru cine lucraţi dumneavoastră?

— Pentru mine! ţipă brutal du Bousquier.

— Monstru bătrîn, — n-ai să fii niciodată tată! spuse Suzanne, dînd cuvintelor un accent de blestem profetic.

— Haide, lasă prostiile, Suzanne! zise du Bousquier. Mi se pare că visez.

— Dar ce vă mai trebuie? spuse Suzanne, ridicîndu-se în picioare.

Du Bousquier îşi frecă tichia pe cap cu o energică şi frenetică mişcare de rotaţie, care trăda cît de zbuciumate gînduri îi treceau prin minte.

„Să știi că crede, gîndi Suzanne, și pe deasupra mai e și măgulit! Doamne, ce ușor poți duce pe bărbații ăștia!"

— Suzanne, ce naiba vrei să fac? E ceva extraordinar... Eu care credeam... Fapt este că... dar nu, nu — asta nu se poate...

— Cum? Nu mă poți lua de nevastă?

— Vai! asta nu! Am anumite angajamente...

— Poate cu domnișoara de Gordes, sau cu domnișoara Cormon, care amîndouă te-au refuzat? Ia ascultă, domnule du Bousquier, onoarea mea n-are nevoie de jandarmi ca să vă mîne la primărie. Eu într-o zi am să am un soț și n-am ce face cu un bărbat care nu știe să mă prețuiască așa cum sînt! Și va veni ziua în care are să-ți pară rău de purtarea dumitale; dar atunci pentru nimic în lume, nici aurul, nici argintul n-au să mă înduplece să-ți mai dau înapoi darul ce ți-l ofer acum de bună voie.

— Dar, Suzanne, tu ești sigură?

— Ah! domnule... — făcu fetișcana punîndu-și masca virtuții — oare drept cine mă iei? Nu-ți mai amintesc cuvintele pe care mi le-ai spus și care au nenorocit o biată fată al cărei singur cusur era că avea atîta ambiție pe cîtă dragoste...

În du Bousquier se dădea lupta între cele mai felurite simțăminte: bucurie, neîncredere, chibzuială. Luase de mult hotărîrea s-o ia de nevastă pe domnișoara Cormon, deoarece Charta Constituțională [40] — pe care el miza serios — deschidea ambiției sale calea strălucită a deputației. Căsătoria cu fata asta bătrînă avea să-l așeze atît de sus în protipendada orașului, încît ar fi dobîndit o influență nespus de mare. Așadar, furtuna stîrnită de șireata Suzanne îl băgase într-o mare încurcătură. De n-ar fi nutrit această tainică nădejde, ar fi luat-o numaidecît pe Suzanne și apoi ar fi trecut fățiș la șefia partidului liberal din Alençon. După o atare căsătorie, ar fi trebuit să renunțe însă la societatea înaltă, pentru a coborî din nou în lumea mic-burgheză a comercianților, a fabricanților bogați, a crescătorilor de vite — care, desigur, și-ar fi dus candidatul în

triumf. Du Bousquier se vedea chiar cîrmind spre stînga. N-ascundea cîtuşi de puţin această solemnă deliberare şi îşi tot freca scăfîrlia, răsucindu-şi scufa care ascundea o jalnică pleşuvie.

Ca toţi aceia care-şi văd scopul mai mult decît împlinit şi găsesc lucruri peste aşteptări, Suzanne rămăsese gură-cască. Pentru a-şi ascunde mirarea, luă în faţa seducătorului ei atitudinea melancolică a unei fete amăgite, dar în sinea ei rîdea ca o grizetă care are o întîlnire.

— Draga mea, pe mine unul nu mă prinzi cu asemenea gogoşi.

Cu această scurtă frază, fostul furnizor încheie ce avea de spus. Du Bousquier îşi făcea o glorie să fie categorisit în tagma filozofilor cinici care nu se lasă *duşi* de femei şi care le pun pe toate în aceeaşi deocheată ceată. Aceşti liber-cugetători — în general bărbaţi slabi — au la îndemînă un catehism anume ticluit pentru femei. Pentru ei, absolut toate, de la regina Franţei, pînă la ultima modistă, sînt din caleafară de desfrînate, ştrengăriţe, asasine, ba chiar un pic de şmechere, de felul lor sută-n sută mincinoase şi incapabile de a se gîndi la altceva decît la nimicuri. Pentru ei, femeile sînt nişte baiadere răufăcătoare pe care trebuie să le laşi să dănţuiască, să cînte şi să rîdă; ei nu cunosc nimic sfînt, nimic mare. Pentru ei nu există poezia simţurilor, ci doar senzualitatea cea mai grosolană. Aceşti bărbaţi seamănă cu acei gămani care confundă bucătăria cu sufrageria. Urmînd o asemenea jurisprudenţă, dacă femeia nu e continuu tiranizată, bărbatul ajunge să cadă în robie. Şi din acest punct de vedere du Bousquier era opusul cavalerului de Valois. Şi spunînd aceasta, îşi trînti tichia la poalele patului, precum Papa Grigore dădea cu lumînarea de-azvîrlita cînd trăsnea o afurisenie.

— Amintiţi-vă, domnule du Bousquier — răspunse demn Suzanne — că dacă am venit la dumneavoastră, nu mi-am făcut decît datoria; amintiţi-vă că eu am trebuit să vă ofer mîna şi s-o cer p-a dumneavoastră; dar mai amintiţi-vă că purtarea

mea a avut demnitatea unei femei care se respectă; eu nu m-am înjosit plîngînd ca o bleagă, nu v-am bătut la cap şi nu v-am necăjit cîtuşi de puţin. Acum însă cunoaşteţi situaţia. Ştiţi prea bine că în Alençon nu mai pot rămîne: mama o să mă bată, doamna Lardot, o ştiţi prea bine, că-i tot dă înainte cu morala — aşa că fără doar şi poate mă va izgoni, încît, săracă cum sînt, ce vrei să mă fac? Să intru la spital? Să m-apuc de cerşit? Nu! Mai degrabă m-arunc în apele Brillantei sau ale Sarthei. Dar n-ar fi mai bine să plec la Paris? Mama ar putea găsi un clenci ca să mă trimită: un unchi care mă cheamă, o mătuşă care trage să moară, o doamnă care-mi vrea binele. Nu-i vorba decît de banii de drum şi de celelalte, pe care le ştiţi...

Vestea aceasta avea pentru du Bousquier de o mie de ori mai multă însemnătate decît pentru cavalerul de Valois; dar ei singuri cunoşteau secretul; iar această taină nu va fi dată în vileag decît o dată cu deznodămîntul povestirii. Pentru moment, e destul să amintim că minciuna Suzannei zăpăcise într-atît gîndurile lui du Bousquier, încît acesta devenise incapabil să mai cugete la ceva serios. Dacă n-ar fi fost cuprins de această tulburare şi lăuntrică bucurie (amorul propriu fiind un pehlivan care nu-şi scapă niciodată prada), du Bousquier şi-ar fi dat seama că o fată cinstită ca Suzanne, cu sufletul încă neîntinat, mai degrabă ar fi murit de o sută de ori decît să deschidă o discuţie de acest fel pentru a-i cere bani. Ar fi recunoscut în privirea fetei cruda laşitate a cartoforului care ar fi in stare să ucidă, doar pentru a mai putea zvîrli o miză.

— Te-ai duce aşadar la Paris? întrebă el.

O sclipire de bucurie auri ochii suri ai Suzannei, cînd auzi aceasta: însă fericitul du Bousquier nu văzu nimic.

— Sigur că da, domnule!

Du Bousquier începu atunci să se tînguie într-un chip ciudat: cică făcuse tocmai ultima plată pentru casă, c-avea de plătit zugravul, zidarul, tîmplarul... Suzanne însă îl lăsă să termine; aştepta să vadă

ce sumă propune. Du Bousquier îi oferi o sută de taleri. Suzanne schiţă ceea ce se cheamă în limbaj teatral o retragere simulată, pornind spre uşă.

— Ei bine! da încotro? o întrebă du Bousquier îngrijorat.

„Asta înseamnă viaţa de burlac! adăugă el în sinea lui. Să mă ia naiba dacă-mi amintesc să-i fi boţit eu altceva decît guleraşul!... Şi iată, tranc, pentru o glumă, dumneaei îşi ia acum libertatea să mă someze cu o poliţă!..."

— Păi, domnule — se miorlăi Suzanne — las' că mă duc eu la doamna Granson, casieriţa Societăţii Materna... După cîte ştiu, a mai salvat ea de la prăpăd pe-o biată fată care păţise întocmai ca mine.

— La doamna Granson!...

— Da, la tuşa domnişoarei Cormon, preşedinta Societăţii Materna. Cu voia matale, doamnele din urbea noastră au pus bazele acestei instituţii care, desigur, n-o să mai lase multe fete sărace să-şi tot lepede copiii; mai ales că, una dintre ele, frumoasa Faustine d'Argentan, a murit la Mortagne acu' trei ani.

— Uite ce, Suzanne, zise du Bousquier, întinzîndu-i o cheie. Deschide tu însuţi scrinul şi ia de acolo punga aia începută: mai sînt şase sute de franci, e tot ce mai am.

Mutra ponosită a bătrînului furnizor arătă cît de neplăcut îi era să facă acest gest.

„Zgriptor bătrîn!" îşi zise Suzanne.

Asemuia în sinea ei pe du Bousquier cu fermecătorul cavaler de Valois care, fără să-i fi dat absolut nimic, o înţelesese, o povăţuise, şi a cărui inimă vibra pentru orice grizetă.

— Şi dacă mă păcăleşti, Suzanne — ţipă el, văzînd-o cu mîna pe sertar — ai să...

— Cum adică, domnule — zise ea, întrerupîndu-l cu o imperială impertinenţă — nu mi-aţi da, dacă v-aş cere?...

Readus iar în domeniul galanteriei, furnizorul îşi reaminti de vremurile bune şi mîrîi aprobator. Suzanne luă punga cu bani şi ieşi, lăsîndu-se sărutată

pe frunte de către bătrînul burlac, care avea aerul să zică : „Privilegiul ăsta mă costă cam scump. Dar totuşi, mai bine aşa decît să mă poarte avocatul pe la Curtea cu juri, ca seducător al unei fete învinuite de pruncucidere."

Suzanne ascunse punga într-un fel de taşcă de răchită care-i atîrna de braţ şi blestemă avariţia lui du Bousquier ; căci ea nădăjduise la o mie de franci. O dată muşcată de şarpele dorinţei şi pornită pe calea vicleniilor, o fată ajunge de obicei departe. În timp ce frumoasa spălătoreasă mergea pe strada du Bercail, se gîndea că Societatea Materna, de sub preşedinţia domnişoarei Cormon, îi va putea completa suma la care socotea că se vor urca cheltuielile ei şi care, pentru o grizetă din Alençon, era destul de însemnată. În afară de aceasta, îl ura pe du Bousquier. Holteiului ăsta, sigur că nu i-ar place de loc să se ştie că a destăinuit doamnei Granson aşa-zisul ei păcat ; aşadar Suzanne — cu riscul chiar de a nu primi nici un ban de la Materna — voia, mai înainte de a pleca din Alençon, să-l zvîrle pe furnizor în iţele încîlcite ale bîrfelilor de provincie. La soiul acesta de fetişcane întîlnim cîte ceva din instinctele distrugătoare ale maimuţelor. Aşadar, zis şi făcut, Suzanne intră la doamna Granson, luîndu-şi o mutră ponosită.

Văduvă a unui locotenent-colonel de artilerie, mort la Iena, doamna Granson avea drept singur venit o pensioară de nouă sute de franci şi o rentă personală de o sută de taleri ; în plus, avea un fiu a cărui educaţie şi întreţinere îi sleiseră toate economiile. Locuia în rue du Bercail, într-unul din acele mizere parter pe care trecătorul de pe uliţa principală a micilor tîrguri le poate cuprinde dintr-o singură privire ! O uşă de intrare lăturalnică, ridicată pe trei trepte piramidale, un coridor ce dădea spre o curte interioară, iar la capăt, o scară ocrotită de o tindă de lemn. Pe de o parte, culoarul ducea în sufragerie şi bucătărie ; de partea cealaltă, într-un salon bun la toate şi în iatacul văduvei. Athanase Granson, tînăr de douăzeci şi trei de ani, locuia

la mansardă, deasupra primului cat al acestui imobil ; el aducea în gospodăria sărmanei sale mame o simbrie de şase sute de franci, pe care-i cîştiga de pe urma unei mici slujbe la Primărie, la biroul Stării Civile (slujbă obţinută de hatîrul rudei sale, domnişoara Cormon). Acum, fiecare şi-o poate închipui pe doamna Granson în salonul ei glacial, cu perdele galbene, cu mobile acoperite cu catifea galbenă de Utrecht, îndreptînd, ici-colo, după o vizită, micile preşuri pe care le aşternuse pe jos, în faţa scaunelor (nu care cumva picioarele musafirilor să murdărească lespezile roşii, lustruite, ale podelei); şi venind după aceea să-şi reia locul în fotoliul împodobit cu perne, ori continuîndu-şi lucrul de mînă la masa de sub portretul răposatului locotenent-colonel de artilerie ; aşezată între cele două ferestre, ea putea îmbrăţişa cu privirea întreaga stradă şi să vadă tot ce se petrece afară. Altminteri era o femeie de treabă, îmbrăcată cu o simplicitate burgheză, în armonie cu faţa ei pală, suptă de suferinţe. Riguroasa modestie a sărăciei se simţea în toate accesoriile gospodăriei, ce oglindeau cinstitele şi severele obiceiuri ale provinciei. În clipa aceea mama şi fiul luau împreună în sufragerie micul dejun : cîte o ceaşcă de cafea cu pîine, unt şi ridichi. Pentru ca să se poată înţelege bucuria stîrnită de vizita Suzannei, va trebui să arătăm ce gînduri ascunse nutreau mama şi cu fiul ei. Athanase Granson era un bărbat de statură mijlocie, costeliv, palid la faţă, scăpărător de inteligenţă, cu ochi ce păreau a fi două pete de cărbune. Trăsăturile lui cam obosite, linia mlădioasă a gurii, bărbia ieşită-n afară, tăietura regulată a unei frunţi marmoreene, expresia melancoliei pricinuite de simţămîntul nevolniciei sale — în contradicţie cu forţa pe care şi-o cunoştea — denotau omul al cărui talent e zăgăzuit. De altfel, în oricare alt loc decît în Alençon, aspectul persoanei sale i-ar fi atras bunăvoinţa oamenilor de seamă sau a femeilor care adulmecă geniile necunoscute. Chiar dacă Athanase Granson nu era un geniu, avea totuşi o înfăţişare deosebită şi de nu se simţea vlaga unei inimi mări-

nimoase, totuşi, în priviri purta acea pecete strălucitoare. Cu toate că vădea o sensibilitate ascuţită, era copleşit de o timiditate care-i adumbrea pînă şi graţia tinereţii, iar asprimea mizeriei retezase în el orice avînt. Neîncurajată de nimeni, fără nici un imbold, viaţa de provincie descria un cerc în care gîndul lui, abia încolţit, se ofilea înainte chiar de a fi prins chip şi viaţă. De altfel, Athanase avea mîndria aceea sălbatică exaltată de sărăcie, cum se întîmplă la persoanele de elită, înălţîndu-le în lupta cu oamenii şi cu necazurile, dar care, dintru început, pune piedici în calea ridicării lor. Geniul se poate manifesta în două feluri: sau îşi ia singur ceea ce i se cuvine — ca Napoleon sau ca Molière, — sau adastă să fie chemat, atunci cînd iese, anevoie, la iveală.

Junele Granson era dintre acei oameni talentaţi care se depreciază numaidecît şi se descurajează lesne. Avea un suflet contemplativ; viaţa lui era mai mult cugetare decît faptă. Poate că pentru cei ce nu pot concepe geniul fără de scînteierea pasionată specifică francezului, li s-ar fi părut un om incomplet; el însă, în lumea spirituală, era o forţă şi avea s-ajungă, printr-un şir de emoţii străine vulgului, la una din acele hotărîri neaşteptate care, curmînd absolut totul, îndeamnă pe cei proşti să zică: „E nebun!" Disprețul lumii pentru sărăcie îl ucidea pe Athanase, iar zăpuşeala enervantă a singurătăţii şi claustrării în care trăia destindea necontenit arcul vieţii sale, care se-ncorda tot mai mult, în timp ce sufletul se obosea în acest cumplit joc fără de noimă. Un bărbat ca Athanase şi-ar fi putut avea locul printre cele mai frumoase figuri ale Franţei; dar acest şoim închis în colivie era sortit să ajungă muritor de foame şi să flămînzească, după ce contemplase cu privirea înflăcărată văzduhul şi Alpii în care planează Geniul. Cu toate că ceea ce făcea Athanase la biblioteca oraşului nu bătea la ochi nimănui, el ţinea totuşi împlîntate-n sufletul său gînduri de glorie care i-ar fi putut dăuna; dar încă mai profund ascunsă ţinea el taina

Inimii sale, o patimă care-i mistuia obrajii şi îi îngălbenea fruntea. Athanase Granson iubea pe ruda sa îndepărtată, pe acea domnişoară Cormon la care rîvneau deopotrivă cavalerul de Valois şi du Bousquier — rivalii săi necunoscuţi. Dragostea fusese stîrnită de bani. Domnişoara Cormon trecea drept una din cele mai bogate partide din Alençon ; bietul băiat fusese, de bună seamă, îndemnat s-o iubească din dorinţa unei fericiri materiale ; dorea din toată inima să poată îndulci bătrîneţele mamei sale şi simţea totodată nevoia unei oarecare bunestări necesară, de altfel, tuturor cerebralilor ; însă acest nevinovat punct de plecare dezonora pasiunea în ochii lui. Se temea mai cu seamă de ridicolul cu care avea să privească lumea dragostea unui tînăr de douăzeci şi trei de ani pentru o fată de patruzeci ! Şi cu toate acestea, pasiunea lui nu era cu nimic mai puţin adevărată ; fiindcă ceea ce oriunde altundeva ar fi părut fals, aci, în lumea provinciei, se putea îndeplini. Intr-adevăr, moravurile fiind lăsate în voia soartei, fiind fără fluctuaţii şi fără de mister, căsătoriile devin necesare. Nici o familie nu acceptă un bărbat destrăbălat. Oricît de firească ar părea într-o capitală, legătura unui tînăr ca Athanase cu o fată frumoasă ca Suzanne, în provincie ea ar fi speriat şi zădărnicit din capul locului căsătoria acestui tînăr sărac, în timp ce unui bogătaş i s-ar mai fi trecut cu vederea unele antecedente neplăcute. Intre nişte legături deşuchiate şi o dragoste sinceră, un om cu suflet şi fără avere n-ar trebui să şovăie nici o clipă ; el preferă mai degrabă neplăcerile virtuţii, decît cele ale viciului. Dar în provincie mai rar poţi întîlni femei de care să se poată îndrăgosti un tînăr : într-un loc unde totul este atît de calculat, el nu poate rîvni la o fată tînără, frumoasă şi bogată ; pe de altă parte, nu-i este îngăduit să iubească o tînără săracă ; aceasta ar însemna, cum spun provincialii, să uneşti tusea cu junghiul ; în sfîrşit, sihăstria este şi ea dăunătoare tineretului. Aceste cugetări ne explică întrucîtva de ce viaţa de provincie se întemeiază atît de puternic pe instituţia căsătoriei. Aşa

se face că geniile impulsive, nevoite de a se sprijini pe independența mizeriei, trebuie să părăsească la un moment dat aceste reci ținuturi; aici gîndirea este osîndită la o brutală indiferență, iar pe de altă parte, nici o femeie n-ar putea și n-ar voi să devină vreodată sora de caritate a unui om de știință sau a unui artist. Cine oare va înțelege pasiunea lui Athanase pentru domnișoara Cormon? Desigur că nici bogătașii, acei sultani ai societății care-și găsesc oricînd haremuri, nici burghezii care urmează calea largă, bătută de prejudecăți, și nici femeile care nu înțeleg patima unui artist și îi impun acestuia talionul virtuților lor, cu gîndul că cele două sexe se conduc deopotrivă după aceleași canoane. Aci va trebui, poate, să apelăm la acei tineri care sîngerează încă de pe urma întîielor dorințe înăbușite în clipa chiar cînd toate puterile trezite se încordaseră într-înșii, sau la artiștii bolnavi să-și vadă geniul sugrumat de mizerie, sau la acele talente mai întîi prigonite, fără sprijin și adesea fără prieteni, dar care sfîrșesc totuși prin a birui îndoita amărăciune a sufletului și a trupului lor îndurerat. Aceștia cunosc crîncenii colți ai cancerului care sfîșiau pe Athanase; aceștia s-au zbuciumat și ei în lungi și crude crize, învederînd scopurile înalte ce nu le erau accesibile; au cunoscut și ei neștiutele încercări avortate în care geniul se poticnește într-un glod afurisit. Aceștia știu că dorințele sînt limitate doar de puterea imaginației. Iar cu cît te înalți mai sus, cu atît te poți prăvăli mai jos! Și cîte nu se rup în asemenea căderi! Intocmai ca și Athanase, — privirea lor ageră descoperă viitorul strălucit de care nu se credeau despărțiți decît printr-un văl subțire; societatea însă preface acest văl diafan într-un zid de fier. Atrași de o chemare, de năzuința artei, ei încearcă de obicei să materializeze acest simțămînt, așa precum societatea se folosește adesea de el ca de un mijloc puternic pentru a-și atinge țelul. Cum adică? Provincia asta, care rînduiește și chivernisește căsătoria întru scopul bunăstării materiale, interzice în schimb sărmanului artist, omu-

lui de știință să dea acesteia o îndoită ursită — adică să-i mîntuie cugetul, asigurîndu-i totodată existența? Frămîntat de aceste gînduri, Athanase Granson considera în primul rînd căsătoria lui cu domnișoara Cormon ca un făgaș bine definit pentru viața sa; ar fi putut astfel să se avînte spre glorie, să-și facă mama fericită, iar pe de altă parte, se simțea capabil s-o iubească sincer și pe viitoarea lui soție. În curînd propria-i voință zămisli, pe nesimțite, o adevărată patimă; începu să se preocupe de această fată bătrînă și, ca o urmare a prestigiului născut din puterea obișnuinței, ajunse în cele din urmă să-i vadă numai bunele însușiri și să-i uite cusururile. La un tînăr de douăzeci și trei de ani, simțurile pun în umbră multe în dragoste; patima așază o icoană falsă între ochi și femei. Din acest punct de vedere, felul cum Cherubin o îmbrățișează pe Marceline este o trăsătură genială la Beaumarchais.[41] Dar dacă ne gîndim că în schimnicia în care mizeria îl ținea pe Athanase, singura ființă asupra căreia-i cădea privirea, care îi atrăgea într-una atenția, asupra căreia lumina cădea din plin, era domnișoara Cormon, această pasiune nu ni se va părea oare normală? Sentimentul acesta atît de tăinuit crescu zi de zi. Dorul, durerea, nădăjdea, cugetarea profundă adînceau molcom și liniștit lacul în care fiecare clipă își turna acum picătura de apă și care cuprindea tot mai mult inima lui Athanase. Cu cît se mărea cercul interior descris de imaginație și ajutat de simțuri, cu atît domnișoara Cormon devenea mai impunătoare, iar timiditatea lui Athanase sporea tot mai mult. Mama sa ghicise totul. Ca orice provincială, ea calcula cu naivitate avantajele. Își spunea că domnișoara Cormon avea să fie prea fericită să aibă un soț tînăr, un bărbat de douăzeci și trei de ani, plin de talent și care avea să facă cinste atît familiei cît și țării; însă piedicile pe care neînsemnata avere a lui Athanase și vîrsta domnișoarei Cormon le ridicau împotriva acestei căsnicii i se păreau de neînvins; pentru a le birui, nu vedea alt mijloc decît răbdarea. Ca și du Bousquier sau cava-

lerul de Valois — își avea politica proprie; purtarea îi era condusă de împrejurări și aștepta ceasul prielnic cu toată istețimea pe care i-o dădeau atît interesul cît și instinctul ei de mamă. Doamna Granson nu se sinchisea de cavalerul de Valois; bănuia însă că du Bousquier, în pofida refuzului, încă mai nutrea speranțe. Dibace și tainică dușmancă a bătrînului furnizor, doamna Granson îi făcea acestuia mari greutăți, în interesul fiului său, care nu aflase încă nimic despre ascunsele-i uneltiri. Iar acum oricine va să priceapă importanța pe care avea s-o capete destăinuirea mincinoasei Suzanne în ochii doamnei Granson. Ce strașnică armă în mîinile acestei caritabile doamne, vistiernică a Societății Materna! Și cu cîtă bunătate avea ea să povestească întîmplarea, umblînd cu pantahuza pentru neprihănita Suzanne!

In clipa aceea, rezemat pe coate, Athanase, gînditor, zdrăngănea lingurița în cenacul gol și contempla, cu privirea fixă, sărăcăcioasa încăpere: lespezile-i roșii, jilțurile de paie, bufetul de lemn vopsit, perdelele roze și albe, semănînd cu tăblia jocului de dame, pereții tapetați cu o hîrtie ce-o mai întîlnești doar prin anumite localuri, ușa cu geamlîc care dădea spre bucătărie. Și cum ședea cu spatele spre cămin în fața maică-si, drept în fața ușii, în lumina zilei, fața sa pală, înconjurată de șuvițe de păr frumos și negru, ochii săi însuflețiți, arzînd de deznădejde și preocupați de gîndurile dimineții, se arătară dintr-o dată privirilor Suzannei. Fetișcana, care avea desigur instinctul mizeriei și al suferințelor inimii, resimți deodată acea implacabilă scînteie electrică, țîșnită nu se știe de unde și care — deși unele spirite tari o tăgăduiesc — au încercat-o cu plăcută comoție, mare număr de femei și bărbați. Ceva, ca o lumină străfulgerînd bezna viitorului, un presimțămînt al plăcerii curate, al dragostei împărtășite, împreună cu siguranța că cei doi se înțeleg unul pe altul. Ea pare mai ales o iscusită și puternică atingere, săvîrșită de o mînă de maestru pe claviatura simțurilor. Privirea e fascinată în aceste

clipe de o irezistibilă atracție, inima tresaltă mișcată, melodiile fericirii fac să vibreze sufletul, în timp ce o voce susură auzului: „*El e!*" Deseori rațiunea vine s-arunce dușurile sale reci peste acest freamăt clocotitor — și atunci totul s-a zis. Intr-o clipă, ca o lovitură de trăsnet, un noian de gînduri năpădi inima Suzannei. Fulgerul iubirii adevărate mistuise deodată toate relele buruieni răsărite sub valul libertinajului și al petrecerilor. Intr-o clipă înțelese cît de mult pierdea din sfințenie și din măreție, vestejindu-și astfel viața în van. Ceea ce în ochii săi cu o seară mai înainte, nu era decît o șagă, devenise acum deodată o sentință gravă: începuse să se îndoiască de sorții succesului. Neputința de a obține ceva, sărăcia lui Athanase, nădejdea că s-ar putea pricopsi și că, atunci cînd se va întoarce de la Paris cu mîinile pline, avea să-i poată spune: „Team iubit"! — soarta (dacă vă place) — toate astea la un loc zvîntaseră binefăcătoarea mană. Ambițioasa codană ceru sfios să vorbească o clipă cu doamna Granson, iar aceasta o conduse în iatacul ei. Cînd Suzanne ieși, privi pentru a doua oară pe Athanase care ședea neclintit și-și stăpîni cu greu lacrimile. Cît despre doamna Granson, ea nu mai putea de bucurie! Avea, în fine, o armă cumplită împotriva lui du Bousquier, putea de-acum să-i dea lovitura de moarte. De altfel, făgăduise sărmanei ademenite concursul tuturor doamnelor ce se ocupau de opere de caritate și a tuturor comanditarelor Societății Materne; presimțea că trebuie să facă vreo duzină de vizite și c-avea să fie foarte ocupată, iar în timpul acesta, peste capul bătrînului burlac aveau să se strîngă norii unei groaznice furtuni. Cavalerul de Valois, care presimțise întorsătura ce avea s-o ia această afacere, era departe de a se aștepta la un scandal atît de mare.

— Nu uita dragă — spuse doamna Granson fiului său, — că astă-seară cinăm la domnișoara Cormon, îmbracă-te așadar mai cu grijă. Rău faci că nu te ocupi puțin și de persoana ta; parcă ai fi un golan. Pune-ți cămașa frumoasă cu jabou, costumul

verde de postav de Elbeuf. Am și eu socotelile mele, încheie ea cu un aer isteț. De altfel, domnișoara Cormon pleacă la Prébaudet și va fi multă lume la dînsa. Cînd un tînăr e de însurat, trebuie să pună la bătaie toate mijloacele pentru a plăcea. Dacă fetele ar spune adevărul, Doamne, cît de mirat ai fi, băiete, să știi din ce pricină se-ndrăgostesc ele! Citeodată-i destul să vadă cum un bărbat trece călare în capul unei coloane de artileriști sau să-l fi zărit la bal cu niște haine mai acătării. Cîteodată, o anumită înclinare a capului, o poză melancolică dau icoana unei vieți întregi; ne făurim un adevărat roman după chipul eroului (cînd acesta poate că nu este decît o bestie) — și căsătoria-i gata. Aruncă-ți o privire la domnul cavaler de Valois, studiază-l și însușește-ți bunele sale maniere; vezi și tu ce firesc se prezintă el; n-are aerul tău țeapăn! Mai vorbește și tu din cînd în cînd; s-ar zice că n-ai habar de nimic, tu care știi să vorbești ebraică!

Athanase își ascultă mama c-un smerit aer de mirare, apoi se sculă, își luă șapca și porni spre Primărie, punîndu-și întrebarea:

— Oare să-mi fi ghicit mama taina?

Trecu pe strada Val-Noble, unde locuia domnișoara Cormon — mica plăcere pe care și-o îngăduia în fiece dimineață; gîndea atunci în inima lui mii și mii de lucruri fantastice:

„Desigur, nici nu-i poate trece prin minte că prin fața casei ei trece acum un tînăr care o iubește mult, care i-ar fi credincios, care nu i-ar căsuna niciodată vreo supărare, care ar lăsa-o să-și vadă singură de avere. Doamne! Ce ursită! În același oraș, la doi pași unul de altul, ne găsim în asemenea condiții încît nimic nu ne poate apropia. Ce ar fi să-ncerc să-i vorbesc astă-seară?"

În timpul acesta, Suzanne se întorcea la mama ei, cu gîndul la bietul Athanase. Ca multe femei profund îndrăgostite, se simțea în stare să facă din frumosul său trup o treaptă și un mijloc pentru ca Athanase să-și poată cuceri neîntîrziat laurii.

Acum însă va fi nevoie să vizităm puțin locuința

acestei fete bătrîne, către care converg atîtea interese şi la care autorii acestei scene aveau să se întîlnească, cu toţii, chiar în acea seară, afară de chipeşa şi frumoasa Suzanne: aceasta din urmă — ca şi Alexandru — avusese curajul să dea foc corăbiilor la începutul vieţii şi să înceapă lupta cu un păcat închipuit; dispărea deci din arenă tocmai în clipa în care stîrnise cel mai viu interes. De altfel, dorinţele-i fură împlinite întocmai: cîteva zile mai tîrziu părăsea oraşul de baştină doldora de bani şi de găteli superbe, printre care se remarca o minunată rochie de rips verde şi o fermecătoare pălărie verde căptuşită cu roz, dar de la cavaler; această toaletă o îndrăgea dintre toate, chiar mai mult decît banii. Dacă domnul de Valois ar fi venit la Paris în timpul succeselor ei, cu siguranţă ar fi părăsit totul pentru el. Asemenea nevinovatei Suzana din Biblie, pe care bătrînii abia o întrevăzuseră, ea se stabili fericită şi plină de speranţe la Paris, în timp ce toţ Alençon-ul îi deplîngea nenorocirile — de altfel privite cu atît de vie compătimire de doamnele membre ale societăţilor de caritate şi maternitate.

Suzanne era tipul acelor frumuseţi normande care — după socoteala unui medic învăţat — alcătuiesc cam o treime din monstruosul dever ce-l cere Parisul; cu toate acestea, reuşi să se menţină pe treptele cele mai ridicate şi mai decente ale galanteriei. Într-o epocă în care — după spusa cavalerului de Valois — „femeia nu mai exista", Suzanne se numi *doamna du Valnoble;* în alte vremuri ar fi devenit poate rivala unei Rodhope, Imperia sau Ninon.[42] Unul din cei mai distinşi scriitori ai Restauraţiei a luat-o nu de mult sub protecţia lui; poate, într-o bună zi, se vor şi căsători. Este ziarist şi deci mai presus de opinia publică, de vreme ce scorneşte cîte o ştire din şase în şase ani.

În Franţa, în mai toate prefecturile de rangul doi, există cîte un salon în care se întruneau persoane considerabile şi considerate, care totuşi nu erau propriu-zis crema societăţii. Stăpîna şi stăpînul salonului se numărau desigur printre somităţile oraşului şi

erau primiți pretutindeni unde le-ar fi plăcut să meargă; nu se dădea serbare sau masă diplomatică la care să nu fie și ei poftiți; în schimb, castelanii, *pairii* cu întinse moșii, marea societate a departamentului — nu-i frecventau, rămînînd în limita unor stricte vizite făcute de unii sau de alții, a unei cine sau a unei serate acceptate și întoarse. Acest salon mixt, în care mica nobilime își avea locul ei fix și se întîlnea cu clerul și cu magistratura, exercita totuși o mare influență în oraș. Mintea și sufletul ținutului sălășluiau aci, în această societate sănătoasă și fără de ifose, în care fiece invitat cunoștea veniturile vecinului, în care se profesa o deplină indiferență față de lux și toaletă, socotite drept niște fleacuri în comparație cu o sfoară de moșie de zece sau douăsprezece pogoane, a cărei achiziție fusese plănuită mulți ani înainte și iscase nesfîrșite combinații diplomatice. Neclintit în prejudecățile sale (bune sau rele), acest cenaclu mergea mereu pe același făgaș, neprivind nici înainte, nici înapoi. Nu ar fi admis absolut nimic importat de la Paris, fără un serios examen prealabil; n-avea nevoie nici de cașmiruri și nici de inscripțiile din Marea Carte; puțin îi păsa de noutăți, nu citea nimic și se complăcea în a ignora și știința, și literatura, și invențiile industriale. Obținea înlăturarea unui prefect necorespunzător, iar dacă administrația s-ar fi împotrivit, atunci îl izola întocmai ca albinele ce-ngroapă-n ceară un melc ce ar fi urcat nepoftit în fagurele lor. În sfîrșit, de cele mai multe ori, flecărelile deveneau sentințe solemne. Iată de ce — cu toate că în aceste saloane nu se jucau cărți — femeile tinere își făceau foarte rar apariția, venind, cel mult, să capete încuviințarea asupra felului cum s-au purtat, sau să primească o consfințire a importanței lor. Această supremație de care se bucura cîte o casă, deși jignea adesea amorul propriu al cîtorva localnici, îi consola pe de altă parte de anumite cheltuieli de pe urma cărora profitau. Dacă nu se găsea nimeni care să poată ține un asemenea salon, persoanele cu vază alegeau atunci, drept punct de întîlnire, locuința unei ființe pașnice, care ducea o viață tihnită și care atît

prin firea cît şi prin situaţia ei nu stînjenea pe nimeni — prezida fără să aducă vreo vătămare vanităţilor sau intereselor lor. Aşa se întîmplase şi la Alençon.

Aristocraţia oraşului se întrunea de multă vreme în saloanele fetei bătrîne care nu bănuia că averea ei era vizată de doamna Granson, verişoara ei îndepărtată, precum şi de cei doi burlaci ale căror tainice năzuinţe le-am destăinuit mai sus. Domnişoara Cormon locuia cu unchiul ei din partea mamei, odinioară vicar general al Episcopiei de Séez; acesta îi fusese tutore şi ea urma să-i fie moştenitoare. Familia (a cărei ultimă spiţă era astăzi Rose-Marie-Victorie Cormon) fusese socotită cîndva printre cele mai însemnate ale provinciei, cu toate că avea o obîrşie neînsemnată, se încuscrise de mai multe ori cu nobilimea şi dăduse pe vremuri ducilor de Alençon un număr de intendenţi, mai mulţi magistraţi de vază precum şi cîţiva prinţi ai Bisericii.

La Adunarea Statelor Generale,[43] domnul de Sponde, bunicul ei din partea mamei, fusese alesul nobilimii, iar mai tîrziu, tatăl ei, domnul Cormon, alesul burghezimii; însă nici unul, nici altul nu primiseră această demnitate. De aproape o sută de ani, descendentele acestei spiţe se măritau cu nobili din provincie; în felul acesta, familia dăduse atîtea vlăstare ducatului, încît ramificaţiile ei se împleteau în mai toţi arborii genealogici. Nici o altă viţă burgheză nu se aseamănă mai mult cu boierimea decît aceşti Cormoni.

Casa domnişoarei Cormon fusese durată sub Henric al IV-lea de către Pierre Cormon, intendent al ultimului duce de Alençon şi aparţinuse întotdeauna numai acestei familii. Din toate bunurile la vedere, acest imobil ispitea cel mai mult pe cei doi bătrîni îndrăgostiţi — deşi, departe de a aduce vreun venit, locuinţa asta era un izvor de cheltuieli; însă fiindcă anevoie poţi găsi într-un orăşel de provincie o casă care să fie aşezată în plin centru, scutită de vecini supărători, să fie frumoasă pe dinafară şi totodată comodă pe dinăuntru, tot Alençon-ul împărtăşea această invidie. Bătrîna reşedinţă era aşezată în chiar mijlocul

străzii *du* Val-Noble, greșit numită *le* Val-Noble (fără îndoială din pricina colului pe care-l face acolo apa Brillantei, rîulețul ce străbate Alençon-ul). Clădirea se deosebea prin acea arhitectură viguroasă care înflorise sub domnia Mariei de Medici.[44] Cu toate că era zidită din granit, — piatră ce se lucrează anevoie — toate colțurile, precum și pervazurile ferestrelor și ale ușilor, erau cioplite în formă de „diamant". Imobilul avea un singur etaj așezat deasupra unui parter, cu acoperișul foarte înalt; — avea ferestrele în relief, cu timpanele sculptate, destul de elegant încastrate în streașina căptușită cu plumb; iar pe dinafară, imobilul era garnisit cu balustrade. Între ferestre se afla cîte un jgheab, un bot de animal fără trup, care vărsa apele ploii pe niște lespezi mari de piatră prevăzute cu cinci scurgeri. Zidurile casei se sfîrșeau cu niște creste pe care erau așezate niște buchete de plumb, simbol al burgheziei de atunci (numai nobilimea avea dreptul de a pune pe casă moriști de vînt). În dreptul curții, pe dreapta, erau șoproanele și grajdurile; la stînga bucătăria, magazia de lemne și spălătoria.

Unul din canaturile porții mari rămînea mereu deschis, iar printr-o ușă mică, joasă, prevăzută cu un clopoțel și cu o ferestruică, trecătorii puteau zări, în mijlocul curții mari, un strat de flori împrejmuit cu un gărduleț de lemn cîinesc. Cîțiva trandafiri, micșunele, mușcata-dracului, crini și grozame de Spania alcătuiau rondul, împrejurul căruia se mai așezau, pe tot timpul verii, ciubere cu dafini, arbori de rodii și mirt. După curățenia migăloasă care domnea în curte și-n dependințe, un străin ar fi putut de îndată presimți prezența unei fete bătrîne. Ochiul care supraveghea aici atent totul nu putea fi decît al unei persoane neocupate, iscoditoare, conservatoare — aceasta nu atît prin firea ei, cît prin nevoia de acțiune. Doar o domnișoară bătrînă, care caută să-și facă de lucru spre a nu-și irosi zilele veșnic goale, ar fi fost în stare să pună să se plivească iarba crescută între pietrele caldarîmului, să se curețe crestele zidurilor, să se mătură necontenit, să nu lase niciodată netrase

coviltirele de piele ale Șopronului. Numai o persoană lipsită de ocupație ar fi fost în stare să întroneze o asemenea ordine olandeză într-o mică provincie situată tocmai între Bretania și Normandia și le Perche — ținut în care oamenii deprinși să trăiască fuduli, într-o deplină indiferență, nu se prea omoară pentru așazisul confort. Cavalerul de Valois și du Bousquier nu urcau niciodată dubla scară ce înconjura peronul acestei mari clădiri, fără ca să-și spună că ar fi o reședință mai potrivită pentru un *pair* sau pentru primarul orașului. Deasupra peronului era o ușă cu geamuri, care dădea într-o anticameră, luminată de o a doua ușă asemănătoare, ce se deschidea pe un alt peron, spre grădină. Galeria dintre cele două intrări era pardosită cu lespezi roșii, iar pereții îmbrăcați cu lambriuri pînă la înălțimea unui stat de om ; aici se afla un fel de bolniță a portretelor de familie : unele pătiseră ceva pe la ochi, altele erau cojite la umăr ; un strămoș își ținea pălăria cu o mînă invizibilă, altul devenise șchiop. Tot aici era garderoba, unde se puneau paltoanele, galenții, galoșii, umbrelele, pălăriile și șubele — locul unde fiecare obișnuit al casei își lăsa bagajul la sosire și-l relua la plecare. De-a lungul pereților fuseseră așezate bănci pentru servitorii care-și conduc stăpînii cu felinarele, precum și o sobă mare ca să-nfrunte crivățul ce sufla deopotrivă din curte și dinspre grădină. Imobilul era așadar împărțit în două părți egale : de o parte, spre curte, se afla cușca scării, o sufragerie cu vedere spre grădină, apoi un oficiu care comunica direct cu bucătăria. De cealaltă parte era salonul luminat de patru ferestre, apoi două camere mai mici : una spre grădină, în chip de budoar, iar cealaltă — care primea lumina dinspre curte — servind de birou. La primul cat se afla un apartament ce ar fi putut folosi unui menaj, locuința bătrînului părinte Sponde. Mansardele aveau numeroase chițimii, desigur, de mult locuite de șobolani și șoareci. Domnișoara Cormon tot povestea cavalerului de Valois despre isprăvile nocturne ale acestor rozători și se mira de zădărnicia mijloacelor folosite pentru a-i stîrpi. Grădina se întindea cam pe o jumă-

tate de pogon și se termina pe malul sclipitoarei Brillante, astfel numită din pricină că pe fundul albiei licăreau nenumărate aşchii de mică, piatră pe care însă n-o mai reîntîlneai și în Val-Noble, unde apele gîrlei sărace primeau scursorile boiangiilor și gunoaiele industriale de prin tot tîrgul. Ca în mai toate orașele de provincie prin care curge un rîu, taluzul opus grădinii domnișoarei Cormon era ticsit de dughene unde se practicau meșteșuguri dubioase. Din fericire, locatarii de pe malul vecin erau oameni pașnici: cîțiva burghezi, un brutar, un boiangiu și niște stoleri. Grădina fusese săditā cu flori obișnuite și se termina printr-o terasă ce domina malul în chip de chei și de la care, prin cîteva trepte, puteai coborî pînă la apele Brillantei. Pe balustrada acestei terase trebuie să vă închipuiți niște mari vase de faianță albastră și albă, din care se revărsau micșunelele; pe dreapta și pe stînga, de-a lungul zidurilor megieșe, la umbra unor tei, mai erau două pavilioane. Vă veți face astfel o părere asupra priveliștei de o pudică naivitate și de o calmă neprihănire. Malul din față, cu casele sale de un aspect nevinovat, cu apa sărăcăcioasă a Brillantei, înfățișează o priveliște simplă și burgheză; pe de lături se zăresc umbrarele lipite de zidurile vecine și venerabilul edificiu al familiei Cormon. O, neasemuită pace! Ce liniște! Nimic pompos, dar și nimic trecător: totul părea acolo a fi durat pentru veșnicie. Parterul reședinței era folosit pentru recepții. Totul avea un iz de provincie străbună și neclintită. Marele salon pătrat, cu patru uși și patru ferestre, era lambrisat cu o lemnărie cenușie. O singură oglindă, lungă și îngustă, deasupra căminului, iar în sus, între ferestre, erau zugrăvite „Orele" călăuzind mersul „zilei". Acest gen de pictură năpădise pereții deasupra tuturor ușilor; artistul născocise și aici veșnicele sale „Anotimpuri", cu puzderia de nesuferiți îngerași care apăreau secerînd, semănînd, dîndu-se pe gheață sau aruncînd petale de flori — așa cum îi găsești planînd pe pereții celor mai multe imobile din centrul Franței. Fiece fereastră era împodobită cu perdele de damasc verde, strînse în șnururi

cu ciucurii mari și sumese în chip de baldachine. Mobila capitonată, vopsită și lăcuită, înfățișa (în medalioane pictate) fabulele lui La Fontaine și se distingea prin rotunjimile-i întortocheate — eleganță atît de căutată în veacul trecut; cîteva scaune și cîteva fotolii începuseră să-și arate marginile roase. Tavanul era despărțit în două printr-o grindă groasă, de mijlocul căreia atîrna un candelabru vechi din cristal de rocă, învelit într-un tifon verzuliu. Pe cămin tronau două vase în albastru de Sèvres, iar între cele două ferestre erau agățate niște policandre antice; un orologiu, împodobit cu o pictură inspirată din ultima scenă a operei *Dezertorul* de Sedaine,[45] arăta marea faimă și prețuire de care se bucura acest autor. Orologiul era de aramă poleită și înfățișa unsprezece personaje, fiecare de patru șchioape înălțime; în fund, „dezertorul" ieșea din pușcărie între temnicerii săi; în fața lui, o tînără femeie leșinată, într-o atitudine plină de grație... Căminul, lopățica și cleștele de vatră erau de același stil cu pendula. Lambriurile care căptușeau pereții fuseseră împodobite cu cele mai recente portrete de familie: doi Rigaud și trei pastele ale lui La Tour.[46] Patru mese de joc, un joc de table, o masă de pichet se îngrămădeau în această încăpere mare, singura de altfel pardosită cu lemn.[47]

În cabinetul de lucru, pereții fuseseră acoperiți în întregime cu lambriuri vopsite în lac vechi roșu, negru și auriu, ce avea să dobîndească, cîțiva ani mai tîrziu, un preț la care nici nu năzuia domnișoara Cormon; dar chiar de i-ar fi oferit o mie de scuzi pe fiecare tăblie, ea nu le-ar fi dat, căci din principiu nu voia să se despartă de nimica — niciodată. Provincia crede încă în comorile ascunse de străbuni.

Budoarul — încăpere aci atît de inutilă — era tapisat în acea culoare numită *vieux-perse*,[48] după care umblă astăzi toți amatorii stilului Pompadour. Pardosită cu lespezi negre și albe, cu grinzi pictate în chip de tavan, sufrageria era împodobită cu acele strașnice bufete acoperite cu marmură, pe care în provincie le solicită bătălia neostoită a stomacurilor. Fresca ce împodobea pereții reprezenta zăbrele năpă-

dite de flori. Scaunele erau făcute din trestie lustruită, iar uşile din veritabil lemn de nuc. Totul întregea de minune aspectul patriarhal, vizibil atît pe dinafara cît şi pe dinăuntrul acestui imobil. Geniul provinciei împărăţea aici din plin : nimic prea nou sau prea vechi, nimic prea tînăr sau prea decatisit. O glacială exactitate stăpînea pretutindeni.

Cei ce au călătorit prin Bretania şi prin Normandia, prin Maine sau Anjou, de bună seamă că au văzut cu toţii, în capitalele acestor provincii, case semănînd mai mult sau mai puţin cu aceea a Cormonilor; într-adevăr, în genul său, clădirea reprezenta prototipul caselor burgheze din cea mai mare parte a Franţei şi de aceea descrierea ei îşi merită cu atît mai mult locul în această lucrare, cu cît explică şi reprezintă anumite moravuri şi idei. Cine nu simte, bunăoară, cît de paşnic şi de tipic se scurgea viaţa în acest bătrîn edificiu? Mai era acolo, ceva sub nivelul Brillantei, o aşa-zisă „bibliotecă", în butii bine legate în cercuri; iar colbul vremii, în loc de a le vătăma, doar mai de preţ le făcea; fiecare din opurile adunate era păstrat cu grija de care au parte, în aceste meleaguri sărace în podgorii, produsele încărcate de sevă, selecţionate, recomandabile prin vechiul lor iz şi provenind din teascurile din Burgundia, din Gasconia, din Touraine sau din părţile de sud ale Franţei. Nici nu făcea s-aduci vinuri proaste, cînd transportul lor costa atît de scump!

Grupul statornic al prietenilor domnişoarei Cormon număra cam vreo sută cincizeci de inşi; unii se mai duceau pe la ţară, alţii mai cădeau bolnavi, ceilalţi călătoreau prin judeţ după treburile lor; dar rămîneau totuşi cîţiva credincioşi care — în afara seratelor cu invitaţii — siliţi de împrejurări sau de o anumită vîrstă să stea mereu locului, veneau zilnic; puţini dintre aceştia călătoriseră prin ţară, aproape nici unul nu părăsise provincia, iar cîţiva fuseseră amestecaţi în mişcarea *chouans*-ilor. Acum se putea vorbi fără teamă despre acest război, mai ales de cînd răsplata aştepta pe eroicii apărători ai dreptei cauze. Domnul de Valois, unul din organizatorii ultimei răs-

coale a *chouans*-ilor, dădea de vreo șase luni dezlegarea cîtorva feste a cărui victimă fusese un bătrîn republican numit Hulot, comandantul unei jumătăți de brigăzi cantonate în Alençon între 1798 și 1800 și care lăsase unele amintiri în ținut (vezi *Les Chouans*).

Femeile nu se găteau prea mult, afară de miercurile, cînd domnișoara Cormon avea invitați la masă; la aceștia se adăugau oaspeții de miercurea trecută ce veneau să-și facă așa-zisa „vizită de digestie". Miercurea era așadar zi de sindrofie; se adunau o mulțime de invitați și musafiri întîmplători, care de care mai împopoțonați, unele femei își aduceau lucrul, tricotau, brodau; altele mai tinere roboteau fără sfială la niște dantele de Alençon de pe urma cărora trăiau. Din calcul, unii bărbați își aduceau aci și nevestele; căci tineret nu prea era; nu se puteau șopti acolo vorbe dulci la ureche fără a atrage luarea-aminte; nu era deci nici o primejdie pentru o fată sau pentru o femeie tînără să audă vorbe de dragoste. În fiecare seară, la ceasurile șase, în lunga anticameră se îngrămădeau aceleași obiecte: obișnuiții casei își aduceau care bastonul, care paltonul, care felinarul. Aceste persoane se cunoșteau atît de bine, obiceiurile lor erau atît de patriarhale încît, dacă se întîmpla ca bătrînul părinte de Sponde sau domnișoara Cormon să nu fi coborît încă, atunci nici Pérotte, jupineasa, nici Jacquelin, feciorul și nici bucătăreasa nu-i mai anunțau. Primul venit aștepta pe cel de-al doilea, apoi cînd se adunaseră în număr suficient ca să poată juca un pichet, un wist sau un boston, musafirii începeau partida fără să mai aștepte să vină părintele de Sponde sau domnișoara Cormon. Cînd se însera și auzeau sunînd, Pérotte sau Jacquelin alergau s-aprindă lămpile. Cînd vedea lumină în salon, sosea îndată și părintele. În fiecare seară, mesele de table, de pichet, cele trei mese de boston și cea de wist erau complete, ceea ce făcea o medie pe zi de cam douăzeci și cinci-treizeci de inși, socotind și pe chibiții ce sporovăiau; dar adesea se adunau mai mult de patruzeci. Atunci Jacquelin aprindea și lustrele din birou și budoar. Între opt și nouă seara, slugile începeau să sosească în anticameră, ve-

nind după stăpînii lor și — afară doar să fi izbucnit între timp vreo revoluție — la ceasurile zece punct nu mai era nimeni în salon. La acea oră, obișnuiții ieșeau pîlcuri-pîlcuri pe stradă, discutînd mai departe despre unele proiecte sau făcînd anumite considerații în legătură cu sforile de moșie la care rîvneau, cu împărțirea averilor, cu zîzaniile ivite între diverși moștenitori ; sau cu anumite pretenții ale aristocrației. Ai fi putut să crezi că erai la Paris, la ieșirea de la un spectacol.

Unii vorbeau mult despre poezie, fără să aibă habar de așa ceva ; sau se trezeau forfecînd moravurile provinciale. Dar ia așezați-vă la gura sobei, cu cotul pe genunchi și proptiți-vă fruntea-n mîna stîngă. Apoi, dacă v-ați pătruns bine de această dulce și monotonă atmosferă, de priveliștea aceasta, de casa și de interiorul ei, cu lumea și interesele îngroșate de micimea spiritului (așa cum ar fi o pojghiță de aur între filele unui pergament) — chibzuiți bine : oare aceasta să fie viața ? Și încercați să faceți deosebirea între cel care s-a apucat să cioplească rațe pe obeliscurile egiptene și între cel care a jucat douăzeci de ani în șir partide de boston cu du Bousquier, cu domnul de Valois, cu domnișoara Cormon, cu președintele Tribunalului, cu procurorul regelui, cu părintele de Sponde, cu doamna Granson e *tutti quanti* ? [49] Dacă revenirea acelorași pași, zi de zi, întocmai pe aceleași cărări, nu constituie fericirea, apoi totul aci era jucat cu atîta măiestrie, încît mînați de furtuna unei vieți frămîntate, acești oameni ajungeau să cugete totuși la binefacerile liniștii ca la o adevărată fericire.

Pentru a evalua importanța componenței salonului domnișoarei Cormon, menționăm că du Bousquier — statistician înnăscut al societății timpului — evalua numărul celor care-l vizitau echivalent cu nu mai puțin de o sută treizeci de voturi la Colegiul electoral, însumînd, o sută optzeci de mii livre rentă, investită în latifundiile ținutului. Totuși, orașul Alençon nu era reprezentat în întregime de acest cerc, întrucît înalta aristocrație își avea propriul ei salon ; apoi nu trebuie dat uitării salonul perceptorului general care, din

voința guvernului, ajunsese ca un fel de han administrativ, unde lumea putea să danseze și să cîrtească, să zburde, să iubească și să înfulece. Aceste două saloane erau în legătură cu casa Cormon — *și viceversa* — prin mijlocirea cîtorva persoane ce frecventau ambele cercuri ; salonul Cormon judeca însă fără îngăduință tot ceea ce se petrecea în celelalte două tabere : comenta luxul oaspeților, discuta despre înghețata servită la baluri, forfeca purtarea femeilor, toaletele și orice s-ar fi ivit nou pe acolo.

Paravanul social sub care se ascundea toată această șleahtă, era însăși domnișoara Cormon, care trebuia, în chip firesc, să devină țelul adînc al ambiției cavalerului de Valois și a lui du Bousquier. Pentru unul ca și pentru celălalt, ea însemna deputăția ; apoi, pentru nobilul mire, demnitatea de *pair ;* iar pentru furnizor, aceea de perceptor general. Întîietatea unui salon se cucerește în provincie tot atît de anevoie ca și la Paris, dar primatul acestuia era gata dobîndit. A te însura așadar cu domnișoara Cormon, aceasta echivala cu faptul de a domni în Alençon. Din cei trei pretendenți la mîna fetei bătrîne, singur Athanase iubea dezinteresat deopotrivă persoana și averea domnișoarei. Situația acestor patru personaje (ca să folosim expresia la modă) nu alcătuia ea oare o dramă ciudată ? Era într-adevăr ceva straniu să vezi acești trei tainici potrivnici adunați în jurul fetei bătrîne care nu ghicea nimic, în pofida unei nestăpînite și bine întemeiate dorințe de a se mărita ! Dar, cu toate că împrejurările făceau din acest celibat un lucru extraordinar, nu este greu de explicat cum și de ce — în ciuda averii și a celor trei îndrăgostiți — ea rămăsese încă fată mare. În primul rînd, după datina casei, domnișoara Cormon nădăjduise întotdeauna să se mărite cu un gentilom ; dar între 1789 și 1799, evenimentele fuseseră puțin prielnice cerințelor sale. Deși rîvnea să ajungă soția unui nobil, se temea totuși nespus de mult de Tribunalul revoluționar. Aceste două sentimente, la fel de puternice, o făcuseră să se stăpînească, rămînînd în așteptare, potrivit unei legi adevărate atît din punct de vedere estetic cît și static.

De altfel, această stare de nesiguranță este pe placul fetelor, atîta vreme cît ele se cred încă tinere și în măsură să-și poată alege soțul. Se știe că în Franța, sistemul politic napoleonian a avut drept urmare văduvirea multor femei. În timpul domniei împăratului, moștenitoarele se înmulțiseră în număr disproporționat față cu numărul însurăților. Cînd Consulatul restabili ordinea internă, greutățile externe nu erau de natură să ușureze întru nimic căsătoria domnișoarei Cormon, rămasă tot atît de greu de realizat ca și în trecut. Dacă pe de o parte Rose-Marie-Victoire refuza să ia un bătrîn, pe de alta, teama de ridicol și anumite împrejurări o opreau să se mărite cu un bărbat foarte tînăr ; iar familiile își căsătoreau îndeobște foarte de timpuriu odraslele, spre a le feri de arcanul recrutării. În sfîrșit, dintr-un instinct îndărătnic de proprietăreasă, n-ar fi vrut să-și lege viața de un soldat ; căci n-avea de gînd să ia un bărbat pentru a-l dărui împăratului, ci voia să și-l păstreze numai pentru sine. Între 1804 și 1815 îi fu deci cu neputință să lupte împotriva tinerelor fete care-și smulgeau cele mai bune partide, împuținate de altfel de focul războiului. Dar în afară de preferințele sale nobiliare, domnișoara Cormon mai avea și o altă scuzabilă manie : dorea să fie iubită numai pentru sine. Nici nu vă puteți închipui pînă unde putuse s-o ducă această dorință. Bunăoară, se folosise de toată iscusința spre a întinde mii de capcane adoratorilor săi, cu țința de a le pune la încercare sentimentele. Capcanele fuseseră atît de bine întinse, încît nefericiții căzură unul după altul, doborîți de ciudatele încercări pe care, fără de știrea lor, le arunca în calea lor... Domnișoara Cormon nu-și cerceta pețitorii — îi iscodea. O vorbă spusă cu ușurință, o glumă deseori prost înțeleasă era de ajuns pentru a îndepărta pe solicitant, ca fiind nevrednic : respectivul n-avea nici inimă, nici delicatețe ; unul era un fățarnic și un păgîn ; altul voia să-i taie pădurea și să tragă, sub pretextul căsătoriei, diverse avantaje ; celălalt ar fi fost incapabil s-o facă fericită ; colo găsea o podagră ereditară ; ici o înspăimîntau antecedente de imoralitate.

Întocmai ca Biserica, domnișoara Cormon pretîndea pentru altarele sale un preot chipeș: și mai voia să fie aleasă pentru prețioasa-i urîțenie și pentru pretinsele-i cusururi; cam în felul cum celelalte femei doresc să fie alese pentru calități absente sau chiar pentru o frumusețe închipuită. Ambiția domnișoarei Cormon își avea rădăcinile în cele mai delicate sentimente ale femeii; socotea că-și va desfăta iubitul, dîndu-și în vileag abia după căsătorie nenumăratele sale virtuți ascunse, după cum alte femei dau la iveală, cu timpul, nenumărate defecte tăinuite pînă atunci cu grijă... ! Din păcate, însă, rămăsese o neînțeleasă: vrednica fecioară nu întîlnise decît suflete josnice, stăpînite de interese vulgare, care nu apreciau frumoasa chibzuială a simțămintelor. Cu cît pășea spre acea fatală epocă numită atît de ingenios *a doua juneță*, cu atît sporea și neîncrederea ei. Se străduia să apară sub un aspect cît mai puțin avantajos; și își jucase atît de bine rolul, încît ultimii pretendenți șovăiau să-și mai lege soarta de o ființă al cărui virtuos joc de-a baba-oarba le impunea osteneala de a o cunoaște, iar cu așa ceva nu prea socoteau să-și bată capul cei ce căutau o virtute dintr-o bucată. Era stăpînită de necontenite temeri de a fi prețită numai pentru avere, încît devenise peste măsură de bănuitoare; începuse acum să dea ghes oamenilor bogați, dar aceștia puteau oricum face căsătorii strălucite; de oamenii săraci se ferea socotind că n-ar putea fi dezinteresați — și pe dezinteres, într-o asemenea împrejurare, ea punea mare preț; așa fel încît, după atîtea trieri și experiențe, căpătase o viziune ciudată asupra oamenilor trecuți prin ciur și prin sită. Începînd să disprețuiască toți bărbații, după fiece gînd de căsătorie ratată, sărmana domnișoară ajunsese să-i vadă pe toți într-o falsă lumină. Drept urmare, caracterul său deveni ursuz, vorbele-i erau presărate cu oarecare amărăciune și privirea-i deveni mai severă. Celibatul o împinse la o tot mai mare rigiditate în moravuri: nemaiavînd ce face, încerca să se șlefuiască tot mai mult. Vrednică răzbunare: diamantul brut respins de oameni, îl cioplea acum

pentru Dumnezeu! După un timp, opinia publică îi deveni potrivnică, căci lumea înțelege că, dacă singură ai luat hotărîrea să te căsătorești, înseamnă fie c-ai scăpat tu ocazia, fie c-ai respins un pretendent. Oamenii văd atunci în acest refuz pricini tainice, întotdeauna rău înțelese. Unul spune că ești hîdă la trup; altul îți atribuie cine știe ce cusururi ascunse. Dar sărmana noastră fată era inocentă ca un înger, sănătoasă ca un copil și plină de bunăvoință — căci natura o hărăzise tuturor plăcerilor, bucuriilor și ostenelilor maternității.

Totuși, domnișoara Cormon nu afla în sine împlinirea dorințelor sale. Era înzestrată cu acea frumusețe, impropriu numită *„frumusețea diavolului"*, care nu-i altceva decît o neprefăcută prospețime tinerească; din punct de vedere teologic, firește că dracul nu poate fi frumos, expresia putînd fi răstălmăcită doar în sensul neastîmpăratei sale rîvne de împrospătare. Picioarele moștenitoarei nu erau nicidecum înguste și chiar plate. Gambele pe care și le arăta — fără nici un gînd rău — ori de cîte ori își ridica fusta, atunci cînd ieșea pe ploaie de acasă sau de la biserica Saint-Léonard, nu prea erau pe măsura unei femei, ci mai curînd nervoase, vînjos arcuite, ca ale unui matelot. Durdulie ca o doică și nu prea mlădie, avea brațe puternice și grăsune, mîini rumene — totul în armonie cu înfățișarea opulentă și carnația albă, a unei frumuseți normande. Ochii săi de o culoare spălăcită erau puțin bulbucați, dînd obrazului ei rotunjor, cu trăsături lipsite de nobleță, acel aer de mirare și de blîndă simplicitate ce se potrivea cu situația ei de fată bătrînă; chiar de ar fi fost mai puțin nevinovată, desigur ar fi părut că este. Nasul ei acvilin contrasta cu fruntea îngustă, căci rar se întîmplă ca un asemenea nas să nu se armonizeze cu o frunte frumoasă. În pofida buzelor cărnoase și roșii, — dovada unei mari bunătăți — această frunte lipsită de idei arăta că inima nu putea fi condusă de inteligență; avea desigur un suflet bun, însă fără de nici un har. Se știe că defectele virtuții sînt cîntărite cu severitate, pe cîtă vreme calitățile viciului sînt privite cu multă bună-

voință. Părul ei castaniu, de o neobișnuită lungime, dădea întregii sale făpturi acea frumusețe care-și are izvorul în putere și în belșug — cele două trăsături de seamă ale caracterului domnișoarei Cormon. Pe vremea cînd mai avea fumuri, nu-i displăcea să-și întoarcă fața în profil ca să i se poată vedea o foarte frumoasă ureche, admirabil reliefată de albul vioriu al gîtului și al tîmplelor și pusă și mai mult în valoare de bogăția părului. Astfel privită — într-o rochie de bal — de bună seamă că putea să pară frumoasă. Făptura ei, talia vînjoasă, înfățișarea ei sănătoasă și plină de viață, făceau pe ofițerii Imperiului să exclame: *faină bucățică!*

Însă cu timpul, pe nesimțite, buna ei stare trupească (urmare a unei vieți tihnite și cuminți) făcuse să i se întindă în chip atît de anost grăsimea pe corp, încît nu mai rămăsese nimic aproape din vechea înfățișare. În clipa aceea, nici un corset nu mai putea subția șoldurile bietei fete, care arăta otova. Conturele armonioase ale pieptului pieriseră și ele, iar rotunjimea formelor îți dădea temeri că, dacă s-ar apleca, și-ar putea pierde echilibrul. Natura însă cumpănise într-așa fel, încît întrebuințarea mincinoasă a oricărei *tournoure*[50] devenise de prisos. La ea totul era adevărat. Avînd o triplă gușă, gîtul i se scurtase, ceea ce într-o măsură stingherea ținuta capului. N-avea zbirciturî, ci numai niște falduri; iar glumeții pretindeau că pentru a nu se opări, se pudra pe la încheieturi, cum își pudrează mamele pruncii. Această făptură rotofeie oferea unui tînăr zăpăcit de dorințe ca Athanase, tocmai acest fel de atracții care aveau să-l scoată din minți. Cei cu imaginația tinerească, plină de nesaț și curaj, zăbovesc bucuros în desfătare pe toate aceste pajiști vii. Durdulia potîrniche momea cuțitele hulpavului. Mulți parizieni înglodați în datorii s-ar fi resemnat, desigur, să facă fericirea domnișoarei Cormon. Iată însă că sărmana bătuse pe muche cei patruzeci de ani! Și după ce vreme îndelungată se străduise să pună la bătaie tot ceea ce face farmecul unei femei — rămînînd însă mai departe fată — începuse acum să-și călească virtutea prin practicarea celor mai aspre

discipline religioase. Se adresă atunci Bisericii, această consolatoare a fecioarelor. De vreo trei ani de zile duhovnicul său o îndrumă în chip destul de prostesc, pe drumul spinos al mortificațiilor, recomandîndu-i să se deprindă cu acea disciplină care (dacă dăm crezare medicinii moderne) produce un efect tocmai contrar celui scontat de sărmanul preot, ale cărui cunoștințe igienice nu puteau fi desigur prea vaste. Aceste absurde practici începeau să imprime pe fața domnișoarei Cormon o coloratură monastică, iar fata bătrînă deznădăjduia, văzînd cum pe tenul ei dalb începeau să apară nuanțe gălbejii, prevestind sorocul vîrstei... Ușorul tulei care-i împodobea buza superioară tindea să crească și începuse să arate ca o dîră de fum. Tîmplele străluceau. În sfîrșit, toată ființa ei începea să se veștejească... Era știut în Alençon că domnișoara Cormon avea tulburări ale aparatului circulator; făcuse confidențe cavalerului de Valois, căruia îi și povestea de băile de picioare tămăduitoare pe care le încerca, și cu care punea la cale anumite leacuri înviorătoare. Hîtrul cumătru își scotea atunci tabachera și — trăgînd anumite concluzii — privea la principesa Goritza.

— Adevărata doftorie, scumpă domnișoară, ar fi să ai un soț bun și chipeș.

— Dar în cine să mi te încrezi? ofta ea.

Cavalerul făcea atunci vînt firelor de tutun presărate prin faldurile de mătase sau pe vesta sa. Pentru toată lumea, acest gest ar fi fost foarte firesc; dar pe biata fată o umplea de îngrijorare. Violența pasiunii sale, fără de obiect, era atît de mare, încît Rose nu mai cuteza să privească un bărbat drept în ochi, de teamă să nu i se ghicească în priviri simțămîntul ce o mistuia. Cu toate că se simțea încă atrasă de oamenii care i-ar fi putut fi pe plac, printr-un capriciu (care nu era poate decît continuarea vechii sale tactici), ea îi trata cum nu se poate mai tăios; pînă într-atît se temea de a fi învinovățită că, într-o nebunească pornire, le-ar face avansuri. Cea mai mare parte a anturajului său — mai toți incapabili să prețuiască întotdeauna aceste motive atît

de nobile — explicau felul ei de a se purta cu celibatarii drept o răzbunare pentru cine știe ce refuz ce l-ar fi îndurat, sau pe care ar fi vrut să-l preîntîmpine.

La începutul leatului 1815, domnișoara Cormon atinse vîrsta fatală și mărturisită de patruzeci și doi de ani. Obsesia ei devenise atunci atît de puternică, încît ajunsese aproape o maniacă: simțea cum îi scapă ultimul prilej de a mai fi mamă — fiindcă ceea ce dorea ea cu înflăcărare și cu o naivitate îngerească, era tocmai să aibă copii. Nimeni din Alençon n-ar fi putut pune, pe seama acestei fete virtuoase, vreo dorință de dragoste destrăbălată; ea iubea în stil mare, fără să aibă idee de ce este dragostea; era ca o neputincioasă Agnès catolică, tocmai cînd ar fi fost vorba de a născoci un singur șiretlic al Agnès-ei lui Molière.[51] De vreo cîteva luni încoace, trăgea nădejde în vreo întîmplare fericită. Concedierea trupelor imperiale și refacerea armatei regale pricinuise oarecare schimbări în ursita multor bărbați care reveneau — unii cu solda pe jumătate, ceilalți cu sau fără pensie — fiecare prin locurile lor de baștină, însuflețiți cu toții de dorința de a-și îndulci soarta vitregă și de a ajunge la un bun sfîrșit care, pentru domnișoara Cormon, ar fi putut deveni cel mai îmbietor dintre începuturi. Era exclus ca printre acei care aveau să vină, de prin împrejurimi, să nu se nimerească și vreun om de ispravă, mai cu seamă sănătos la trup, de vîrstă potrivită și cu o fire care să-i fie bilet de liberă trecere pentru bonapartiști; și s-ar mai fi putut găsi chiar unul care, pentru a recuceri o poziție pierdută, să se fi făcut chiar regalist. Nădejdea aceasta mai menținu pe domnișoara Cormon în atitudinea ei severă tot timpul primelor luni ale anului în curs. Dar militarii care veniseră în oraș erau fie prea bătrîni, fie prea tineri, fie prea bonapartiști, fie prea secături sau în situații nepotrivite cu situația, cu moravurile și averea domnișoarei Cormon, care începuse să deznădăjduiască de-a binelea — și pe zi ce trecea mai mult... Intr-adevăr, ofițerii superiori se folosiseră toți de avantajele cîștigate pe timpul lui Napoleon

pentru a se căsători, devenind regaliști în interesul familiei lor. Domnișoara Cormon ruga în zadar pe Dumnezeu să-i facă favoarea să-i trimită un soț care s-o facă, creștinește, fericită; fără îndoială, îi era scris să moară fecioară și martiră, căci nici un bărbat nu i se arăta să aibă înfățișare de soț. Convorbirile care se desfășurau în fiece seară în saloanele ei o țineau destul de bine la curent cu starea civilă a oricărui străin sosit în Alençon, astfel încît ea era bine informată de moravurile, de averea și calitatea acestor oameni. Insă Alençon-ul nu era un oraș care să ademenească străinii, el nu se afla pe ruta nici unei capitale, iar norocul orb nu sălășluia într-însul. Marinarii, în drum de la Brest spre Paris, nici măcar nu se opreau în treacăt pe acolo. Biata fată înțelese într-un sfîrșit că era sortită să se mulțumească tot cu provincialii ei; iată de ce ochii săi căpătau cîteodată luciri atît de sălbatice; dar vicleanul cavaler le răspundea printr-o privire fină, scoțîndu-și tabachera și privindu-o pe principesa Goritza... Domnul de Valois știa că în judecata feminină, a fi credincios o dată, este o chezășie pentru întreg viitorul. Insă se cuvine să mărturisim că domnișoara Cormon avea prea puțină minte; ea nu înțelegea nimic din chichița cu tabachera, veghea cu mai mare strășnicie împotriva *Necuratului*. Severa sa cucernicie și rigidele-i principii de morală ascundeau cumplite stăruințe în taina vieții sale celei mai intime. Seară de seară, cînd rămînea singură, cugeta la tinerețea-i pierdută, la frăgezimea-i ofilită, la cerințele înșelate ale naturii; jertfindu-și patimile la piciorul crucii — poezii ursite să rămînă într-un sipet — ea își spunea că dacă acum întîmplător s-ar fi ivit vreun bărbat cu intenții bune, n-avea să-l mai pună la încercări și l-ar fi acceptat oricum. Cercetîndu-și bunele dispoziții, în unele seri mai aprige ca de obicei, ea mergea cu gîndul pînă a se mărita cu cîte un sublocotenent, un fumător, pe care își punea în gînd să-l facă — prin îngrijire, bunăvoință și blîndețe — cel mai bun soț de pe pămînt; mergea pînă într-acolo încît își spunea că

l-ar fi luat şi plin de datorii. Dar era necesară liniştea nopţii pentru ca să se poată desfăşura aceste nunţi fantastice, în care domnişoara Cormon se complăcea în măreţul său rol de înger păzitor. A doua zi dimineaţa, chiar dacă Josette găsea aşternutul stăpîne-si răscolit, domnişoara îşi regăsea toată demnitatea şi după-amiază ea dorea un bărbat de patruzeci de ani, onorabil proprietar, nematosit şi care să pară aproape un om tînăr.

Părintele de Sponde nu-şi prea ajuta nepoata în aceste manopere matrimoniale. Om cumsecade, în etate de aproape şaptezeci de ani, el atribuia soartei nenorocirile revoluţiei franceze care, chipurile, ar grăbi urgisirea unei biserici ce se destramă. Părintele de Sponde îmbrăţişase, aşadar, calea de mult părăsită, pe care apucaseră odinioară sihaştrii spre a ajunge la cer şi ducea — fără emfază şi fără nici un triumf exterior — o viaţă ascetică. Ascundea lumii binefacerile şi rugăciunile sale necontenite, precum şi jertfele trupeşti la care se supunea ; era de părere că toţi preoţii ar trebui să facă la fel, în timpul unor asemenea frămîntări, şi predica astfel printr-o pildă vie. Arătînd lumii o faţă liniştită şi surîzătoare, ajunsese să se desprindă cu totul de interesele părinteşti ; nu se gîndea decît la nenorociţi, la nevoile bisericii şi la mîntuirea propriului său suflet. Administrarea bunurilor o lăsase pe seama nepoatei sale care-i înmîna veniturile ; în schimb, îi plătea o contribuţie minimă-n casă, putînd astfel cheltui surplusul în pomeni şi în ajutoare date într-ascuns Bisericii. Toată dragostea părintelui se îndrepta către nepoată-sa, iar aceasta-l privea ca pe un adevărat tată ; era însă un tată distrat, care nu putea concepe cerinţele trupului ; de aceea el mulţumea lui Dumnezeu că-i păstrează fata lui dragă aşa, nemăritată. Intr-adevăr, părintele îşi însuşise încă din tinereţe preceptele Sfîntului Ioan Gură de Aur, care spune că : *„starea de fecioric este, faţă de cea a căsătoriei, tot atît de presus precît este un Inger faţă de Om"*. Obişnuită să-şi respecte unchiul, domnişoara Cormon nu îndrăznea să-l puie la

curent cu dorința care-o împingea spre o schimbare a statutului civil. De altfel, obișnuit cu mersul tipicar al casei, unchiașul ar fi gustat prea puțin apariția unui stăpîn în acest cămin. Preocupat de suferințele pe care le alina, pierdut în adîncurile rugăciunilor — părintele de Sponde era uneori atît de năuc, încît oamenii îl luau drept un decatisit; vorbind puțin, păstra o afabilă și binevoitoare tăcere. Era înalt, uscățiv, grav, cu apucături solemne; fizionomia lui exprima simțăminte blajine și un mare calm lăuntric care, de la sine, insufla casei o sfîntă autoritate. Voltairianul cavaler de Valois îi era tare drag. Aceste două maiestuoase rămășițe ale nobilimii și ale clerului — cu toate că aveau moravuri cu totul osebite — se puteau lesne recunoaște după anumite trăsături comune; de altfel, cavalerul era tot atît de mieros cu părintele de Sponde, pe cît se arăta de patern cu pipițele sale.

Unele persoane ar fi putut crede că domnișoara Cormon căuta prin orice mijloace să-și atingă scopul; că — printre legiuitele vicleșuguri femeiești folosite de ea — se gătea, purta rochii decoltate și desfășura o cochetărie zădarnică, asemuitoare cu strălucirea uniformelor de paradă. Nicidecum! Rămînea eroică și încremenise în vălurile sale întocmai ca o sentinelă într-o gheretă. Rochiile, pălăriile și toate zorzoanele ei femeiești erau confecționate la niște modiste din Alençon — două surori cocoșate, de altminteri nu lipsite de gust. În ciuda stăruințelor acestor două maestre, domnișoara Cormon nu se lăsa amăgită de seducțiile eleganței! Voia ca falnica-i statură să fie bogat înveșmîntată! Însă chiar acele toalete încărcate se armonizau poate mai bine cu fizionomia ei. Rîdă cine-o vrea de biata fată! O vei găsi sublimă — suflet generos care nu te sinchisești niciodată de forma pe care o îmbracă sentimentele și le admiri oriunde și așa cum se găsesc! De bună seamă că aici, unele femei ușuratice vor încerca să pună la îndoială autenticitatea acestei povestiri, zicînd că-n Franța nu există fete atît de toante, încît să nu cunoască arta de a pescui un

bărbat; că domnișoara Cormon ar fi una din acele monstruoase excepții pe care bunul-simț te oprește să le înfățișezi drept un tip; că cea mai virtuoasă și mai timpită fată din lume, dac-ar vrea s-agațe o plevușcă, tot va găsi o momeală de pus în undiță. Dar toate aceste critici cad de la sine, de îndată ce ne gîndim că măreața religie catolică, apostolicească și romană, încă mai dăinuie în Bretania și-n vechiul ducat de Alençon. Credința și evlavia nu admit subtilitățile de mai sus. Domnișoara Cormon mergea pe drumul mîntuirii, preferînd mai degrabă neajunsurile prea lungii sale feciorii, decît să fi căzut în păcatul mîncîunii ori al vicleșugului. La o ființă care-și impune o asemenea disciplină, virtutea nu poate avea slăbiciuni; de aceea dragostea sau anumite socoteli veneau de bună seamă s-o încerce cu toată dîrzenia. Dar să avem curajul să facem o observație oarecum crudă — mai ales pentru niște vremuri cînd religia nu mai este privită de unii decît drept un mijloc, iar de alții drept o poezie. Credința pricinuiește un soi de oftalmie morală. Printr-un har dumnezeiesc, ea nu lasă sufletele ce se află în drum spre veșnicie să vadă unele lucruri pămîntești. Cu alte cuvinte, s-ar putea spune că evlavioasele sînt din multe puncte de vedere niște timpite. Însă pe de altă parte, această nerozie ne arată strășnicia cu care ele-și pot purta sufletul către sferele cerești, în pofida a ceea ce zicea voltairianul domn de Valois, atunci cînd pretindea c-ar fi foarte greu să hotărăști dacă persoanele stupide ajung bisericoase, sau dacă cucernicia este aceea care cretinizează fetele de duh. Căci luați bine seamă, cea mai curată virtute catolică, cu bucuroasa și iubitoarea ei resemnare în fața durerii, cu pioasa ei supunere față de poruncile dumnezeiești, cu credința ei vie în pecetea divinului pe lutul vieții pămîntești — aceasta e tainica lumină ce se va strecura pînă-n cele din urmă meandre ale acestei povestiri, pentru a contura astfel tot întregul; și desigur că anumite lucruri vor crește în ochii acelora care încă mai poartă în suflet credința. Iar dacă aceasta-i o prostie, de ce atunci nu ne-am ocupa de nenorocirile cășunate prostiei, așa

cum ne ocupăm bunăoară de nenorocirile geniului? — prima fiind de bună seamă un element social cu mult mai răspîndit decît cel de-al doilea.

Așadar, în ochii lumii, domnișoara Cormon păcătuia prin neprihănita nevinovăție a fecioarelor. N-avea spirit de observație, și purtarea ei față de pretendenți o dovedea; pe de altă parte, în chiar acea clipă, o fată de șaisprezece ani (care n-ar fi deschis în viața ei un roman) ar fi putut totuși citi în privirea lui Athanase sute de capitole de dragoste; în timp ce domnișoara Cormon nu vedea nimic și nu putea recunoaște, în tremurul vocii lui, puterea unui simțămînt care nu îndrăznea să se mărturisească. Ea însăși fiind o timidă nu mai putea ghici timiditatea altuia. Fiind în stare să născocească acele rafinamente ale măreției sentimentale — care de fapt o pierduseră — ea nu le putea recunoaște la Athanase. Acest fenomen moral nu va părea extraordinar pentru oamenii care știu că anumite calități ale inimii depind tot atît de puțin de calitățile spiritului, după cum însușirile geniului nu atîrnă de noblețea sufletului. Oamenii întregi sînt atît de rari, încît unul din cele mai de preț mărgăritare ale umanității, însuși Socrate, admitea, împreună cu un frenolog al timpului său, că avea stofa unui adevărat netrebnic. Un mare general poate să-și salveze țara la Zürich și totodată să pactizeze cu furnizorii. Un bancher de o cinste îndoielnică poate deveni om de stat. Un mare muzicant poate făuri compoziții înaripate, dar poate comite și un fals. O femeie cu sentimente înalte poate fi o mare nătîngă. În sfîrșit, o femeie bisericoasă poate să aibă năzuințe sublime, dar să nu înțeleagă pornirile unui suflet ales din preajma ei. Unele nepotriviri datorite infirmităților fizice se pot întîlni deopotrivă și în lumea morală. Această făptură cumsecade, care se tînguia că nu face dulcețuri decît pentru ea și pentru unchiul său, devenise aproape ridicolă. Cei ce-o simpatizau pentru calitățile (unii pentru defectele sale) rideau cu toții de căsătoriile ei ratate și se-ntrebau ce aveau să devină o avuție atît de însemnată ca economiile domnișoarei Cormon și moștenirea unchiului ei. În ciuda acestor

aparențe, încă de mult era bănuită a fi o *fată originală*. În provincie nu-ți este îngăduită originalitatea; aceasta ar însemna că tu ai idei neînțelese de ceilalți, iar egalitatea spiritelor este aici tot atît de necesară ca și cea a moravurilor. Căsătoria domnișoarei Cormon devenise, încă din 1804, ceva atît de problematic, *încît a te însura cu domnișoara Cormon* ajunsese în Alençon ceva proverbial, echivalentul celei mai caraghioase dintre negații. Desigur că spiritul zeflemitor este una din imperioasele porniri ale oricărui francez, de vreme ce această prea bună făptură ajunsese să fie totuși bătaia de joc a întregului Alençon. Nu numai că primea în saloanele ei tot orașul, nu numai că era milostivă, evlavioasă și incapabilă să spună vreo răutate, dar mai mult încă, mintea ei rămînea la același nivel cu spiritul general și cu moravurile localnicilor; iar aceștia o iubeau ca pe cea mai înaltă întruchipare a vieții lor, căci ea prinsese rădăcini în viața și obiceiurile provinciei pe care n-o părăsise niciodată, împărtășea toate prejudecățile ei, îi îmbrățișa toate interesele, o adora. În ciuda unui venit de o sută optzeci de mii de livre ce-l primea de la moșie — avere însemnată pentru provincie — ducea totuși aceeași trenă ca cele mai puțin avute case din oraș. Cînd pleca de pildă la Prébaudet, la țară, mergea într-un vechi faeton de răchită, suspendat de niște curele albe, deasupra căruia clămpăneau două perdele de piele scorojite de vreme. Faetonul era tras de o iapă durdulie care se opintea gîfîind. Vestită în tot tîrgul, trăsurica aceasta era tot atît de bine îngrijită de Jacquelin cît și cel mai frumos landou al Parisului; domnișoara o îndrăgea, o folosea de doisprezece ani, lăudîndu-se cu aceasta și arătînd radioasa bucurie a omului zgîrcit. Cei mai mulți dintre locuitori purtau recunoștință domnișoarei Cormon pentru faptul că nu-i umilea prin luxul pe care l-ar fi putut afișa; se presupunea chiar că, dacă ea și-ar fi cumpărat de la Paris o caleașcă, lumea ar fi trăncănit mai mult despre aceasta decît despre neizbutitele-i căsătorii. De altfel, cea mai strălucită trăsură din lume ar fi dus-o la Prébaudet tot atît de bine ca

și străvechiul ei faeton de răchită. Iar provincia — care are întotdeauna în vedere țelul final — se interesează prea puțin de estetica mijloacelor, preocupată doar să ducă totul la bun sfîrșit.

Terminînd cu descrierea moravurilor intime ale acestei case, se cuvine ca, alături de domnișoara Cormon și de părintele de Sponde, să-i situăm pe Jacquelin, Josette și pe bucătăreasa Mariette, care contribuiau, fiecare în parte, la fericirea unchiului și a nepoatei.

Bărbat de patruzeci de ani, rotofei, brunet, roșu la față, cu o mutră de marinar breton, Jacquelin îi slujea de douăzeci și doi de ani. El servea la masă, țesăla iapa, îngrijea grădina, lustruia pantofii părintelui, făcea coșnița, tăia lemnele, mîna caii, aducea ovăzul, paiele și fînul de la Prébaudet; seara stătea în anticameră, moțăind ca un hîrciog. Se spunea c-o îndrăgise pe Josette, fată de treizeci și șase de ani, pe care însă domnișoara Cormon ar fi concediat-o cu siguranță dacă s-ar fi măritat. Astfel încît acești doi nenorociți își economiseau simbriile și se iubeau în taină, pîndind și dorind căsătoria domnișoarei Cormon, așa după cum evreii așteaptă pe Mesia. Născută undeva între Alençon și Mortagne, Josette era o slujnică mică și durdulie; obrazul ei, care se asemăna cu o caisă pistruiată, nu era lipsit nici de caracter, nici de spirit; părea că ea își conduce stăpîna. Josette și Jacquelin — siguri că totul se va sfîrși cu bine — ascundeau o mulțumire ce te făcea să crezi că acești doi ibovnici privesc cu speranță viitorul. Mariette, bucătăreasa, tot de cincisprezece ani în slujbă, știa să gătească toate mîncărurile care plăceau în acel ținut.

Nu ne-ar fi îngăduit să trecem cu vederea iapa normandă murgă, zdravănă, care ducea pe domnișoara Cormon la conacul de la Prébaudet; într-adevăr, cei cinci locatari ai casei aveau pentru iapa aceasta o afecțiune cu totul deosebită. Se numea Penelopa și-i slujea de optsprezece ani; era atît de bine țesălată, era hrănită cu atîta zel, încît Jacquelin și domnișoara Cormon sperau să mai poată trage foloase de pe urma

ei încă vreo zece ani. Penelopa era continuu subiect de conversație și de preocupări ; s-ar fi zis că, neavînd copii asupra cărora să-și reverse sentimentul reținut, de maternitate, sărmana domnișoară Cormon îl trecuse asupra acestei fericite iepe. Penelopa făcuse pe domnișoara să renunțe la canari, la pisici, la cîini — familie fictivă pe care o născocesc îndeobște ființele singuratice din sinul societății.

Deșteptăciunea Penelopei se ridicase pînă la nivelul acestor devotate slugi, în timp ce ele coboriseră pînă la liniștea tăcută și supusă a animalului. Fiind într-un zilnic du-te-vino, cei patru credincioși servitori își vedeau cu o precizie mecanică exact de aceleași îndeletniciri. Dar, după cum o spuneau pre limba lor, ei păpaseră bucățica bună la-nceput. Domnișoara Cormon, ca toate persoanele preocupate de o idee fixă — mai puțin din temperament, cît din nevoia de a-și folosi hărnicia — se făcuse arțăgoasă și cicălitoare. Neputîndu-se îngriji de un soț sau de copii, se lega acum de toate fleacurile. Pălăvrăgea despre nimicuri ceasuri întregi : bunăoară despre o duzină de șervețele însemnate cu „Z", dar pe care le găsise în dulap puse înaintea literei „O".

— Dar unde ți-e capul, Josette ?! strigă ea. Josette, tu nu bagi de seamă nimic !

Opt zile în șir domnișoara întrebă dacă Penelopa și-a primit rația de ovăz la ceasurile două, numai pentru că o singură dată i se întîmplase lui Jacquelin să întîrzie... Mica ei imaginație se frămînta pentru toate mărunțișurile. Un strat de colb uitat de pămătuf, felii de pîine prost prăjite de Mariette, faptul că Jacquelin uitase să închidă la timp ferestrele prin care razele soarelui ardeau mătasea mobilei, toate aceste nimicuri de seamă stîrneau certuri mari, iar domnișoara își ieșea din fire. „Totul merge prost !" țipa ea. Nu-și mai recunoștea slugile de altădată ; se lăsau pe tînjală, iar ea era prea îngăduitoare. Într-o zi, Josette îi dădu *La Journée du Chrétien,* în loc de *La Quinzaine de Pâques.* [52] Seara, tot orașul aflase nenorocirea. Domnișoara fusese obligată să se întoarcă de la Saint-Léonard acasă, iar plecarea ei bruscă din

biserică — unde deranjase un rînd de scaune — făcuse lumea să-și închipuie cine știe ce grozăvii. Se simți așadar obligată să istorisească prietenilor pricina acestui neajuns.

— Josette, o dojeni ea cu blîndețe, să nu se mai întîmple una ca asta.

Fără să-și dea seama, domnișoara Cormon era foarte fericită de aceste mici ciorovăieli care o făceau să uite amărăciunile vieții.

Spiritul își are și el nevoile; după cum trupul le are pe ale sale. Josette și Jacquelin primeau hachițele domnișoarei, așa cum plugarul îndură toanele timpului. Tustrei ziceau, în simplitatea lor: „Plouă!" — ori: „E frumos!" și nu mai învinuiau cerul. După cum arendașul iscodește în zorii zilei pîcla, tot astfel, sculîndu-se dimineața, se-ntrebau în bucătărie: „În ce toane s-o trezi azi domnișoara?" În sfîrșit, domnișoara Cormon ajunsese să-și oglindească personalitatea în cele mai mici amănunte ale vieții de toate zilele. Ea și Dumnezeu, duhovnicul și rufele de spălat, pregătirea dulcețurilor și ascultarea liturghiilor, îngrijirile pe care trebuia să le dea unchiului — mă rog, toate acestea puseseră stăpînire pe mintea ei scurtă. În virtutea unei optici binecunoscute oamenilor egoiști din fire sau a celor ocazional egoiști, cel mai mic fleac pentru ea lua proporții uluitoare. Fiind sănătoasă tun, se înspăimînta peste măsură ori de cîte ori simțea o cît de neînsemnată tulburare a tubului digestiv. De altfel trăia sub necurmata domnie a străvechii științe medicale și, peste măsură de prevăzătoare, lua cîte patru curățenii pe an, de o tărie care ar fi dat-o gata și pe Penelopa, dar care pe dînsa o stimula! Dacă atunci cînd o îmbrăca, Josette descoperea pe umerii săi dalbi cel mai mic coș, aceasta devenea pricina unor nesfîrșite anchete printre felurile de bucate ale săptăminii. Ce izbîndă, dacă Josette amintea stăpînei despre un anumit iepure prea pipărat care ar fi prilejuit coșul! Cu cîtă bucurie ziceau atunci împreună:

— Fără-ndoială: iepurele a fost pricina!

— Mariette l-a pipărat prea tare — relua domnișoara — și îi tot spun să nu mai gătească lucruri așa picante pentru unchiul și pentru mine... Dar Mariette e mai uitucă decît...

— Decît un iepure, completa Josette.

— Așa e, răspundea domnișoara. E mai uitucă decît iepurele ; ai nimerit-o foarte bine !

De patru ori pe an, la începutul fiecărui anotimp, domnișoara Cormon se ducea să petreacă cîteva zile la proprietatea sa din Prébaudet. Aceasta se întîmpla pe la jumătatea lui mai, anotimp cînd domnișoara Cormon voia să se încredințeze dacă merii *ninseseră* bine — expresie locală pentru a desemna căderea florilor de mai pe sub arbori. Cînd grămada circulară de petale, presărată la poalele pomilor, începea să semene cu un strat de zăpadă, proprietarul putea nădăjdui la o bună recoltă de cidru. Cîntărind cu privirea butoaiele, domnișoara Cormon avea totodată grijă să fie reparate stricăciunile pricinuite de iarna trecută ; se îngrijea de livada de fructe și de grădina de zarzavat care-i aduceau numeroase provizii. În fiece anotimp avea aliceva de făcut. Cu toate că domnișoara își regăsea după trei săptămîni toți credincioșii prieteni, ea dădea totuși un ospăț de despărțire înainte de plecare. Această plecare era întotdeauna un eveniment răsunător în Alençon. Cei care n-o mai văzuseră de mult, veneau atunci : saloanele erau ticsite. Fiecare venea să-i ureze drum bun, ca și cînd ar fi plecat la Calcutta. Iar a doua zi, negustătorii ieșeau cu toții în pragul caselor. Cu mic, cu mare, priveau faetonul trecînd și s-ar fi zis că vînturau cine știe ce veste, atunci cînd auzeai ici și colo sporovăind :

— Iat-o pe domnișoara Cormon, pleacă la Prébaudet !

Unul spunea :

— E putred de bogată.

— Ei, flăcăule — răspundea vecinul — asta-i o femeie tare cumsecade ; de-ar încăpea avuțiile mereu pe asemenea mîini, n-ar mai fi urmă de cerșetor în orășelul nostru !

Alții ziceau :

— Iacă, iacă, nu mă mir c-au înflorit viile, dacă pleacă la Prébaudet... Dar cum naiba nu se mărită ?

— De ! eu unul aș lua-o, răspundea un glumeț : nunta e de altfel pe jumătate făcută, de vreme ce una din părți consimte ; dar dacă nu vrea cealaltă... De ! Domnul du Bousquier a și arvunit-o...

— Domnul du Bousquier ?... Păi l-a refuzat...

Seara, la toate întrunirile, se rostea cu gravitate :

— Domnișoara Cormon a plecat.

Sau auzeai :

— Care va să zică am lăsat-o să plece pe domnișoara Cormon !

Din întîmplare, tocmai miercurea în care Suzanne stîrnise scandalul ei coincidea cu ziua recepției de rămas bun — zi în care domnișoara Cormon o înnebunea pe Josette cu pachetele ce trebuia să le ia la țară. Așadar, în timpul dimineții se vorbiseră și se petrecuseră în oraș tot felul de lucruri, care dădeau o mare însemnătate acestei întruniri de adio. Doamna Granson se dusese să bată toba peste tot, în timp ce fata bătrînă chibzuia la toate obiectele trebuincioase deplasării sale, iar vicleanul cavaler de Valois juca pichet cu domnișoara de Gordes, regina saloanelor aristocrației, sora bătrînului marchiz de Gordes.

Dacă toți deopotrivă așteptau cu nerăbdare să vadă ce figură va face seducătorul în timpul seratei, pentru cavaler și pentru doamna Granson era de mare importanță să observe cum va reacționa domnișoara Cormon, în îndoita sa calitate de fată mare și de președintă a Societății Materna. Cît despre naivul du Bousquier, se plimba pe promenadă, începînd să creadă că Suzanne și-a bătut joc de el ; această bănuială îi întărea principiile privind femeile.

În aceste împrejurări solemne, masa era pregătită încă de la trei și jumătate ; căci în ăst timp, lumea *fashionable* * din Alençon prînzea în mod excepțional la orele patru. În timpul Imperiului, se lua masa ca pe vremuri, la două după-amiază — numai că seara se lua supeul. Una din plăcerile îndeosebi gustate de

* Lumea elegantă (în l. engleză).

domnișoara Cormon (fără vreun gînd rău, dar cu un substrat neîndoielnic de egoism) era nespusa mulțumire pe care o încerca atunci cînd se vedea gătită ca o gazdă care-și adastă musafirii. Cînd era pusă la punct, atunci, în sufletul ei se furișa o rază de nădejde : o voce îi șoptea că natura n-o înzestrase din belșug chiar așa în zadar și că, totuși, o dată avea să se ivească un om care va cuteza... Dorința ei se împrospăta așa cum își înviorase corpul ! Își privea veșmintele cu un soi de beție și această satisfacție continua în timp ce cobora să-și arunce încă o dată necruțătoarea privire asupra salonului, cabinetului de lucru și budoarului. Se plimba prin odăi cu naiva mulțumire a bogătașului care se gîndește în fiece clipă că, fiind avut, niciodată nu va duce lipsă de ceva. Privea eternele sale mobile, antichitățile, lacurile, zicîndu-și că aceste atît de frumoase lucruri cereau un stăpîn. După ce admira sufrageria, unde era întinsă o masă lungă, acoperită cu o față de masă albă ca neaua, cu vreo douăzeci de tacîmuri orînduite la distanțe egale ; după ce verifica bateria de sticle alese de ea, cu etichetele de soi, după ce citea amănunțit numele comesenilor scrise pe hîrtiuțe de mîna tremurîndă a părintelui de Sponde (singurul lucru pe care de altfel îl mai făcea el în gospodărie și care dădea naștere la serioase controverse privind locul cuvenit fiecărui musafir), după toate acestea, domnișoara, îmbrăcată de ceremonie, se îndrepta spre apartamentul unchiului ei care, în fiece zi spre asfințit, se plimba pe terasă, admirînd priveliștea și apele Brillantei, ascultînd ciripitul păsărilor cuibărite aci și ferite de vînători sau de copii. În timpul acestor ore de așteptare, niciodată nu se adresa părintelui de Sponde fără să-i pună unele întrebări ciudate, cu scopul de a-l atrage pe bunul ei unchi într-o convorbire care să-l înveselească. Și iată în ce fel — căci această ultimă particularitate zugrăvește în totul firea bunei fete.

Domnișoara Cormon socotea de a sa datorie să vorbească într-una ; nu fiindcă ar fi fost guralivă din fire (din nenorocire avea foarte puține idei și cunoștea

tot atît de puține fraze pentru a le rosti), ci fiindcă ea credea că astfel îndeplinește o îndatorire socială, impusă de religie, care ne poruncește să fim plăcuți aproapelui nostru. Așa de mult îi stătea pe inimă această îndatorire, încît se sfătuise și cu duhovnicul său, părintele Couturier, în legătură cu această chestiune de politețe elementară. În pofida smeritei mărturisiri a penitentei sale, care-i destăinuise cîtă trudă are ca să poată găsi ceva de spus, bătrînul duhovnic, atît de neclintit în ce privește disciplina, îi citise îndemnurile sfîntului Francisc de Sales [53] cu privire la îndatoririle femeii de lume, la veselia decentă a credincioaselor care trebuie să-și păstreze asprimea doar pentru ele însele, iar în casă să se arate binevoitoare, dîndu-și osteneala ca aproapele să nu se plictisească niciodată alături de ele. Pătrunsă astfel de îndatoririle sale creștinești, dorea, mai presus de toate, să se supună sfaturilor duhovnicului care o îndemnase să vorbească cu blîndețe. Cînd vedea că începe conversația, o treceau toate nădușelile, atît de mult se trudea să scornească o idee pentru a însufleți discuțiile. Rostea atunci propoziții stranii, ca de pildă: *„Nimeni nu se poate afla deodată în două locuri — afară numai dacă nu e o păsărică"*. Într-o zi, fraza asta stîrni — nu fără succes — o întreagă discuție asupra ubicuității apostolilor, problemă din care nu pricepu nimic. Din cauza acestei manii de a tot înnoda firul conversațiilor, domnișoara căpătase în societate porecla de *buna domnișoară Cormon*. În gura oamenilor spirituali, acest cuvînt însemna: proastă ca noaptea și cam gîsculiță! Dar multă lume, cam de aceeași teapă cu ea, lua porecla în adevărata ei semnificație și răspundea: „Da, da, domnișoara Cormon e minunată..."

Punea cîteodată — în scopul de a fi plăcută oaspeților săi și de a-și îndeplini îndatoririle față de lume — niște întrebări atît de absurde, încît lumea izbucnea în hohote de rîs... Întreba, bunăoară, ce tot face guvernul cu birurile pe care le adună de atît amar de vreme... Sau, de ce Biblia n-a fost tipărită în timpul lui Isus Cristos, de vreme ce ea datează de la Moise...

Era de teapa acelui *country gentleman* * care, auzind mereu vorbindu-se despre posteritate în Camera Comunelor, se ridică în cele din urmă pentru a ține acest *speech* ** devenit celebru:

„Aud, domnilor, vorbindu-se într-una aici despre posteritate; aș vrea să știu și eu, ce a făcut această mare putere pentru Anglia?"

In asemenea împrejurări, văzînd surîsul de pe buzele acestor necruțători semidocți, vajnicul cavaler de Valois sărea în ajutorul fetei bătrîne, cu toată puterea iscusitei sale diplomații. Bătrînul gentilom, căruia îi plăcea să găsească merite femeilor, îi atribuia o oarecare inteligență și domnișoarei Cormon, susținînd-o în chip paradoxal; și o scotea atît de bine din încurcătură, încît de multe ori dădea impresia că fata n-a spus nici o prostie. Într-o bună zi, cu toată seriozitatea, ea mărturisi că nu știe ce deosebire este între un bou și un taur. Fermecătorul cavaler curmă chiotele de rîs, răspunzînd că boul nu poate fi decît unchiul juncii ***. Altă dată, venind vorba despre herghelii și despre greutățile ce întîmpină aceste creșcătorii — convorbire obișnuită în ținutul minunatelor herghelii de la Pin — ea pricepu deodată că acești cai proveneau din *monte* și întrebă *de ce nu se făceau două monte pe an.* Cavalerul atrase tot hazul de partea lui zicînd:

— Lucrul este foarte cu putință!

Cei de față amuțiră.

— Vina e însă a naturaliștilor care n-au știut încă sili iepele să-și poarte mînjii mai puțin de unsprezece luni.

Biata fată habar n-avea nici ce este aia montă, nici care-i deosebirea între un bou și un taur. Iar cavalerul de Valois slujea o ingrată, deoarece domnișoara Cormon nu prețuise, niciodată, măcar unul din serviciile sale cavalerești. Văzînd cum se înviorează convorbirea, ea nu găsea că e chiar atît de proastă pe cît i se părea că este. Cu timpul, se oțelise în neștiința

* Senior de la țară (în l. engleză).
** Discurs (în l. engleză).
*** Care în dialectul locului se numește „taure".

ei, întocmai ca ducele de Brancas, întruchipare a aiuritului care, răsturnat într-un șanț, se simțea atît de bine acolo, încît atunci cînd au venit să-l scoată, a întrebat : „Dar ce aveți cu mine ?"

Începînd cu această perioadă, destul de recentă, domnișoara Cormon își pierdu sfiala și dobîndi siguranța replicilor ; cuvinta cu solemnitatea cu care englezii săvîrșesc nerozii patriotice și care se poate asemui cu o prostie fudulă. Apropiindu-se de unchiul ei, cu un pas magistral, rumega așadar o întrebare ca să-l scoată din tăcerea în care se afundase ; această prelungă mutenie o mîhnea, căci ea își închipuia că unchiul se plictisește.

— Unchiule... zise ea, atîrnîndu-se de brațul lui și strîngîndu-se bucuroasă lîngă el (în mintea ei, spunea : „Așa m-aș purta dacă aș avea un soț") — unchiule, dacă totul pe pămînt se întîmplă după voia Domnului — asta ar însemna că fiecare lucru își are rostul lui ?

— Bineînțeles, răspunse cu gravitate părintele de Sponde care, îndrăgindu-și nepoata, se lăsa, cu o răbdare îngerească, oricînd smuls din meditațiile lui.

— Atunci, dacă eu rămîn fată mare — o presupunere — e voia Domnului, nu-i așa ?

— Firește, copila mea.

— Totuși, dat fiind că nimic nu mă împiedică să mă mărit chiar mîine, voința lui poate fi așadar înfrîntă de voința mea ?

— Acest lucru ar fi adevărat, dacă am cunoaște care e adevărata voință a Domnului. Observă tu însăți că ai pus un *dacă* la mijloc, răspunse fostul superior de la Sorbonna.

Biata fată, care nădăjduise să-și atragă unchiul într-o discuție matrimonială cu ajutorul unui argument *ad omnipotentem* [54], rămase de-a dreptul înmărmurită ; însă ființele cu mintea îngustă se conduc după teribila logică a copiilor, care te pune adesea în încurcătură și care constă în a merge din răspuns în întrebare.

— Unchiule — reluă deci domnișoara — Dumnezeu n-a făcut doar femeile ca să rămînă de-a pururi

fecioare; căci, în cazul acesta, ar trebui ori să fie toate fete, ori să fie toate femei. Este o oarecare nedreptate în distribuirea acestor roluri?

— Draga mea, nedreptățești Biserica — răspunse părintele — deoarece ea recomandă celibatul ca pe cea mai bună cale pentru a ajunge la Dumnezeu.

— Dar dacă Biserica are dreptate și toată lumea ar practica atît de bine credința catolică, atunci oare nu s-ar stinge omenirea? Răspunde unchiule?!

— Ești prea inteligentă, Rose, și nu este nevoie de atîta pentru a fi fericită.

O asemenea vorbă iscă un surîs de mulțumire pe buzele bietei fete și-i întări buna părere pe care începuse s-o aibă despre sine. Iată cum lumea, prietenii și vrăjmașii noștri se fac complicii cusururilor noastre! Chiar atunci, convorbirea fu curmată de începerea sosirii musafirilor. În asemenea zile de mare sindrofie, pe această scenă locală se petreceau mici familiarități între slujitorii casei și oaspeți. Mariette, văzînd că trece președintele Tribunalului, un gurmand fără pereche, îl întîmpină:

— Ah, domnule du Ronceret, v-am făcut azi o conopidă la cuptor. Domnișoara știe cît de mult vă place și mi-a zis: „Mariette, nu care cumva s-o greșești, c-avem pe domnul președinte la masă!"

— Ce bună-i domnișoara Cormon! Mariette, ai gătit conopidele-n zeama lor — nu în zeamă de carne — sper! Sînt mult mai gustoase așa, răspunse împărțitorul de dreptate al ținutului.

Președintele nu se sfia să intre în camera de consiliu în care Mariette dădea sentințele și s-arunce cîte o privire de gastronom, dîndu-și apoi și părerea de maestru.

— Bună seara, doamnă — spuse Josette doamnei Granson care se lua bine pe lîngă jupinească — domnișoara s-a gîndit la dumneavoastră; mi-a poruncit să gătesc o mîncare de pește.

Cît despre cavalerul de Valois, vorbea cu Mariette pe tonul boierului prietenos:

— Ei bine, regina bucătăreselor, căreia i-aș atribui cu bucurie marea cruce a Legiunii de Onoare, ia

spune-mi, ai vreo bucățică aleasă pentru care face să-mi cruț pofta de mîncare ?

— Da, da ! Cum să nu, domnule de Valois, avem un iepure de șapte kile, trimis de la Prébaudet.

— Bună fată ! spunea cavalerul, aprobînd sfatul Mariettei. Așa ! Un iepure de șapte kile !

Du Bousquier nu fusese poftit. Domnișoara Cormon, credincioasă sistemului pe care-l cunoașteți, se purta prost cu acest cincantenar, față de care nutrea anumite simțăminte greu de lămurit, pornite din străfundul inimii. Deși îl respinsese, cîteodată îi părea rău ; nutrea în același timp o presimțire c-avea să-l ia de bărbat și o oarecare spaimă ce-o împiedica să dorească acest mariaj. Sufletul ei, răscolit de aceste simțăminte, o făcea să se gîndească la du Bousquier. Fără a o mărturisi fățiș, ea era de fapt impresionată de formele herculeene ale republicanului. Cu toate că nu-și puteau explica unele contradicții ale domnișoarei Cormon, doamna Granson și cavalerul de Valois suprinseră cîteva priviri nevinovate, strecurate pe sub gene, a căror semnificație era destul de limpede, pentru ca amîndoi să-ncerce să surpe speranțele și așa zădărnicite ale vechiului furnizor — speranțe pe care republicanul desigur le mai păstra. Doi dintre comeseni se mai lăsau așteptați, dar erau dinainte iertați datorită ocupațiilor ce-i rețineau : unul era domnul du Coudrai, administratorul fondului ipotecar ; celălalt, domnul Choisnel, fostul intendent al casei de Gordes, notarul înaltei aristocrații și ca atare primit totdeauna cu deferența pe care o îndreptățeau nu numai virtuțile sale, ci și o avere foarte însemnată. Cînd acești doi întîrziați sosiră în fine, Jacquelin le spuse, văzîndu-i că se îndreaptă spre salon :

— Sînt cu toții în grădină.

De bună seamă, pofta de mîncare crescuse, căci la apariția administratorului fondului ipotecar, se ridică în adunare un ușor murmur, cu care se primesc în asemenea împrejurări ultimii veniți. Domnul du Coudrai era unul din cei mai politicoși oameni din oraș, și singurele lui cusururi erau acelea de a se fi însurat, pentru bani, cu o nesuferită bătrînă și de a face gro-

zave jocuri de cuvinte de care el singur rîdea cel dintîi. Aşteptînd să se anunţe în mod oficial începutul mesei, lumea forfotea pe terasă, de-a lungul Brillantei, şi se desfăta privind ierburile care creşteau pe malul apei, prundişul întrevăzut sub jocul undelor şi unele atît de frumoase amănunte ale caselor cuibărite pe celălalt mal : vechi galerii de lemn, ferestre cu pervazuri mîncate de vreme, grinzi ce sprijineau unele încăperi înaintînd peste rîu, grădiniţe unde se uscau zdrenţe, atelierul unui tîmplar ; în sfîrşit, toate acele mizerii ale orăşelului de provincie care, în vecinătatea apelor, sub ramurile plecate ale unei sălcii plîngătoare, ale florilor, ale vreunui trandafir, răspîndesc nu ştiu ce farmec delicat, vrednic de un pictor peisagist.

Cavalerul se uită la fiecare invitat, căci aflase că scînteia ce-o scăpărase el aprinsese, în chip foarte fericit, cele mai aprige cabale din oraş ; însă nimeni încă nu vorbea cu glas tare despre marea noutate, despre Suzanne şi despre du Bousquier. Provincialul are darul de a şti să distileze clevetirea în chipul cel mai desăvîrşit ; nu sunase încă clipa prielnică pentru a se putea vorbi despre această neobişnuită aventură ; fiecare trebuia să intre încetul cu încetul în atmosfera chestiunii. Deocamdată îşi şopteau la ureche :

— Ştiţi ?

— Da.

— Du Bousquier ?

— Şi frumoasa Suzanne.

— Domnişoara Cormon nu ştie nimic ?

— Nu.

— Ah !

Era *piano*-ul cancanului, al cărui *rinforzando* avea să izbucnească abia după gustarea primului fel. Deodată domnul de Valois zări pe doamna Granson care-şi pusese pălăria verde cu bucheţele de urechiuşa ursului şi a cărei faţă strălucea de vervă. Să fi fost oare dorinţa de a începe concertul ? Cu toate că-n viaţa monotonă a acestor personaje, o asemenea noutate era ca o mină de aur bună de exploatat, iscoditorului şi bănuitorului cavaler i se păru că vede,

la această femeie cumsecade, expresia unui sentiment mai intens: bucuria pricinuită de reușita unui interes personal!... Îndată se întoarse pentru a-l iscodi pe Athanase și-l zări cufundat într-o tăcere care mărturisea adînca sa concentrare. După cîteva clipe însă, privirea pe care tînărul o aruncă asupra corsajului domnișoarei Cormon (ale cărei rotunjimi semănau destul de bine cu două țimbale militare) dumiri pe cavaler. Într-o străfulgerare, văzu deodată tot ce se petrecuse.

— Ei! drace, în ce capcană era să cad!

Domnul de Valois se apropie de domnișoara Cormon pentru a-i oferi brațul și a o conduce spre sufragerie. Fata bătrînă avea o respectuoasă considerație pentru cavaler; de bună seamă, numele precum și rangul pe care-l ocupa în constelația aristocratică a Departamentului constituiau pentru salonul Cormon cea mai strălucitoare podoabă! De doisprezece ani, în adîncul inimii ei, ar fi dorit s-ajungă doamna de Valois. Numele lui era ca o ramură de care se agăța roiul ideilor ce-o preocupau în legătură cu nobilimea, cu rangul și cu însușirile exterioare ale unei bune partide; dar deși cavalerul de Valois era alesul inimii, al capului și al ambiției sale, totuși acest bătrîn stafidit, cu părul mai spilcuit ca sfîntul Ion într-o icoană, o înfricoșa pe domnișoara Cormon; chiar dacă vedea în el gentilomul, fata nu întrezărea cîtuși de puțin bărbatul. Prefăcuta indiferență a cavalerului, în ceea ce privește căsătoria, și mai ales închipuita puritate a moravurilor lui — deși trăia într-o casă plină de grizete — izbuteau doar să-i adumbrească prestigiul, răsturnînd propriile sale prevederi. Acest gentilom care ticluise atît de bine povestea cu renta viageră, aci greșise socotelile. Fără să-și dea seama de asta, gîndurile domnișoarei Cormon cu privire la preaînțeleptul cavaler erau exprimate prin cuvintele: „Ce păcat că nu-i puțin mai frivol!" Cei care au cercetat reacțiile sufletului omenesc au observat, desigur, pornirea pe care o au persoanele credincioase spre oamenii stricați și s-au mirat poate de această prețuire ce părea că vine să contrazică bunele virtuți

creștine. Dar de fapt, ce ursită mai frumoasă pentru o femeie virtuoasă, decît aceea de a purifica apele tulburi ale viciului, așijderea cărbunelui aprins? Și e iarăși limpede că aceste nobile ființe, obligate din pricina rigidității principiilor lor să nu calce niciodată credința conjugală, sînt tocmai acelea care-și doresc un soț cu mare experiență practică! În dragoste tocmai pramatiile sînt oameni mari. Așa că biata fată suferea să vadă că alesul inimii nu întruchipa aceste duble însușiri. Doar Dumnezeu din cer ar fi putut să topească împreună pe cavalerul de Valois și pe du Bousquier.

Pentru a putea înțelege importanța celor cîteva cuvinte pe care cavalerul avea să le schimbe acum cu domnișoara Cormon, va trebui să amintim în prealabil de cele două chestiuni grave care frămîntau orașul și asupra cărora opiniile erau împărțite în două tabere. Du Bousquier era, de altfel, în mod misterios amestecat în ele.

Prima privea pe parohul din Alençon, care depusese odinioară jurămîntul constituțional și care, în această clipă, făcea să se spulbere toate aprehensiunile catolicilor, dînd dovada celor mai înalte însușiri. Devenise pînă la urmă un Cheverus,[55] însă atît de mult prețuit, încît la moartea sa a fost prohodit de tot orașul. Domnișoara Cormon și părintele de Sponde făceau însă parte din această „mică biserică", semeață și drept-credincioasă, care pentru curtea Romei echivala cu ceea ce fuseseră politicienii „ultra"[56] pe lîngă Ludovic al XVIII-lea. În special părintele de Sponde refuza să recunoască biserica oficială, care fusese constrînsă să pactizeze cu constituționalii. Firește că parohul nu era primit în casa Cormon, ale cărei simpatii se îndreptau numai către slujitorul capelei Saint-Léonard — capela aristocrației din Alençon.

Du Bousquier — înverșunatul liberal ascuns în piele de regalist — știa prea bine că anumite punți sînt absolut necesare nemulțumiților care întrețin vie flacăra opoziției; el polarizase așadar simpatiile clasei mijlocii în jurul acestui prelat. Iată acum care era a doua chestiune: sub înrîurirea ascunsă a acestui di-

plomat bădăran, se stîrnise discuția în jurul clădirii unui teatru al orașului Alençon. Seizii lui du Bousquier nu-și cunoșteau Mohametul[57], însă aceasta nu-i împiedica să fie mai înverșunați în apărarea propriei lor păreri. Athanase era unul din cei mai înfocați partizani ai construirii unei săli de spectacol și propovăduia de cîteva zile, prin toate birourile primăriei, pentru această cauză, îmbrățișată de altfel de întreg tineretul.

Gentilomul oferi brațul bătrînei fete pentru a face cîțiva pași, iar ea primi, nu fără a-i mulțumi, printr-o galeșă privire, pentru această atenție; cavalerul îi răspunse arătîndu-i-l cu un aer zeflemitor pe Athanase.

— Domnișoară, dumneavoastră, care dați o atît de mare importanță raporturilor sociale și care, întrucîtva, vă înrudiți cu acest tînăr...

— De foarte departe, îl întrerupse ea.

— Oare, nu ar fi nimerit, spuse cavalerul, să vă folosiți de înrîurirea pe care o aveți asupra lui și a mamei sale, spre a-l împiedica să se nenorocească? Nici prea credincios nu este — e doar considerat printre cei care au depus jurămînt — dar asta nu ar fi nimic... E ceva mult mai grav: el este pe cale să se arunce acum ca un zăpăcit în brațele opoziției, fără să-și dea seama ce consecințe ar putea avea această purtare asupra viitorului său. Unelțește acum pentru construirea teatrului; s-a lăsat prins și el în această chestiune, a căzut victima acelui „republican" camuflat care este du Bousquier.

— Doamne-Dumnezeule! domnule de Valois, mamă-sa îmi tot zice că-i deștept — răspunse domnișoara — și cînd îl vezi ai impresia că nu știe cît fac *două și cu două*, ba îți mai și stă întotdeauna înfipt în față ca un nătăfleț...

— ...care n-are nimic în cap! îi întregi fraza administratorul fondului ipotecar. Prins-am din zbor cuvîntul... Prezint *omagiul* meu cavalerului de Valois, adăugă el, salutînd pe gentilom cu îngîmfarea pe care Henri Monnier o atribuia lui Joseph Prud'homme[58],

admirabil tip care făcea parte din aceeași tagmă ca și administratorul fondului ipotecar.

Domnul de Valois răspunse salutînd scurt, cu aerul proteguitor al nobilului care te ține la distanță ; apoi conduse pe domnișoara Cormon înspre niște vase de flori, ceva mai departe, dînd astfel a înțelege că nu voia să mai fie spionat.

— Ce vreți, cum ar fi cu putință — șopti cavalerul aplecîndu-se la urechea domnișoarei Cormon — ca acești tineri, crescuți în acele scîrboase licee imperiale, să poată avea idei ? Numai bunele moravuri și nobilele deprinderi pot stimula marile idei și pasiuni frumoase. Cînd te uiți la el, nu-i greu să ghicești că bietul băiat se va timpi cu desăvîrșire și va avea parte de o moarte păcătoasă. Uitați-vă numai cît e de palid și de supt la față !

— Mama lui pretinde că lucrează mult prea mult — răspunse cu naivitate fata bătrînă — că-și pierde nopțile — dar cu ce ? citind cărți, scriind. Cu ce-i poate dăuna unui tînăr dacă stă să scrie în timpul nopții ?

— Dar asta îl va istovi, reluă cavalerul, încercînd să îndrumeze firul gîndurilor bătrînei fete pe calea care i l-ar fi putut face pe Athanase nesuferit. Și apoi, moravurile liceelor imperiale erau într-adevăr îngrozitoare !

— Oh ! da, spuse cu nevinovăție domnișoara Cormon. Îi duceau la plimbare cu tobele-n frunte, nu-i așa ? Profesorii erau mai necredincioși decît păginii și îmbrăcau pe bieții băieți în uniforme ; întocmai ca trupele... Ce idee !

— Și iată roadele, spuse cavalerul arătînd spre Athanase. Pe vremea mea, nici unui tînăr nu i-ar fi fost rușine să privească o femeie frumoasă, în timp ce el pleacă ochii cînd vă vede ! Acest băiat mă îngrijorează, tocmai pentru că mă interesează ! Sfătuiți-l să nu mai uneltească cu bonapartiștii, așa cum face acum, în scopul obținerii unei săli de spectacol ; cînd junii ăștia nu vor mai invoca într-una prevederile constituționale — și acest cuvînt este pentru mine sinonim cu insurecție — stăpînirea de bună seamă că

le va construi un teatru. Și ar fi bine să spuneți mamei lui Athanase să aibă grijă de el.

— O, sînt sigură că nu-l va mai lăsa să frecventeze asemenea oameni pe jumătate vînduți, mediul acesta infam. Îi voi vorbi, căci s-ar putea ca Athanase să-și piardă postul la primărie — și atunci din ce ar mai trăi mama și fiul? Ar fi înfiorător!...

Precum vorbea domnul de Talleyrand soției sale, tot astfel, privind la domnișoara Cormon, cavalerul își spunea: „S-ar putea găsi oare una mai toantă? Pe onoarea mea de gentilom! Cînd virtutea e lipsită de inteligență, nu devine ea oare un viciu? Dar ce minunată femeie pentru un om de vîrsta mea! Ce principii! Ce ignoranță!"

Înțelegeți, desigur, că acest monolog era adresat principesei Goritza, în timp ce cavalerul lua o priză de tabac.

Doamna Granson ghicise că vorbeau de Athanase. Grăbită să afle rezultatele acestei convorbiri, ea urmări pe domnișoara Cormon care, plină de demnitate, se îndrepta spre tînăr. Dar în clipa aceea Jacquelin veni să anunțe că masa e servită. Fata bătrînă căută printr-o privire să-l atragă pe cavaler. Însă curtenitorul administrator al fondului ipotecar — care vedea în apucăturile gentilomului un fel de barieră pe care nobilii provinciali începuseră s-o pună între ei și burghezime — încîntat să-i ia înainte și aflîndu-se numai la doi pași de domnișoara, îi prezentă frumos brațul și ea fu nevoită să-l accepte... Plin de abilitate, cavalerul se avîntă spre doamna Granson.

— Scumpă doamnă — spuse el mergînd domol, în urma tuturor invitaților — domnișoara Cormon manifestă cel mai viu interes pentru iubitul dumneavoastră Athanase, însă pare dezamăgită tocmai din pricina fiului dumneavoastră! Nu respectă religia, e liberal, se agită pe chestia teatrului, are relații cu bonapartiștii și unelțește în favoarea preotului constituțional. Cu asemenea purtare, s-ar putea să-și piardă slujba la primărie. Știți și dumneavoastră cu cîtă rigoare se fac acum epurările în organele de conducere ale maiestății sale. O dată dat afară, unde va mai

găsi iubitul dumneavoastră Athanase o altă funcție? Să nu ajungă prost văzut la primărie...

— Domnule cavaler — îngăimă sărmana mamă speriată — cît vă sînt de recunoscătoare! Aveți dreptate, băiatul meu e dus de nas de-o clică păcătoasă, dar lăsați c-o să-l lămuresc eu.

Cavalerul ghicise încă de mult firea lui Athanase și găsise în el un adept al acelor convingeri republicane atît de puțin mlădioase, convingeri pentru care tineretul sacrifică totul, vrăjit de cuvîntul atît de puțin definit și atît de puțin înțeles: *Libertate,* cuvînt care pentru cei disprețuiți pare stindardul revoltei — și revolta înseamnă răzbunare! Athanase stăruia în crezul său, căci părerile lui se îmbinau cu obida sa de artist, cu amara contemplare a stării sociale. El nu bănuia că la treizeci și șase de ani, vîrstă la care omul își poate judeca semenii, și raporturile, și interesele acestora în cadrul societății, venea vremea să renunțe — ca toți oamenii cu adevărat superiori — la părerile de dragul cărora fusese gata să-și jertfească viitorul. Dacă ar fi rămas credincios „stîngii" Alençon-ului, și-ar fi atras, cu siguranță, antipatia domnișoarei Cormon. Aci cavalerul avusese dreptate. Așadar, această societate, atît de liniștită în aparență, era de fapt pradă acelorași frămîntări ca și cercurile diplomatice în care șiretenia, dibăcia, patimile și interesele se leagă de problemele cele mai serioase ale stăpînirii.

Oaspeții se așezară, în sfîrșit, în jurul mesei la care începuse să se servească primul fel; fiecare mînca zdravăn, așa cum se înfulecă-n provincie! Aci nu ți-e rușine să ai poftă de mîncare, ca la Paris, unde fălcile se mișcă în virtutea unor legi restrictive care parcă se străduiesc să dezmintă legile anatomice. La Paris, unde se mănîncă din vîrful buzelor, ți se fură plăcerea, pe cînd în provincie lucrurile stau altfel, totul decurgînd în chipul cel mai firesc; poate că existența dă chiar prea multă importanță universalei îndeletniciri la care Dumnezeu și-a osîndit creaturile.

La sfîrșitul primului fel, domnișoara Cormon dădu drumul celei mai gogonate dintre prostiile sale, despre care s-a tot vorbit doi ani de-a rîndul, și încă acum se

mai pomenește în cercurile micii burghezii din Alençon, atunci cînd vine vorba despre nunta fetei bătrîne. Spre sfîrșitul mesei, convorbirea devenise foarte însuflețită și se învîrtea în chip firesc în jurul teatrului și a preotului care jurase pe Constituție. În acea primă perioadă de zel în care se găsea regalitatea pe la 1816, cei care mai tîrziu aveau să fie porecliți *iezuiții țării* voiau să surghiunească pe părintele François din parohie. Du Bousquier, bănuit de către domnul de Valois că susține pe preot, că e promotorul acestor zîzanii — de altfel cavalerul, cu obișnuita-i dibăcie, i-ar fi pus orice în spinare — era acum lipsit de apărare și căzuse pradă comesenilor. Athanase, singurul musafir cu adevărat sincer, pentru a-l putea susține pe du Bousquier, n-avea destulă autoritate pentru ca să-și impună părerile în fața acestor ipochimeni din Alençon pe care, de altfel, îi găsea cît se poate de stupizi. Numai provincialii tineri mai au o atitudine respectuoasă față de cei în vîrstă, neîndrăznind nici să-i critice, nici să se împotrivească cu prea multă dîrzenie. Discuția, potolită de gustoasa rață cu măsline, începu deodată să lîncezească. Domnișoara Cormon, geloasă de succesul orătăniilor sale, sări să-l apere pe du Bousquier, pe care comesenii-l înfățișau drept un primejdios și dibaci urzitor de zîzanii, în stare să urnească munții din loc.

— Și eu care credeam că du Bousquier se ține doar de copilării...

În împrejurările știute, acest cuvînt al domnișoarei avu un succes formidabil. Triumful fu nemaipomenit: principesa Goritza căzu, izbindu-se de masă. Cavalerul, care nu se aștepta de loc la o asemenea aluzie din partea Dulcineei sale, rămase cu gura căscată și nu fu în stare să articuleze o laudă destul de elogioasă, aplaudînd doar discret, așa cum se obișnuiește la teatrul italian, cu vîrful degetelor.

— E fermecător de spirituală, exclamă el, adresîndu-se doamnei Granson. Am fost întotdeauna de părere că într-o bună zi are să-și dea armele în vileag...

— Dar în intimitate e încîntătoare, remarcă văduva.

— În intimitate, doamna mea, toate femeile sînt spirituale, reluă cavalerul.

O dată ce rîsul omeric se potoli, domnișoara Cormon se întrebă care e pricina acestui succes. Atunci începu clevetirea. Du Bousquier fu zugrăvit, luînd aspectul unui domn Gigogne celibatar[59] cu o numeroasă progenitură, a unui monstru care de cincisprezece ani de zile îndestula el singur Azilul pruncilor găsiți; în sfîrșit, imoralitatea moravurilor sale ieșea la iveală! Faptele dezvăluite erau la înălțimea orgiilor pariziene etc., etc. Condusă de cavalerul de Valois, cel mai îndemînatic șef de orchestră al acestui gen, uvertura clevetirii fu într-adevăr strălucită.

— Nu știu — zise el cu un aer plin de naivitate — ce ar împiedica pe un du Bousquier să ia de soție pe o asemenea domnișoară Suzanne... *Nu știu cum...* cum o cheamă? Suzette! Cu toate că locuiesc la doamna Lardot, nu cunosc pe fetișcanele astea decît din vedere. Dacă e o fată înaltă, chipeșă, obraznică, cu talia fină, cu ochii cenușii, cu piciorul mic, cred că am întrezărit-o; și deși mi s-a părut cam deșănțată, totuși, în ce privește felul ei de a se purta, Suzon este cu mult superioară lui du Bousquier. De altfel, Suzanne are noblețea frumuseții; dacă ne gîndim, o atare căsătorie ar fi pentru ea o mezalianță. Știți că împăratul Iosif avu într-o zi curiozitatea să vadă, la Lucienne, pe doamna du Barry,[60] și, oferindu-i brațul, o pofti la plimbare; surprinsă de atîta cinste, biata fată șovăia dacă să primească. „Frumusețea va fi întotdeauna regină", îi spuse împăratul. Observați că el era un neamț din Austria, adăugă cavalerul. Dar credeți-mă, Germania — al cărei popor trece la noi drept foarte grosolan — este totuși o țară plină de cavalerism și curtenie, mai ales în meleagurile dinspre Polonia și Ungaria, unde se găsesc...

Aci cavalerul se opri, temîndu-se să nu facă aluzie la fericirea sa personală; își reluă tabachera și sfîrși anecdota numai pentru principesa Goritza, care-i surîdea necontenit de treizeci și șase de ani...

— A fost un gest plin de gingășie pentru Ludovic al XV-lea, adăugă du Ronceret.

— Dar parcă era vorba de împăratul Iosif ? zise domnișoara Cormon, c-un glas plin de subînțelesuri.

— Domnișoară — lămuri cavalerul, văzînd că președintele, notarul și administratorul fondului ipotecar schimbau priviri maliționse — doamna du Barry era Suzana lui Ludovic al XV-lea... Sînt împrejurări destul de cunoscute de păcătoși de teapa noastră, dar de care n-au de unde să știe tinerele persoane. Naivitatea dumneavoastră vădește că sînteți un diamant fără de pată : turpitudinile istorice nu vă ating.

Părintele de Sponde aruncă o privire galeșă spre cavaler și dădu din cap aprobator.

— Domnișoara nu cunoaște istoria ? se miră administratorul fondului ipotecar.

— Cum vreți să vă cunosc istoria, dacă încurcați pe Ludovic al XV-lea cu Suzanne, răspunde candid domnișoara Cormon.

Era încîntată să vadă că farfuriile s-au golit și conversația se înviora atît de bine, și că toți comesenii rid cu poftă și la această ultimă replică.

— Biata copilă ! spuse părintele de Sponde. Cînd se-ntîmplă vreo nenorocire, caritatea, — care este o dragoste divină, tot atît de oarbă ca și dragostea pămînă — nu trebuie să mai cerceteze care a fost pricina... Dragă nepoată, ești președinta Societății Materne, trebuie așadar să salvezi pe biata fată, care acum nu va găsi decît anevoie să se mai mărite.

— Biata fată ! spuse și domnișoara Cormon.

— Crezi că o va lua du Bousquier ? întrebă președintele Tribunalului.

— Dacă ar fi un om de treabă, s-ar cuveni, răspunse doamna Granson. Dar chiar cîinele meu e mai cumsecade decît el...

— Totuși, Azorică este și el un mare crai, spuse cu un aer spiritual administratorul fondului ipotecar, încercînd să treacă de la jocurile de cuvinte, la spirite.

La desert încă se mai vorbea despre du Bousquier. Acesta dăduse prilejul să se spună pe seama lui tot soiul de răutăți și discuțiile, încinse de băutură, deve-

niseră culminante. Antrenați de administratorul fondului ipotecar, fiecare se întrecea acum să facă jocuri de cuvinte.

Astfel du Bousquier deveni rînd pe rînd o creatură *ra-tată, afect-tată, necuge-tată,* prost *inhăi-tată,* — deși, pe vremuri, se arătase a fi bine *do-tată.* Azi însă era *detes-tată,* rău *co-tată,* ba chiar *persecu-tată.* Ajunsese un fel de *papa-rudă* care-și găsise *papa-nasul* — era mai rău ca un *papa-gal* sau un *papă-laptе!*

— Totuși nu-și recunoaște îndatoririle de tată, rosti părintele de Sponde cu o gravitate care puse capăt veseliei.

— Nu e un *nobil tată,* interveni și cavalerul de Valois.

Biserica și aristocrația, păstrînd întreaga lor demnitate, coboriseră în arena calamburului.

— Ssst! făcu administratorul fondului ipotecar: aud scîrțîind cizmele lui du Bousquier, care astăzi trebuie să aibă manșetele mai suflecate ca oricînd.

Aproape întotdeauna se întîmplă ca omul pe socoteala căruia se vorbește cel mai mult să n-aibă habar de aceasta; un oraș întreg îl ia la tărbacă, îl calomniază și-l face de rîs, dar fiindcă n-are prieteni, respectivul nu va afla nimic. Deci naivul du Bousquier — du Bousquier, care în sinea lui ar fi dorit să fie cu adevărat vinovat, care ar fi dorit ca Suzanne să nu fi mințit — du Bousquier era mai ageamiu ca un prunc; nimeni nu-i vorbise despre destăinuirile Suzannei; de altfel, toată lumea găsea că nu se făcea să-l iscodească într-o chestiune în care de obicei împricinatul are secrete de ascuns. Atunci cînd comesenii se întoarseră din sufragerie pentru a lua cafeaua în salon (unde se mai adunaseră cîteva persoane pentru a petrece seara acolo), îl găsiră pe du Bousquier, care li se păru tare nesuferit și destul de înfumurat. Domnișoara Cormon, stăpînită de simțămîntul rușinii, nu cuteză să privească la temutul seducător; îl încolțise pe Athanase și-l moraliza, debitîndu-i cele mai ciudate banalități din repertoriul politicii regaliste și al moralei creștine. Neavînd la îndemînă o tabacheră împodobită cu portretul vreunei principese — ca a cava-

lerului de Valois — bietul poet asculta cu un aer pierdut pe femeia lui adorată, privind monstruosu-i corsaj ce se etala cu acel calm desăvîrșit al maselor impunătoare. Dorința aprinse în el un fel de vrajă care-l făcea să audă vocea mică și limpede a bătrînei fete ca un dulce susur, iar ideile ei banale, prefăcute în vorbe pline de duh.

Dragostea este un calpuzan care schimbă necontenit gologani în napoleoni, dar care poate face adesea din acești napoleoni niște simpli gologani.

— Ei, spune-mi Athanase, îmi făgăduiești?

Această ultimă frază lovi urechea fericitului tînăr în felul acelor zgomote care ne trezesc brusc.

— Ce anume, domnișoară?

Domnișoara Cormon se sculă brusc, privindu-l pe du Bousquier, care în clipa aceea semăna cu chipul marelui zeu din poveste, stanțat de Republică pe monetele sale; se îndreptă spre doamna Granson și-i șopti la ureche:

— Draga mea, fiul dumitale e un idiot! Liceul l-a distrus, spuse ea, amintindu-și de insistența cu care cavalerul de Valois vorbise despre proasta educație ce se dă în licee.

Ce lovitură de trăsnet! Fără de știrea ei, Athanase avusese prilejul să arunce tăciuni în inima fetei bătrîne; dacă ar fi ascultat-o, ar fi putut să-i dea a înțelege dragostea lui; căci un singur cuvînt ar fi fost de ajuns domnișoarei Cormon, tulburată cum era... Dar prosteasca lăcomie, caracteristică tinerilor și adevăratelor iubiri, îl pierduse, așa cum citeodată un copil plin de viață se omoară fără să vrea.

— Ce i-ai spus domnișoarei Cormon? iscodi doamna Granson pe fiul ei.

— Nimic.

— Nimic? O să vedem noi asta! spuse doamna Granson, amînînd pe a doua zi discuțiile serioase: dădu puțină importanță acestui cuvînt, socotindu-l pe du Bousquier pierdut pentru inima bătrînei domnișoare.

Curînd, cele patru mese se completară cu cei șaisprezece jucători. Patru se așezară la pichet, jocul cel mai

scump, la care se pierdea cel mai mult. Domnul Choisnel, procurorul regelui, și două doamne se duseră în cabinetul de lac roșu să facă un trictrac. Se aprinseră candelabrele; floarea societății ce se aduna la domnișoara Cormon venise să se așeze în dreptul căminului, pe jilțuri și împrejurul meselor, iar fiecare pereche nou venită spunea domnișoarei:

— Așadar, mîine plecați la Prébaudet?

— Ce să fac, trebuie, răspundea ea.

Stăpîna casei părea preocupată. Doamna Granson își dete prima seama de starea cu totul neobișnuită în care se găsea fata bătrînă: domnișoara Cormon cugeta!

— La ce te gîndești, verișoară? o întrebă cînd o găsi odihnindu-se în budoar.

— Mă gîndeam la fata aceea, sărmana, răspunse ea. Nu sînt eu președinta Societății Materna? Să mă duc să-ți aduc zece taleri.

— Zece taleri? strigă doamna Granson. Dar niciodată n-ai dat atîta...

— Draga mea, e așa de firesc să ai copii!

Aceste vorbe imorale, pornite din străfundul inimii, uluiră pe casierița Societății Materna. Du Bousquier crescuse cu siguranță în ochii domnișoarei Cormon.

— Într-adevăr — vorbi doamna Granson — du Bousquier nu este numai un monstru, ci și un nemernic. Cînd ai căsunat cuiva o pagubă, nu trebuie oare să-l despăgubești? N-ar fi mai curînd de datoria lui, decît de a noastră, s-o salveze pe fetișcană? De altfel și ea mi se pare o zvăpăiată; ar fi putut să găsească în Alençon unul mai breaz decît cinicul ăsta de du Bousquier! Trebuie să fii foarte dezmățată ca să te legi de unul ca el.

— Cinic? draga mea. Fiul tău te învață unele vorbe latinești de neînțeles... Desigur, nu vreau să scuz pe domnul du Bousquier, dar explică-mi de ce o femeie e dezmățată dacă preferă pe un bărbat altuia?

— Verișoară dragă, dacă te-ai căsători cu fiul meu Athanase (și nimic n-ar fi mai natural: e tînăr și frumos, plin de speranțe pentru viitor — va fi fala Alençon-ului), toată lumea ar crede c-ai luat un băiat

atît de tînăr pentru a fi foarte fericită ; gurile rele ar spune că faci provizii de fericire pentru ca să nu mai duci lipsă niciodată. Se vor găsi și unele geloase care te vor acuza de desfriu. Dar ce înseamnă toate astea ? Vei fi, desigur, iubită cu adevărat ! Dacă Athanase ți se pare idiot, draga mea, este pentru că are prea multe idei. Extremele se ating. El trăiește ca o fecioară de cincisprezece ani ; nu s-a tăvălit în pleava Parisului ! Ei bine, schimbînd termenii — cum zicea bietul meu bărbat — același lucru s-a petrecut cu du Bousquier și Suzanne. Dumneata te-ai pomeni calomniată ; dar în afacerea du Bousquier, totul este absolut adevărat. Mă-nțelegi ?

— Nu mai mult decît dacă mi-ai vorbi în limba greacă, răspunse domnișoara Cormon, căscînd ochii și încordîndu-și toată agerimea cugetului.

— Ei bine, pentru că trebuie să punem punctul pe i : Suzanne nu poate iubi pe un du Bousquier. Și dacă inima n-are nimic de-a face în povestea asta...

— Dar, verișoară, cu ce iubește oare, dacă nu cu inima ?

Aici doamna Granson își spuse în sinea ei ceea ce gîndise și cavalerul de Valois : „Prea e nevinovată ! Asta întrece orice măsură !"

— Draga mea — reluă ea cu glas tare — mi se pare că totuși copiii nu se zămislesc numai cu spiritul.

— Ba da, draga mea, căci Sfînta Fecioară...

— De acord, însă du Bousquier nu este Sfîntul Duh !

— E adevărat, răspunse fata bătrînă — el e un bărbat ! un bărbat a cărui înfățișare îl face destul de periculos, pentru ca prietenii săi să-l îndemne să se căsătorească.

— Îl vei putea împinge chiar tu la asta, verișoară.

— Cum, cum ? sări fata bătrînă, plină de zelul carității creștine.

— Să nu-l mai primești aci, pînă nu-și găsește o nevastă ; în asemenea împrejurări, bunele moravuri și religia te obligă să-ți arăți dezaprobarea.

— Cînd mă voi întoarce de la Prébaudet, o să mai discutăm lucrurile astea, dragă doamnă Granson. Mă

voi sfătui cu unchiul meu și cu părintele Couturier, spuse domnișoara reintrînd în salon, care în acel moment atingea culmea însuflețirii.

Luminile aprinse, grupurile de femei elegant îmbrăcate, tonul solemn și aerul magistral al adunării făceau ca domnișoara Cormon să fie nu mai puțin mîndră decît cercul ei de această ținută aristocratică. Privind pe mulți de aci, îți spuneai că nici la Paris n-ai fi putut întîlni o lume mai bine... În clipa aceea, du Bousquier, care juca whist cu cavalerul de Valois și cu două doamne bătrîne, doamna du Coudrai și doamna du Ronceret, devenise obiectul unei tainice curiozități. Pretextînd că urmăresc jocul vreunei femei tinere, îl priveau pe furiș într-un chip atît de ciudat, încît bietul burlac începuse să creadă că neglijase poate vreun amănunt vestimentar.

— Oare mi s-o fi strîmbat peruca? se întrebă el, trecînd printr-una din acele mari panici, specifice burlacilor.

Profitînd de o lovitură proastă care termina al șaptelea *rubber**, el părăsi masa.

— Nu pot pune mîna pe o carte fără ca să nu pierd; sînt, fără îndoială, prea nenorocos...

— Oi fi norocos în alt loc, spuse cavalerul, aruncîndu-i o privire iscoditoare.

Aceste cuvinte făcură, bineînțeles, înconjurul salonului și fiecare admiră tonul distins al cavalerului, adevărat Talleyrand al ținutului.

— Numai domnul de Valois poate găsi asemenea perle, exclamă nepoata preotului de la Saint-Léonard.

Du Bousquier se duse să se privească în mica oglindă lungăreață aflată deasupra „Dezertorului", dar nu găsi nimic anormal în toată persoana sa. După nenumărate reluări ale aceleiași melodii, cîntată pe toate tonurile, spre orele zece noaptea, lumea porni să se retragă de-a lungul anticamerei, în timp ce domnișoara Cormon își petrecea prietenele favorite, îmbrățișîndu-le la ieșire. Grupurile se îndreptau care spre șoseaua care duce la Bretagne și Castel, care

* Partidă de whist (în l. engleză).

către cartierul din vecinătatea Sarthei. Începeau să răsune aceleași fraze care de douăzeci de ani se rosteau pe stradă la acele ceasuri. Se spunea invariabil:

— Domnișoara Cormon arăta bine astă-seară!

— Domnișoara Cormon? Ce idee!? Mi s-a părut atît de stranie!!

— Dar cum s-a zaharisit bietul părinte. Ați văzut cum moțăia? Nu mai știa unde-i erau cărțile, e tare năuc!

— Vom avea durerea să-l pierdem din mijlocul nostru.

— Ce seară frumoasă! Mîine va fi o zi superbă!

— Curînd merii vor fi iar în floare.

— Ne-ați bătut! Așa se întîmplă întotdeauna cînd joci în partidă cu domnul de Valois.

— Cît a cîștigat?

— Păi astă-seară a luat vreo trei-patru franci. Nu pierde el niciodată.

— Bine zici! Dacă faci socoteala că anul are trei sute șaizeci și cinci de zile, păi iese o moșie!

— Ce lovituri am primit astă-seară!

— Noroc c-ați ajuns acasă! Noi mai avem de bătut jumătate de oraș...

— Nu vă plîng... V-ați putea ține o cabrioletă, în loc să umblați atîta pe jos!

— Dumneavoastră uitați c-avem o fată de măritat, care ne costă cît o roată de la trăsură, și un fiu la Paris care ne-o mănîncă și pe cealaltă.

— Magistrat se face?

— Ce pot face tinerii de azi? Mai ales că nu este nici o rușine să-ți servești regele.

Alteori se iscau discuții asupra cidrului sau a vinului — discuții ce se repetau aidoma, la aceeași epocă, pînă ce se despărțeau. Orice om cu spirit de observație și care locuia pe strada aceea ar fi putut, desigur, deduce, din conversația musafirilor, în ce lună a anului se găsește. De astă dată era de tot hazul să-l fi auzit pe du Bousquier, care mergea de unul singur înaintea grupului, fredonînd (fără să-și dea seama de nepotrivirea momentului) cunoscuta melodie: *Femeie gingașă, mi-auzi tu cîntul?*... etc.

Unii considerau pe du Bousquier ca pe un tip tare, dar neînțeles. De cînd fusese întărit în slujba lui printr-o nouă decizie regală, președintele du Ronceret înclina să țină cu du Bousquier. Pentru ceilalți, furnizorul era un om primejdios, cu moravuri urîte, un om în stare de orice. În provincie, ca și la Paris, oameni cu vază se aseamănă cu acei cavaleri din povestea statuii, frumoasa alegorie a lui Addisson[61].

Doi cavaleri se bat în duel din pricină că, venind fiecare pe alt drum, spre răscrucea unde se înalță statuia, unul a zis că-i albă, celălalt că-i neagră ; iar cînd amîndoi sînt la pămînt, o văd albă pe partea dreaptă și neagră pe stînga ! Cînd al treilea cavaler vine într-ajutor, el o vede roșie !

Sosind acasă, cavalerul de Valois își zicea : „Ar fi timpul să dau sfoară în țară despre căsătoria mea cu domnișoara Cormon. Zvonul va porni din salonul domnișoarei de Gordes, va merge direct la Séez, la Episcopat, va reveni prin vicarii generali la preotul din Saint-Léonard care, negreșit, o va comunica abatelui Couturier ; și astfel domnișoara Cormon va primi ghiuleaua — voi lovi drept la țintă. Bătrînul marchiz d'Esgrignon va pofti atunci pe părintele de Sponde la masă, în scopul de a se curma aceste zvonuri care, dacă aș protesta, ar aduce prejudicii domnișoarei Cormon — ba mi-ar dăuna mie, dacă dînsa m-ar refuza. Părintele o să fie într-o strașnică încurcătură, iar domnișoara Cormon n-o să poată rezista argumentelor domnișoarei de Gordes, care îi va demonstra măreția și viitorul acestei căsnicii. Moștenirea abatelui se urcă la peste o sută de mii scuzi, economiile fetei bătrîne trebuie să însumeze și ele mai bine de două sute mii livre : are o casă, domeniul Prébaudet și cincisprezece mii livre rentă. Un cuvînt al amicului meu, contele de Fontaine, și iată-mă ajuns primar la Alençon, deputat ; apoi, o dată așezat în Parlament pe băncile de dreapta, voi ajunge și pair ! Mă văd strigînd : «Închiderea vă rog» sau «Vă chem la ordine»..."

Sosită acasă, doamna Granson avu o discuție aprinsă cu fiul ei, care nu putea pricepe ce legătură

poate fi între părerile şi dragostea lui. A fost prima sfadă ce a venit să tulbure armonia acestui sărman cămin.

A doua zi, la nouă dimineaţa, domnişoara Cormon, urcată în faeton împreună cu Josette — ca o piramidă pe un maldăr de catrafuse — putea fi văzută trecînd pe strada Saint-Blaise spre Prébaudet, locul unde avea să fie surprinsă de întîmplarea ce trebuia să precipite căsătoria sa — o întîmplare ce nu putea fi prevăzută nici de doamna Granson nici de du Bousquier, nici de cavalerul de Valois, nici chiar de domnişoara Cormon. Hazardul este cel mai desăvîrşit maestru.

A doua zi după sosirea la Prébaudet, pe la opt dimineaţa, tocmai cînd domnişoara Cormon îşi bea cafeaua cu lapte, ascultînd cu candoare diferitele comunicări făcute de paznic şi grădinar, Jacquelin dădu buzna în sufragerie.

— Domnişoară ! strigă el complet năucit, unchiul dumneavoastră l-a trimis pe băiatul babei Grosmort să vină iute ca fulgerul s-aducă plicul ăsta. Flăcăul a pornit din Alençon înainte de revărsatul zorilor şi iată-l ajuns. A gonit aproape tot atît de repede ca Penelopa. Să-i dăm un păhărel de vin ?...

— Ce s-o fi întîmplat, Josette, oare unchiul s-o fi simţit...

— N-ar mai fi scris atunci, zise femeia, ghicind îngrijorarea stăpînei sale.

— Repede, repede, strigă domnişoara Cormon, după ce citi primele rînduri, Jacquelin să-nhame repede pe Penelopa. Fă aşa fel, fetiţo, ca într-un ceas totul să fie iar împachetat. Ne întoarcem la oraş...

— Jacquelin ! strigă Josette, tulburată de expresia ce se citea pe faţa domnişoarei Cormon.

Încunoştinţat de Josette, Jacquelin veni gîfîind :

— Dar, domnişoară, Penelopa tocmai îşi ronţăie ovăzul.

— Ei, şi ! Puţin îmi pasă. Vreau să plec numaidecît.

— Dar, domnişoară, stă să plouă !

— Ei bine : o să ne plouă !

— Arde casa! spuse Josette printre buze, picarisită de tăcerea stăpînei care termina scrisoarea, o citea şi iar o recitea.

— Beţi-vă măcar cafeaua, nu vă pierdeţi firea! Uitaţi-vă cum v-aţi roşit...

— Sînt roşie, Josette?

Şi domnişoara Cormon alergă să se privească într-o veche oglindă, al cărei cositor cojit reflecta chipul său în ape tulburi. „Doamne — gîndi ea — şi dacă voi fi urîtă?!"

— Hai, Josette! hai, fetiţo, îmbracă-mă iute: vreau să fiu gata înainte ca Jacquelin s-o fi înhămat pe Penelopa. Dacă n-ai timp s-aşezi pachetele în trăsură, mai bine le las aici, decît să pierd o secundă.

Dacă aţi înţeles bine obsesia în care ajunsese domnişoara Cormon în dorinţa ei de a se mărita, atunci îi veţi putea împărtăşi emoţia. Venerabilul unchi îşi anunţase nepoata că domnul de Troisville, fost ofiţer în serviciul Rusiei, nepot al unuia din cei mai buni amici ai săi, dorea să se stabilească la Alençon şi-i cerea găzduire; el îi amintea despre prietenia pe care părintele Sponde o purtase bunicului său, contele de Troisville, şef de escadron sub Ludovic al XV-lea. Alarmat, fostul vicar general îşi ruga nepoata să se întoarcă degrabă, pentru ca dînsa să facă onorurile casei şi să-l ajute la primirea oaspelui — căci scrisoarea fiind sosită cu întîrziere, domnul de Troisville ar fi putut să pice chiar în acea seară. După citirea acestui mesaj, mai putea oare fi vorba să mai stea să trebăluiască prin Prébaudet? In aceste clipe, paznicul şi fermierul — martori ai emoţiei pricinuite stăpînei lor — tăceau chitic, aşteptîndu-i ordinele. Cînd o opriră o clipă spre a-i cere instrucţiuni, pentru prima oară în viaţa ei, domnişoara Cormon — despotica fată bătrînă care la Prébaudet vedea totul şi nu lăsa nimic să se treacă fără să fie cernut prin ochiul ei — le aruncă un: *„Faceţi cum vă taie capul!"* vorbă care îi lăsă înmărmuriţi; pînă mai ieri, stăpîna lor purta cu migală de grijă administraţiei, număra chiar şi pometul recoltat, înregistrîndu-l pe sorturi, în aşa

chip încît ea hotăra ordinea în care se vor consuma, potrivit produselor fiecărei specii.

„Mi se pare că visez!" își spuse Josette, văzîndu-și stăpîna sărind treptele scării, asemenea unui elefant pe care Dumnezeu l-ar fi înzestrat cu aripioare.

Și numaidecît, fără să-i pese că afară turna cu găleata, domnișoara părăsi Prébaudet-ul, lăsînd oamenilor săi mînă liberă... Jacquelin nu îndrăzni să grăbească obișnuitul trap al pașnicei Penelopa, care — întocmai frumoasei regine al cărui nume îl purta — părea că face tot atîția pași înapoi cîți făcea și înainte. Văzîndu-i pasul domol, domnișoara ordonă cu voce acră lui Jacquelin s-o îndemne la galop, iar dacă e nevoie, s-o îmboldească pe biata iapă (mirată și ea) chiar cu biciul. Într-atît se temea că nu va avea timpul să aranjeze casa pentru primirea domnului de Troisville! Își făcea socoteala că nepotul unui prieten al unchiului său nu putea să aibă mai mult de patruzeci de ani; apoi, un militar nu putea să fie decît neînsurat. Își promitea așadar (cu ajutorul unchiului) să nu-l lase pe domnul de Troisville să plece din casă cu starea civilă cu care avea să între... Deși Penelopa galopa, domnișoara Cormon, cu gîndul la toaletele ei și visînd la noaptea de nuntă, se adresă de cîteva ori lui Jacquelin, spunîndu-i că iapa bătea parcă pasul pe loc. Se foia mereu în faeton, fără să răspundă la întrebările Josettei, bolborosind în gînd ca o ființă ce tot făurește planuri mari. În sfîrșit, ajunse în marea uliță din Alençon numită Saint-Blaise, care străbătea orașul dinspre Mortagne; în dreptul palatului du More, strada lua numele de Porte de Séez, pentru ca dind în calea spre Bretania, să devină strada du Bercail.

Dacă plecarea domnișoarei stîrnea multă vîlvă în Alençon, fiecare își poate închipui răsunetul ce-l provoca întoarcerea ei, chiar a doua zi după ce își luase reședința la Prébaudet, fără a se sinchisi de ploaia torențială care-i biciuia fața. Fiecare observase galopul nebun al Penelopei, aerul zeflemitor al lui Jacquelin, ora matinală, pachetele aruncate claie peste grămadă, conversația însuflețită între Josette și domnișoara, și — în chip deosebit — nerăbdarea lor.

Domeniile domnului de Troïsville erau situate între Alençon şi Mortagne. Josette cunoştea diverse ramuri ale familiei Troisville. O vorbă a domnişoarei, pe cînd intrau în străzile Alençon-ului, o pusese pe Josette la curent cu toate. Începură să discute şi stabiliră amîndouă că acest Troisville trebuie să fie un gentilom între patruzeci şi patruzeci şi doi de ani, burlac, nici bogat, nici sărac. Domnişoara se şi vedea contesă sau vicontesă de Troisville.

— Şi unchiul meu să nu-mi spună nimic, să nu ştie nimic, să nu se intereseze de nimic...! Oh ! unchiul ăsta ! Şi-ar uita şi nasul, dacă n-ar fi bine prins la locul lui.

N-aţi observat că, în asemenea împrejurări, fetele bătrîne devin — ca şi Richard al III-lea — spirituale, sălbatice, îndrăzneţe şi pline de făgăduieli ? Ca unii clerici cercheliţi, ele nu mai au respect de nimic. Tot oraşul Alençon — informat într-o clipită (de la prima casă din strada Saint-Blaise şi pînă la poarta Séez) de întoarcerea ei precipitată — era zgîlţîit pînă-n adîncurile vieţii sale publice şi domestice. Bucătăresele, negustorii, trecătorii îşi strigau cu toţii noutatea din poartă-n poartă ; apoi vestea ajunse în partea de sus a oraşului. În curînd fraza : „Domnişoara Cormon s-a întors !" explodă ca o bombă în toate gospodăriile.

În acel moment, Jacquelin coborî de pe banca de lemn (lustruită cu vremea printr-o tehnică necunoscută tîmplarilor) ce-i slujea drept capră, deschise singur poarta verde, boltită şi închisă parcă în semn de doliu, fiindcă în timpul absenţei domnişoarei Cormon, nu mai avea loc nici o sindrofie. Rînd pe rînd, obişnuiţii firitiseau atunci pe părintele Sponde. Iar domnul de Valois se achita de obligaţii, invitîndu-l la masă la marchizul de Gordes.

Jacquelin chemă — dînd semnalul ce-i era familiar — pe Penelopa, rămasă-n mijlocul uliţei ; obişnuită cu aceasta, iapa porni singură, trecu poarta şi ocoli frumos prin curte, fără să calce rondul cu flori. Jacquelin o apucă de hăţuri şi trase faetonul la scară.

— Mariette ! strigă domnişoara Cormon.

Mariette era ocupată să închidă poarta mare.

— Da, domnişoară !

— N-a venit încă musafirul ?

— Nu încă, domnişoară !

— Dar unchiul meu ?

— E la biserică, domnişoară.

Jacquelin şi Joselte, de pe prima treaptă a scării peronului, întinseră mîinile spre a-şi ajuta stăpîna care, descinzînd, se propti pe coviltirul trăsurii, apoi se aruncă de pe hulube drept în braţele lor ; căci de doi ani de zile, domnişoarei îi era frică să coboare pe scăriţa de fier cu duble trepte, fixată de faeton printr-un nesuferit mecanism cu balamale şi piroane groase. Ajunsă sus, pe peronul scării, domnişoara Cormon îşi privi curtea cu un aer plin de mulţumire.

— Haide, Mariette, şi lasă o dată poarta ! Hai, vino-ncoa !

— Arde casa ! şopti Jacquelin repede Mariettei, cînd aceasta trecu pe lîngă faeton.

— Spune-mi, fata mea, ce provizii avem în cămară? întrebă domnişoara Cormon, aşezîndu-se pe bancheta lungă din vestibil, ca un om frînt de oboseală.

— Mai nimic ! zise Mariette punîndu-şi mîinile-n şolduri. Domnişoara ştie prea bine că-n timpul cînd lipseşte dumneaei, sfinţia sa e totdeauna poftit în oraş ; ieri am fost să-l chem acasă de la domnişoara de Gordes.

— Şi unde e acum ?

— Domnul părinte-i la biserică şi nu se-ntoarce decît către ceasurile trei.

— La nimic nu se gîndeşte ! Ar fi trebuit să-ţi spună să mergi la piaţă ! Du-te, Mariette şi — fără s-arunci banii — să nu te tocmeşti prea mult : iei tot ce găseşti mai fin, mai bun şi mai grozav. Du-te şi întreabă la Hanul Diligenţelor unde am putea găsi repede nişte pateuri... Vreau şi raci din gîrla Brillantei... Cît o fi ceasul ?

— Trei sferturi spre nouă.

— Doamne ! Mariette, să nu pierzi vremea trăncănind : persoana pe care o aşteaptă unchiu-meu poate

sosi dintr-o clipă într-alta ; dac-ar fi să-i servim dejunul, am băgat-o pe mînecă...

Mariette se întoarse spre Penelopa care năduşise toată şi privi pe Jacquelin într-un fel care voia să zică : „De astă dată, domnişoara prinde-n laţ un bărbat !"

— Hai, Josette ! căci trebuie să ne îngrijim acum unde o să-l culcăm pe domnul de Troisville.

Cu cită bucurie fură rostite cuvintele : *„Unde o să-l culcăm pe domnul de Troisville"* (pronunţaţi Tréville), cîte idei nu cuprindeau aceste cuvinte ! Fata bătrînă era năpădită de speranţe.

— Să-l culcăm în camera verde ?

— Cea a Episcopului ? Doamne fereşte ! E prea aproape de a mea. Asta-i bună pentru monseniorul, care este un sfînt.

— Daţi-i apartamentul unchiului dumneavoastră.

— E aşa de golaş, încît n-ar fi prea potrivit...

— Atunci pregătiţi mai bine un pat în budoarul dumneavoastră ; are şi cămin. Desigur că Moreau va găsi în prăvălia sa un pat asortat cu stofa tapetului.

— Ai dreptate, Josette. Ia dă fuga la Moreau ; îţi dau voie să te consulţi cu el cu privire la tot ce trebuie făcut. Dacă patul (patul domnului de Troisville !) poate fi montat chiar în astă-seară, fără ca domnul de Troisville să ia seama (în cazul cînd domnul de Troisville ar sosi pe cînd Moreau va fi aici), eu n-am nimic împotrivă. Aşa să faci. Dacă Moreau nu-şi poate însă lua obligaţia, atunci îl voi instala pe domnul de Troisville în camera verde, cu toate că acolo domnul de Troisville o să fie cam prea aproape de mine.

Josette plecă. Stăpîna ei o rechemă.

— Explică totul lui Jacquelin, strigă ea cu o voce tunătoare, formidabilă. Să se ducă el la Moreau ! Dă-mi rochia ! Dacă domnul de Troisville m-ar găsi aşa, singură, fără unchiu-meu, pentru a-l primi ! Vai ! unchiule, unchiule ! Hai, vino o dată, Josette, să mă îmbraci.

— Dar Penelopa ? întrebă imprudenta Josette.

Pentru prima dată în viaţa-i, ochii domnişoarei Cormon scăpărară :

— Mereu Penelopa! Penelopa-ncolo, Penelopa-ncoace. Oare Penelopa sau eu sînt stăpîna?

— Dar e lac de apă și nu și-a mîncat nici ovăzul.

— N-are decît să crape! țipă domnișoara Cormon.

„Numai eu să mă mărit" — gîndi ea.

Auzind acest strigăt — care i se păru că sună ca un trăsnet — Josette rămase buimacă; apoi, la un gest al stăpînei, se repezi pe scări.

— A intrat dracu-n ea, Jacquelin! fu prima vorbă a Josettei.

Astfel, parcă toate se puseseră de acord în ziua aceea spre a pregăti marea lovitură de teatru care avea să hotărască soarta domnișoarei. Orașul era tot într-un nemaipomenit iureș, în urma celor cinci circumstanțe agravante care întovărășiseră atît de neașteptata întoarcere a domnișoarei Cormon: ploaia torențială, galopul Penelopei, gîfîitoare, nădușită, cu pîntecele supt, ora matinală, pachetele răvășite și aerul straniu, năucit al fetei bătrîne. Dar cînd Mariette dădu buzna-n piață pentru a cumpăra totul, cînd Jacquelin veni la cel mai mare tapițer din Alençon, pe strada Porții de Séez, la doi pași de biserică, pentru a alege un pat, atunci se porniră cele mai grave presupuneri. Se discuta despre această aventură ciudată pe Corso, la promenadă, pretutindeni; ea ajunse să preocupe pînă și pe domnișoara de Gordes, la care tocmai se găsea cavalerul de Valois. În ultimele două zile, orășelul Alençon fusese zgîlțîit de evenimente atît de importante, încît cîteva femei începură să spună: „Păi, e sfîrșitul lumii!" Ultima știre se rezuma pretutindeni prin cuvintele: „Dar ce se întîmplă pe la Cormoni?" Părintele de Sponde, iscodit cu multă dibăcie (cînd ieșea de la Saint-Léonard pentru a merge să se plimbe pe Corso cu părintele Couturier), răspunse plin de bunăvoință că așteaptă pe vicontele de Troisville, gentilom care servise în Rusia, în timpul emigrației și care se întorcea acum cu gîndul să se stabilească în Alençon. De la orele două și pînă la cinci, un fel de „telegraf labial" începu să țăcăne prin tot orașul, vestind locuitorilor că domni-

şoara Cormon îşi găsise, în fine, prin corespondenţă, soţul şi că avea să se mărite cu vicontele de Troisville.

Ici se comenta: „Moreau îi şi pregăteşte patul", colo că „patu-i măsoară şase picioare". Patul avea patru picioare pe strada du Bercail (după spusele doamnei Granson); apoi deveni un simplu pat de campanie — aşa afirma du Ronceret, unde cina du Bousquier. Mica burghezie pretindea că patul costase una mie o sută de franci. Cei mai mulţi erau de părere că *se vinde pielea ursului din pădure.* Mai tîrziu, zvonurile căpătară proporţii! Mariette, în piaţă, umflase totul. Sus, în rue Saint-Blaise, se vorbea că Penelopa se dusese pe copcă. Decesul ei era pus la îndoială de perceptorul general. Cu toate acestea, la prefectură se da drept sigur faptul că iapa crăpase după ce intrase pe poarta casei Cormon, — atît de iute se repezise fata bătrînă asupra prăzii sale.

Şelarul, care locuia în colţul străzii de Séez, cuteză chiar să vină să-ntrebe dacă nu cumva e nevoie de o reparaţie la faetonul domnişoarei Cormon, pentru a putea vedea cu ochii lui dacă Penelopa a decedat sau nu. De-a lungul străzii Saint-Blaise şi pînă la capătul străzii du Bercail, cetăţenii aflară că, mulţumită îngrijirilor lui Jacquelin, Penelopa, tăcuta martiră a necumpătării stăpîni-si, încă mai trăia, dar părea să bolească... Pe toată calea Bretaniei, vicontele era socotit drept mezinul familiei, aşadar fără leţcaie, căci veniturile din ţinutul Perche aparţineau marchizului de Troisville, *pair* al Franţei şi tată a doi copii. Căsătoria aceasta ar fi fost un mare noroc pentru sărmanul emigrat, vicontele fiind pe placul domnişoarei Cormon; pe de altă parte, protipendada care locuia pe calea Bretaniei era pentru această căsătorie, fiind de părere că fata bătrînă nu şi-ar fi putut mai bine investi averea. În rîndurile burgheziei însă, vicontele de Troisville era considerat un fel de general rus care luptase împotriva Franţei şi care revenea cu un uriaş avut cîştigat la Curtea din Petersburg; era un „străin", unul din „aliaţii" urîţi de liberali.

Părintele de Sponde mijlocise-n taină această căsătorie. Toate persoanele care aveau dreptul să intre la

domnişoara Cormon ca la ele acasă se înţeleseră să vină cu orice preţ s-o vadă chiar în acea seară. În timpul acestei agitaţii transurbane — care făcu să se uite chiar de Suzanne — domnişoara Cormon nu era cea mai puţin zbuciumată. Fata bătrînă încerca sentimente cu totul noi. Privindu-şi salonul, budoarul, cabinetul, sufrageria, fu deodată cuprinsă de o spaimă cumplită. Un fel de demon rînjit îi arătă acest lux ca fiind desuet; i se păru dintr-o dată că toate lucrurile frumoase, pe care le admira din copilărie, s-ar fi învechit. Atunci fu lovită de acea temere care pune stăpînire pe aproape toţi autorii în clipa cînd citesc o lucrare — socotită de ei desăvîrşită — vreunui critic blazat şi pretenţios. Situaţiile noi li se par răsuflate; frazele cele mai bine ticluite, cele mai meşteşugite par obscure şi schiloade; imaginile apar schimonosite ori neverosimile şi neadevărul sare în ochi. La fel şi sărmana fată tremura la gîndul c-avea să vadă pe buzele domnului de Troisville un surîs de dispreţ pentru acest salon episcopal; îl şi văzu cu teamă aruncînd o privire glacială pe străvechea-i sufragerie; în sfîrşit, se înfricoşa la ideea că rama avea să îmbătrînească tabloul! Oare aceste antichităţi n-ar arunca asupra ei un văl de bătrîneţe? Punîndu-şi întrebarea, i se zbîrli părul de groază. În acea clipă şi-ar fi dat un sfert din economii pentru a-şi putea preface într-o secundă casa, printr-o lovitură de baghetă magică. Dar care general, oricît de încrezut ar fi fost, n-a tremurat în ajunul unei mari bătălii? Biata fată se afla între Austerlitz şi Waterloo... [62]

„Doamna vicontesă de Troisville... îşi spunea. Frumos nume! Averea noastră va ajunge măcar într-o casă mare!"

Se afla pradă unei tulburări care făcea să freamăte pînă şi cele mai tainice unghere ale fiinţei ei, de atîta timp cotropită de grăsime. Biciuit de speranţă, tot sîngele ei era într-o răzmeriţă. Se simţea în stare, la nevoie, să susţină o conversaţie cu domnul de Troisville. De prisos să mai vorbim de rîvna cu care trebăluiau Josette, Jacquelin, Mariette, Moreau şi ucenicii lor. Era zelul furnicilor preocupate de ouăle lor. Tot

ceea ce, printr-o grijă de fiece zi, era ţinut atît de curat, era acum din nou călcat, periat, spălat şi frecat. Porţelanurile de zile mari ieşiră la lumină. Lenjeria de masă de damasc, numerotată A, B, C, D, fu scoasă din adîncurile sipetelor unde zăcea înfăşată sub un întreit înveliş, păzit de o formidabilă oaste de ace de siguranţă. Cele mai preţioase rafturi ale bibliotecii fură consultate. În sfîrşit, domnişoara jertfi trei şipuri din faimosul lichior al doamnei Amphoux, mult vestita fabricantă de lichior de peste mări, nume scump amatorilor. Astfel, graţie devotamentului locotenenţilor săi, domnişoara putu să intre în luptă. Diferitele arme — mobilele, artileria grea din bucătărie, bateriile din oficiu, hrana, muniţiile, corpul de rezervă — toate fură gata pe întregul front. Jacquelin, Mariette şi Josette primiră ordinul să îmbrace uniformele de mare ţinută. Grădina fu greblată. Fata bătrînă regretă că nu se poate înţelege cu privighetorile care ciripeau prin pomi, spre a obţine de la ele cele mai frumoase triluri. În sfîrşit, pe la ceasurile patru, tocmai în clipa cînd părintele de Sponde se-ntorcea acasă, iar cînd domnişoara socotea că zadarnic dichisise masa în chipul cel mai elegant cu putinţă şi că degeaba pregătise cea mai delicată cină, deodată pocniturile de bici ale unui surugiu se auziră răsunînd în Val-Noble.

— *El e!* spuse ea, primind un bici peste inimă.

Într-adevăr, anunţat de atîtea clevetiri, un poştalion, în care se găsea un singur domn, stîrni senzaţie trecînd pe strada Saint-Blaise şi luînd-o pe strada du Cours. Cîţiva oameni şi cîţiva copii, ce alergaseră după el, se şi aflau acum adunaţi în jurul porţii casei. Cormon, pentru a-l vedea cum intră. Jacquelin, care simţea apropiindu-se propria-i nuntă, auzind şfichiul biciului dinspre strada Saint-Blaise, deschise larg porţile. Surugiul, un prieten de-al lui, îşi făcu o datorie de onoare din obligaţia de a lua bine cotitura şi opri drept în faţa scării; şi bineînţeles că datorită grijii lui Jacquelin, surugiul plecă omenit după lege. Părintele îşi întîmpină musafirul, a cărui trăsură fu deshămată şi trasă la adăpost cu iuţeala cu care ar fi

operat niște hoți grăbiți. Poarta mare fu închisă, și-n cîteva clipe nu mai era urmă de sosirea domnului de Troisville. Niciodată două substanțe chimice nu s-au contopit cu mai multă promptitudine — cu graba cu care casa Cormon absorbise pe vicontele de Troisville. Inima domnișoarei zvîcnea ca o șopîrlă peste care-și azvîrlise mîna un cioban. Eroică, ea rămase însă în jilțul său, lîngă cămin. Josette deschise ușa și vicontele de Troisville, urmat de părintele de Sponde, își făcu apariția în fața ochilor bătrînei fete.

— Iată, îți prezint pe domnul viconte de Troisville, nepotul unuia dintre colegii mei de școală. Domnule de Troisville, aceasta e nepoata mea, domnișoara Cormon.

„Ah ! bunul meu unchi, cît de bine știe el să le chibzuiască !" gîndi Rose-Marie-Victoire.

Vicontele de Troisville era, ca să zicem așa, un fel de du Bousquier gentilom. Între ei era deosebirea care distinge speța vulgară de cea nobilă. Dacă amîndoi s-ar fi aflat acolo, nici cel mai înfocat liberal n-ar fi putut trăgădui aristocrația ca atare. Ceea ce alcătuia forța vicontelui era tocmai distincția elegantei sale. Formele lui păstrau o falnică demnitate ; avea ochii albaștri, părul negru, pielea măslinie și nu părea să aibă mai mult de patruzeci și șase de ani. Arăta ca un frumos spaniol păstrat în ghețurile Rusiei. Apucăturile, mersul, portul — totul într-însul vădea diplomatul care cutreierase Europa. Îmbrăcămintea-i era cea potrivită pentru un călător. Domnul de Troisville părea obosit. Părintele îi propuse să treacă în odaia ce-i fusese hărăzită și rămase înmărmurit cînd nepoata sa deschise ușa budoarului transformat în dormitor. Domnișoara Cormon și unchiul său lăsară pe nobilul musafir să-și vadă de treburi, ajutat fiind de Jacquelin care-i aduse toate geamantanele de care avea nevoie. Părintele de Sponde se duse să se plimbe cu nepoata pe malul Brillantei, așteptînd ca oaspetele să-și termine toaleta. Cu toate că părintele, printr-o curioasă întîmplare, era mai distrat ca de obicei, domnișoara Cormon nu era nici ea mai puțin preocupată. Mergeau amîndoi tăcuți. Fata bătrînă nu întîlnise

niciodată o făptură mai seducătoare decît olimpianul vicomte de Troisville. Nu putea să-şi spună ca nemţii : „Acesta este idealul meu !", însă se simţea înviorată pînă în creştetul capului cînd îşi spunea : „Iată ce-mi trebuia !" Deodată ea o zbughi pînă la Mariette, pentru a întreba dacă cina putea să-ntîrzie, fără ca să se treacă bucatele.

— Nu-i aşa, unchiule, că domnul de Troisville este un om foarte amabil ? spuse ea cînd se reîntoarse.

— Dar, fată dragă, încă n-a spus nimic ! observă părintele.

— Aceasta se vede chiar după înfăţişarea lui. E burlac ?

— Nu ştiu, răspunse stareţul care se gîndea la o discuţie avută cu părintele Couturier — discuţie cu privire la har. Domnul de Troisville mi-a scris c-ar vrea să-şi cumpere o casă aici. Dacă ar fi fost însurat, n-ar fi venit de unul singur, reluă cu un aer nepăsător, căci n-ar fi crezut ca nepoata lui să se poată gîndi la măritiş.

— E bogat ?

— E cel mai mic din familia celui de-al doilea frate Troisville, răspunse unchiul. Bunicu-său a fost comandant de escadră ; tatăl acestui tînăr însă n-a făcut o prea bună căsătorie.

— Acest tînăr ! repetă fata bătrînă. Dar mi se pare, unchiule, că are patruzeci şi cinci de ani ? zise ea, simţind o nestăpînită dorinţă să-şi pună vîrstele de acord.

— Da, spuse părintele. Însă pentru un biet preot de şaptezeci de ani, dragă Rose, un om la patruzeci pare tînăr...

În clipa aceea, întregul Alençon ştia că vicontele de Troisville trăsese la domnişoara Cormon. Curînd după aceasta, oaspele veni alături de gazdele sale şi începu să admire panorama pe Brillante, grădina şi casa.

— Părinte — vorbi el — cea mai mare dorinţă a mea ar fi să pot găsi o locuinţă asemănătoare cu a domniei-voastre. Fata bătrînă luă aceasta drept o de-

claraţie şi lăsă ochii în jos. Cred că vă place aici domnişoară ? reluă vicontele.

— Cum nu mi-ar plăcea ? Casa aparţine familiei noastre încă din anul 1574, cînd unul din strămoşii noştri, intendentul ducelui de Alençon, a cumpărat terenul şi a ridicat clădirea asta, răspunse domnişoara Cormon. Casa e construită pe piloţi.

Jacquelin anunţă că masa este servită. Domnul de Troisville oferi braţul fericitei gazde, care nu voi să se reazeme prea mult de el ; îi era încă atît de frică să nu pară că-i face avansuri !

— Totul este atît de armonios aici, spuse vicontele, aşezîndu-se la masă.

— Copacii noştri adăpostesc sumedenie de păsărele care ne fac muzică în mod gratuit ; nu le supără nimeni, şi-n toate nopţile cîntă privighetorile, rosti domnişoara Cormon.

— Vorbesc de interiorul casei — zise vicontele, care nu se ostenise să studieze pe domnişoara Cormon şi nu-şi dăduse seama de inteligenţa ei redusă. Da, totul este într-un strîns raport ; tonul culorilor, mobilele, fizionomia...

— Totuşi, ne costă mult ; impozitele sînt mari, spuse buna domnişoară, impresionată de cuvîntul *raport*.

— Cum ! Impozitele sînt mari aci ? întrebă vicontele, care — preocupat de ideile sale — nu remarcase cît de anapoda vorbea.

— Nu ştiu, spuse părintele. Nepoată-mea se ocupă cu administrarea bunurilor noastre.

— Impozitele astea sînt un fleac pentru oamenii bogaţi, reluă domnişoara Cormon, care nu voia să pară zgîrcită. Cît despre mobile, le-aş lăsa aşa cum sînt, n-aş schimba nimica ; numai dacă o să mă mărit, atunci va trebui să schimb totul, ca să fie pe gustul stăpînului.

— Aveţi principii generoase, domnişoară, spuse surîzînd vicontele, aţi face un soţ fericit...

„Niciodată nu mi-a spus cineva un cuvînt atît de frumos !“ gîndi fata bătrînă.

Vicontele complimentă pe domnişoara Cormon pentru serviciu, pentru felul în care era ţinută casa, mărturisind că, deşi pînă aici el socotea provincia înapoiată, o găsise cum nu se poate mai confortabilă.

„Ce o mai fi şi vorba asta, Doamne? gîndi ea. Unde-i cavalerul de Valois pentru a răspunde. Confortabilă? Hai, curaj — îşi spuse ea — poate o fi vreun cuvînt rusesc; nu trebuie neapărat să răspund."

— Dar, domnul meu — reluă ea cu voce tare, simţindu-şi limba dezlegată de elocinţa pe care o găsesc aproape toate creaturile umane în clipele hotărîtoare — avem aici cea mai strălucită societate. Tot oraşul se întîlneşte chiar aici, la mine. Veţi putea judeca singur, chiar acum, căci cîţiva din obişnuiţii noştri au aflat desigur despre întoarcerea mea şi vor veni să mă vadă. Avem aici pe cavalerul de Valois, un nobil din vechea gardă, bărbat plin de spirit şi de gust; apoi pe domnul marchiz de Gordes şi domnişoara Armande, soră-sa (îşi muşcă limba şi se răzgîndi), o fată remarcabilă în genul ei. A rămas nemăritată pentru a lăsa întreaga avere fratelui şi nepotului său.

— Ah! da — Gordes, îmi amintesc.

— De altfel, Alençon-ul e foarte vesel, reluă fata bătrînă o dată pornită. Ne distrăm bine. Perceptorul general dă baluri, prefectul e un om amabil, episcopul ne cinsteşte cîteodată cu vizitele sale...

— Deci n-am făcut rău să vin şi eu, ca iepurele, să mor în bîrlogul meu, reluă surîzînd vicontele.

— Şi eu, spuse fata bătrînă, sînt ca un iepure: unde mă aşez, acolo mor!

Vicontele luă proverbul astfel spus, drept o glumă şi surîse.

„Ah! — gîndi fata bătrînă — totul merge strună, omul ăsta mă-nţelege."

Conversaţia continuă cu generalităţi. Printr-una din acele misterioase puteri necunoscute, de nedefinit, domnişoara Cormon, sub presiunea dorinţei sale de a fi amabilă, regăsea în creierul ei toate întorsăturile frazelor cavalerului de Valois. Era ca într-un duel în care parcă diavolul însuşi potrivea pistolul. Niciodată vreun adversar nu fusese mai bine ochit. Domnul

de Troisville era mult prea bine crescut, pentru a vorbi de buna calitate a cinei ; dar însăşi tăcerea sa era o laudă. Bînd vinurile delicioase pe care i le servea cu dărnicie Jacquelin, părea că se simte între vechi prieteni. Arăta a fi un fin cunoscător, iar adevăratul amator nu aplaudă, ci se bucură. Vicontele se informă cu vie curiozitate de preţurile terenurilor, ale caselor, ale locurilor de clădit ; lăsă pe domnişoara Cormon să-i descrie pe larg confluenţa Brillantei şi a Sarthei. Se miră că oraşul era plasat atît de departe de rîu ; topografia ţinutului îl interesa deosebit de mult. Părintele, foarte tăcut, lăsă pe nepoata lui să conducă firul conversaţiei. Intr-adevăr, domnişoara crezu că-l interesează pe domnul de Troisville, care-i surîdea cu graţie şi care o făcu să nădăjduiască, în timpul acestei cine, mult mai mult decît o îmbiaseră, timp de cincisprezece ani, cei mai zeloşi pretendenţi ai săi. De altfel, trebuie să spunem că niciodată vreun comesean n-a fost mai cocoloşit şi copleşit de atenţii. Ai fi zis că e amantul iubit reîntors în căminul a cărui fericire o făureşte. Domnişoara prevedea clipa cînd vicontele ar fi avut nevoie de pîine ; nu-l scăpa din ochi şi, cum întorcea capul, îi punea pe nesimţite un supliment din felul care i se părea că-i place ; dacă ar fi fost un om lacom, l-ar fi ghiftuit desigur, peste măsură ; dar acestea erau doar slabe dovezi din ce socotea că-i va putea ea da în dragoste... Nu făcuse prostia să se deprecieze, ci îşi desfăşurase toate farmecele, arborase toate pavilioanele. Se recomandă drept regina Alençon-ului şi-şi lăudă dulceţurile ; în sfîrşit, pescui complimente, vorbind atît de mult despre ea însăşi, ca şi cînd cei care ar fi putut s-o laude răposaseră cu toţii. Îşi dădu seama că place vicontelui, căci dorinţa o schimbase atît de mult, încît devenise aproape femeie. In timpul desertului, auzi, nu fără o bucurie interioară, paşi în anticameră şi zumzet de voci în salon — ceea ce însemna că obişnuiţii ei începuseră să sosească. Explică atunci unchiului şi domnului de Troisville acest zel de a veni s-o vadă, ca un semn al dragostei cu care era înconjurată (cînd de fapt, acesta era doar efectul neastîmpăratei cu-

riozităţi ce pusese stăpînire pe-ntreg oraşul). Nerăbdătoare să-şi arate succesul, domnişoara Cormon porunci lui Jacquelin să servească lichiorurile şi cafelele în salon. Jacquelin apăru în faţa elitei societăţii cu un minunat serviciu de cafea din porţelan de Saxa, care nu ieşea din vitrină decît de două ori pe an. Totul fu observat de adunarea pornită să bîrfească pe-nfundate.

— Drace! făcu du Bousquier. Cele mai bune lichioruri ale doamnei Amphoux! Licoarea care nu se serveşte decît la cele patru mari praznice ale anului!

— E desigur o căsătorie ticluită prin corespondenţă, cel puţin de un an, şopti preşedintele du Ronceret. De un an de zile, dirigintele poştei tot primea scrisori timbrate din Odesa.

Doamna Granson se cutremură. Cavalerul de Valois, cu toate că mîncase cît patru, era palid — în afară de partea stîngă a feţei — şi era cît pe ce să-şi trădeze secretul.

— Nu găsiţi că-i cam frig azi? Sînt îngheţat! spuse el.

— E vecinătatea Rusiei, şuieră du Bousquier.

Cavalerul îl privi într-un chip care voia să spună că apreciază gluma.

Domnişoara Cormon apăru atît de încîntată, atît de triumfătoare, încît cu toţii o găsiră frumoasă. Extraordinara strălucire ce învăluia persoana ei nu se datora numai sentimentelor ce-o însufleţeau; în tot timpul dimineţii, sîngele clocotise în ea, nervii ei fuseseră zdruncinaţi de presimţirea unei mari crize — şi toate acestea contribuiseră ca să apară acum atît de puţin asemănătoare cu ea însăşi. Cît de fericită săvîrşi ea solemnitatea prezentării. Prezentă cavalerului pe viconte şi, la rîndu-i, pe cavaler vicontelui; apoi întregul Alençon domnului de Troisville, şi pe domnul de Troisville întregului Alençon! Printr-o întîmplare destul de firească, vicontele şi cavalerul, aceste două naturi aristocratice, se recunoscură, se înţeleseră numaidecît; amîndoi se priviră ca doi bărbaţi din aceeaşi lume. Începură să discute, în picioare, în faţa căminului; cercul se formă în faţa lor şi con-

versația lor, cu toate că se desfășura cu voce joasă, era ascultată într-o liniște de catedrală. Ca să ne dăm seama de efectul acestei scene, trebuie să ne-o închipuim pe domnișoara Cormon ocupată să toarne cafeaua pretinsului ei pretendent, care stătea cu spatele către cămin.

DOMNUL DE VALOIS

E adevărat că domnul viconte ține să se stabilească aici ?

DOMNUL DE TROISVILLE

Da, domnule, am venit aici să-mi caut o casă *(domnișoara Cormon se întoarse, cu ceașca în mînă).* Și-mi trebuie o casă mare, ca să-mi instalez... *(domnișoara Cormon îi întinse ceașca)* familia. *(Ochii bătrînei fete se tulburară.)*

DOMNUL DE VALOIS

Sînteți căsătorit ?

DOMNUL DE TROISVILLE

Da, de șaisprezece ani, cu fiica principesei Șerbeloff.

Domnișoara Cormon căzu trăsnită. Du Bousquier o văzu clătinîndu-se ; se repezi, o primi în brațe, ușa se deschise și aprigul republican, povățuit de Josette, găsi puteri pentru a duce pe fata bătrînă pînă în odaia ei, unde o lungi pe pat... Înarmată cu foarfeci, Josette tăie corsetul strîns peste măsură. Du Bousquier stropi din belșug cu apă fața domnișoarei Cormon și corsajul ei care se revărsa acum precum o inundație a Loarei. Leșinata deschise ochii, văzu pe du Bousquier și pudoarea o făcu să scoată un țipăt, recunoscînd pe acest bărbat. Du Bousquier se retrase, lăsînd să intre șase femei, în frunte cu doamna Granson, strălucitoare de bucurie,

Ce făcuse cavalerul de Valois? Credincios sistemului său, îi acoperise retragerea.

— Biata domnişoară Cormon — povesti el domnului de Troisville, privind adunarea al cărei rîs fu stăvilit printr-o aristocratică şi fulgerătoare privire — suferă de o gravă învîrtoşare a sîngelui şi fiindcă, înainte de plecarea la moşia ei de la Prébaudet, n-a lăsat să i se ia sînge, iată urmările acestei tulburări de primăvară...

— A şi venit azi dimineaţă pe ploaie — observă părintele de Sponde — poate o fi răcit puţin, şi asta-i pricina micului neajuns care a lovit-o. Dar nu-i nimic...

— Imi spunea, alaltăieri, că nu se simte prea bine de trei luni, presimţind că sîngele avea să-i joace un renghi, reluă cavalerul.

„Aşa! Eşti însurat?" îşi zise Jacquelin, privind pe domnul de Troisville care-şi sorbea tacticos cafeaua.

Solidar cu paraponul stăpînei sale şi substituindu-se ei, credinciosul servitor luă de îndată lichiorurile doamnei Amphoux, care fuseseră oferite celibatarului, iar nicidecum soţului unei rusoaice. Toate aceste mici detalii fură remarcate şi dădură prilej de rîs.

Părintele de Sponde ştiuse pricina călătoriei oaspelui său; distrat cum era, nu spusese nimic, nebănuind că nepoată-sa ar putea avea cel mai mic interes pentru domnul de Troisville. Vicontele, preocupat de ţelul călătoriei sale şi — ca mulţi soţi, prea puţin zorit să vorbească de nevasta lui — n-avusese prilejul să spună că e însurat; de altfel, era convins că domnişoara Cormon ştia acest lucru.

Du Bousquier reapăru şi fu interogat cu înverşunare. Apoi, una din cele şase doamne coborî, anunţînd că domnişoara Cormon se simte mult mai bine, că venise doctorul său, dar îi recomandase să rămînă în pat; era urgentă nevoie să i se ia sînge. In curînd salonul se umplu din nou de lume. Lipsa domnişoarei Cormon îngădui doamnelor să se întreţină despre tragicomica scenă, comentată, înflorată, înfrumuseţată, cusută cu aţă, brodată, festonată, colorată, împodo-

bită — scenă care a doua zi avea să dezlănțuie tot Alençon-ul asupra domnișoarei Cormon.

— Bunul domn du Bousquier! Cum vă mai purta-n brațe! Cîtă putere! spuse Josette stăpînei ei. Și părea palid, îngrijorat din pricina dumneavoastră. Să știți că încă vă mai iubește.

Cu această frază se încheie măreața și groaznica zi.

În timpul dimineții următoare, cele mai mici amănunte ale acestei comedii erau bine cunoscute în toate casele din Alençon și — o spunem spre rușinea orașului — stîrneau rîsete unanime. A doua zi, domnișoara Cormon — care după luarea sîngelui se simțea mult mai bine — ar fi părut sublimă și celor mai cutezători zemflemiști, dacă ar fi fost martorii nobilei sale demnități, ai măreței resemnări creștine care o însuflețea atunci cînd oferi brațul mistificatorului ei fără de voie, pentru a merge la prînz... Poznași cruzi, care rîdeați de ea, de ce n-ați văzut-o spunînd vicontelui?:

— Doamna de Troisville anevoie va găsi aici un apartament care să-i convină; faceți-mi plăcerea, domnule, să acceptați locuința mea, pînă cînd veți putea găsi una în oraș.

— Dar, domnișoară, am două fete și doi băieți... v-am plictisi peste măsură...

— Nu mă refuzați, spuse ea cu o privire plină de mîhnire.

— Vă ofeream asta, de altfel, și eu, în răspunsul pe care vi l-am trimis și pe care însă nu l-ați primit, interveni abatele.

— Cum, unchiule, va să zică matale știai?...

Biata fată se opri... Josette scoase un suspin. Nici vicontele de Troisville, nici unchiul nu observaseră nimic. După masă, părintele de Sponde luă pe viconte cu el, așa cum se înțeleseseră cu o zi mai înainte, spre a-i arăta casele din Alençon pe care le-ar fi putut cumpăra sau terenurile pe care ar fi putut construi.

Rămasă singură în salon, domnișoara Cormon spuse Josettei cu un aer lamentabil:

— Fata mea, acum am ajuns batjocura întregului oraș...

— Da bine, domnișoară, de ce nu vă căsătoriți?

— Dar, draga mea, n-aș ști pe cine să aleg...

— Ce vorbiți? Dac-aș fi în locul dumneavoastră, l-aș lua pe domnul du Bousquier.

— Josette, domnul de Valois spune că-i prea republican.

— Domnii ăștia ai dumneavoastră vorbesc aiurea. Dacă ei zic că domnul du Bousquier fura păgubind republica, asta înseamnă că el n-o iubea de loc, spuse Josette și ieși din cameră.

„Fata asta e uimitor de deșteaptă!" gîndi domnișoara Cormon, rămasă singură, pradă nedumeririlor ei.

Întrevedea că singurul mijloc de a impune tăcere orașului ar fi fost o căsătorie urgentă. Această ultimă înfrîngere — atît de evident rușinoasă — era de natură s-o facă să ia o decizie extremă; căci persoanele lipsite de inteligență se smulg cu greu din făgașele bune sau rele pe care au intrat.

Fiecare din cei doi bătrîni burlaci înțeleseră starea de spirit în care se afla bătrîna fată; de asemenea, își puseră amîndoi în cap să vină dimineața să întrebe de sănătatea ei, adică — în stilul burlacilor — *să pornească la atac*. Domnul de Valois gîndi că împrejurarea cerea o îmbrăcăminte cît mai îngrijită; luă așadar o baie și se dichisi peste măsură. Pentru prima și ultima oară, Césarine îl văzu sulemenindu-se, cu multă dibăcie, cu un pic de roșu. Cît despre du Bousquier, acest mojic republican, animat de o dîrză voință, nu dădu nici cea mai mică atenție îmbrăcăminții, în schimb, sosi primul. Aceste mici amănunte decid soarta oamenilor ca și a imperiilor. Atacul lui Kellermann la Marengo, sosirea lui Blücher la Waterloo, disprețul lui Ludovic al XIV-lea pentru prințul Eugen, parohul de Denains — toate aceste prilejuri de noroc sau de catastrofe, istoria le înregistrează; dar de ele nimeni nu profită pentru a învăța să-și aranjeze cît mai bine treburile mărunte ale vieții. Și atunci, ce se-ntîmplă? Ducesa de Langeais (vezi *Is-*

toria celor Treisprezece) se călugărește fiindcă n-a mai avut zece minute răbdare; judecătorul Popinot (vezi *Punerea sub interdicție)* amînă cu o zi interogatoriul ce voia să-l ia marchizului d'Espard; Charles Grandet se întoarce prin Bordeaux, în loc s-o ia prin Nantes; și aceste evenimente se numesc întîmplări, fatalități. Puțină boială pe obraz a făcut să i se năruie toate speranțele cavalerului de Valois. Acest gentilom nu putea pieri decît în acest fel: trăise folosindu-și grațiile și avea să moară din vina lor. În timp ce cavalerul arunca o ultimă privire asupra toaletei sale, bădăranul du Bousquier dădea buzna în salonul fetei deznădăjduite. Intrarea lui venea tocmai în urma unui gînd favorabil republicanului, după o deliberare în care, totuși, cavalerul ar fi putut culege toate avantajele.

„E voia Domnului!" își spuse fata bătrînă, văzînd pe du Bousquier.

— Domnișoară, să nu găsiți nepotrivită graba mea, dar n-am vrut să mă încred în nătărăul ăla de René pentru ca să aflu vești despre dumneavoastră, așa că am venit chiar eu personal.

— Mă simt foarte bine, răspunse ea mișcată. Vă mulțumesc, domnule du Bousquier — adăugă ea după o pauză, accentuînd cuvintele — de osteneala pe care v-ați dat-o ieri din pricina mea.

Își amintea că fusese în brațele lui du Bousquier, și în special această întîmplare îi păru a fi ca o poruncă cerească. Pentru prima oară fusese văzută de un bărbat dezbrăcată, cu corsetul rupt, cu comorile-i proiectate violent afară din apărătorile lor.

— V-am purtat pe brațe din toată inima, încît mi s-a părut că sînteți ușoară.

Aci domnișoara Cormon îl privi pe du Bousquier cum nu privise încă pe nici un bărbat în viață... Încurajat, furnizorul aruncă o ocheadă care merse drept la inima fetei bătrîne.

— Păcat — adăugă el — că aceasta nu mi-a îngăduit să vă port de-a pururi cu mine. (Ea asculta cu un aer încîntat.) Leșinată acolo în pat, în mijlocul nostru, erați încîntătoare; n-am văzut niciodată în

viața mea o femeie mai frumoasă și am văzut doar multe femei!... Femeile durdulii au ceva bun: îți place să te uiți la ele. E de ajuns să se arate, c-au și biruit!

— Rîdeți de mine — spuse fata bătrînă — și nu e frumos... acum cînd tot orașul interpretează greșit întîmplarea de ieri...

— Pe cît de adevărat e că mă cheamă du Bousquier, pe atît de adevărat e, domnișoară, că nu mi-am schimbat sentimentele față de dumneavoastră și primul dumneavoastră refuz nu m-a descurajat.

Fata bătrînă lăsase ochii în jos. Urmă un moment de crudă tăcere pentru du Bousquier. Dar domnișoara Cormon se hotărî, ridică pleoapele: ochii îi erau scăldați în lacrimi, privi pe du Bousquier cu duioșie.

— Dacă asta e, domnul meu — spuse ea cu voce tremurîndă — promite-ți-mi că veți trăi ca un bun creștin, că nu vă veți împotrivi obiceiurilor mele religioase, că o să-mi lăsați libertatea să-mi aleg duhovnicul. Și iată, vă acord mîna mea, încheie ea, întinzîndu-i-o.

Du Bousquier apucă această mînă bună, durdulie și plină de bani, și i-o sărută cu cucernicie.

— Dar, adăugă ea — lăsîndu-l să-i sărute mîna — vă mai cer un lucru...

— Se admite, și chiar dacă e imposibil, se va face (reminiscență de la Beaujon).

— Doresc — urmă fata bătrînă — ca nunta noastră să se facă în cel mai scurt timp; doresc ca tot orașul să afle în chiar seara aceasta. Apoi (ezită), din dragoste pentru mine, trebuie să vă încărcați conștiința cu un păcat care-l știu că e mare, căci minciuna e unul din cele șapte păcate capitale; dar vă veți spovedi — nu-i așa? Și vom ispăși amîndoi, împreună. Se priviră unul pe altul cu tandrețe. De altfel, poate că e socotită între minciunile pe care Biserica le numește „oficioase"...

„Oare n-o fi ca Suzanne? gîndi du Bousquier. Ce fericire!"

— Firește, domnișoară! spuse el cu glas tare.

— Trebuie, reluă ea, să poți lua asupra dumitale...

— Ce anume?...

— Să știi că această căsătorie fusese aranjată între noi încă de acum șase luni...

— Dulce femeie! — spuse furnizorul cu tonul unui bărbat care se jertfește — asemenea sacrificii nu se fac decît pentru o creatură pe care o iubești de zece ani.

— Cu toate ciudățeniile mele chiar?

— Da, cu toate ciudățeniile dumneavoastră.

— Domnule du Bousquier, v-am judecat greșit.

Îi întinse mîna grăsună și roșie pe care du Bousquier o mai sărută o dată.

În acea clipă ușa se deschise, cei doi îndrăgostiți priviră să vadă cine intră și-l zăriră pe drăguțul, dar zăbavnicul cavaler de Valois.

— Ah! spuse el, iată că regina mea e din nou sănătoasă!

Domnișoara surîse cavalerului, dar simți o strîngere de inimă. Domnul de Valois părea foarte tînăr și seducător; parc-ar fi fost Lauzun intrînd în palatul regal, la *Mademoiselle*[63].

— Ei! dragă du Bousquier, zise el cu un ton zeflemitor, — atît se credea de sigur de succes — domnul de Troisville și părintele de Sponde vă examinează casa de parc-ar vrea s-o măsoare.

— Pe legea mea — zise du Bousquier — dacă vicontele de Troisville o vrea, i-o dau pe patruzeci de mii de franci. De acum mi-e de prisos! Dacă domnișoara îmi permite... Trebuie ca lucrul să se știe... Domnișoară — pot spune? Da? Ei bine, scumpul meu cavaler, veți fi primul căruia să-i vestesc... (domnișoara Cormon lăsă ochii în jos) onoarea — spuse fostul furnizor — favoarea, pe care mi-o face domnișoara și pe care o păstrez în secret de mai bine de șase luni. Ne căsătorim peste cîteva zile; contractul e redactat, îl vom semna mîine. Înțelegeți așadar de ce casa din strada Cygne este de prisos! Căutăm pe sub mînă cumpărători și părintele de Sponde, care știa, a condus desigur la mine pe domnul de Troisville...

Această minunată minciună semăna atît de bine cu adevărul, încît cavalerul crezu. *„Scumpul meu cavaler"*, aceste vorbe aminteau de revanșa luată de

Petru cel Mare la Poltava asupra tuturor înfrîngerilor sale precedente. Du Bousquier se răzbuna acum cu o nespusă plăcere de miile de împunsături pe care le îndurase în tăcere.

In beția triumfului, el făcu un gest tineresc și, uitînd că n-are fir de păr, își trecu mîna prin perucă și-o dădu într-o parte.

— Vă felicit pe unul și pe altul — zise cavalerul c-un aer agreabil — și doresc să terminați după vorba basmului: *Au fost foarte fericiți și au avut mulți copii.*

Își pregăti o priză de tabac.

— Dar, domnul meu, se pare că ați pierdut din vedere că purtați perucă, adăugă el cu glas batjocoritor.

Du Bousquier roși, căci peruca-i alunecase, dezgolindu-i capul. Domnișoara Cormon ridică ochii, îi văzu chelia și, din pudoare, lăsă ochii-n jos. Pleșuvul aruncă spre cavaler cea mai veninoasă privire zvîrlită vreodată de un broscoi asupra prăzii sale.

„Aristocrați ticăloși care m-ați disprețuit, vă voi strivi eu odată și odată!" gîndi el.

Cavalerul de Valois crezu că-și redobîndise toate avantajele. Dar domnișoara Cormon nu era fata care să înțeleagă strînsa legătură între urare și perucă; de altfel, chiar de-ar fi înțeles, nu mai putea dispune de mîna ei. Domnul de Valois își dădu seama că totul era pierdut. Intr-adevăr, nevinovata fată, văzîndu-i pe cei doi că amuțiseră, se gîndi să le dea de lucru.

— Nu vreți să jucați împreună o partidă de pichet? întrebă ea fără nici o răutate.

Du Bousquier surîse și, ca viitor stăpîn al casei, se duse să aducă masa de pichet. Cavalerul de Valois — fie că-și pierduse capul, fie că vru să rămînă acolo spre a studia cauzele dezastrului și să mai încerce să dreagă ceea ce se putea — se lăsă dus ca o oaie la tăiere. Primise cea mai strașnică lovitură din cîte ar fi putut primi un om; un gentilom putea fi buimăcit și cu mai puțin. Curînd, domnul părinte de Sponde și domnul de Troisville se întoarseră acasă. Numaidecît domnișoara Cormon se sculă, fugi în vestibul, luă pe unchiul ei deoparte, îi spuse la ureche hotărîrea și, aflînd că imobilul lui du Bousquier convine dom-

nului de Troisville, îl rugă să-i facă serviciul să-l spună că unchiul ei știa că era de vînzare; căci nu îndrăznise să încredințeze această minciună părintelui, de teama să nu facă o încurcătură. Minciuna dădu roade mai bune decît o faptă virtuoasă.

Pe seară, tot Alençon-ul aflase marea noutate. De patru zile, orașul întreg fremăta ca-n zilele nefaste din 1814 și 1815.[64] Unii rîdeau, alții luau știrea în serios, unii dezaprobau căsătoria, alții îi dădeau dreptate domnișoarei. Clasa mijlocie din Alençon fu fericită; era o cucerire. A doua zi, la familia de Gordes, cavalerul de Valois rosti o vorbă nemiloasă:

— Cormonii termină așa cum au început: de la intendent la furnizor nu-i decît un pas!

Știrea alegerii făcute de domnișoara Cormon sfîșie inima bietului Athanase, dar el nu lăsă să se vadă nimic din groaznicele frămîntări care-l zbuciumau. Cînd află vestea, tocmai era la președintele du Ronceret, unde mama lui juca un boston. Doamna Granson își privi fiul într-o oglindă: era palid, dar era palid de dimineață, de cînd auzise vorbindu-se nedeslușit despre această căsătorie. Domnișoara Cormon era o carte pe care-și juca viața și acum presimțirea rece a unei catastrofe începuse să-l cuprindă. Cînd inima și închipuirea vin să sporească nenorocirea, aceasta ajunge să fie o povară prea grea pentru umerii și capul unui tînăr. Cînd omul nutrește îndelung o speranță a cărei singură împlinire ar liniști focul mistuitor al inimii și cînd această speranță se spulberă — dacă omul, în pofida puterii sale, n-are încredere nici în sine și nici în Dumnezeu, în atotputernicia divină — atunci totul se năruie. Athanase era rodul educației imperiale. Religia împăratului — fatalitatea — coborîse de pe tron, molipsind pînă și ultimele rînduri ale oștirii, pînă și băncile liceelor. Athanase își aținti ochii pe jocul doamnei du Ronceret cu o stupoare care semăna atîta cu indiferența, încît doamna Granson crezu că se înșelase asupra simțămintelor fiului său. Această aparentă nepăsare explica refuzul său de a jertfi căsătoriei opiniile sale *liberale* (cuvînt anume scornit pentru împăratul Alexandru,

de doamna de Staël, prin pana lui Benjamin Constant). Din această seară fatală, Athanase începu să iasă zilnic la plimbare, în locul cel mai pitoresc aflat pe malul Sarthei, acolo unde desenatorii îndrăgostiți de Alençon se așezau întotdeauna ca să privească spre oraș. În locul acela erau și cîteva mori. Rîul înveselea zăvoiul, malurile Sarthei erau împodobite cu copaci frumoși, crescuți în locuri potrivite. Deși priveliștea părea searbădă, nu era lipsită de acea grație decentă, specifică peisajului francez; ochii nu erau nici osteniți de o lumină strălucitoare, nici mohoriți de o pîclă prea deasă. Locul părea singuratic. În provincie — fie că omul e blazat, fie că sufletul e lipsit de poezie — nimeni nu se preocupă de o vedere frumoasă. Dacă există în provincie o alee, o poiană, un loc de plimbare unde ochiul are o perspectivă, acesta este locul unde nimeni nu calcă. Athanase îndrăgise această solitudine însuflețită de ape, unde lunca înverzea sub primele raze ale soarelui de primăvară. Acei care-l vedeau adăstînd acolo sub un plop și care întîlneau privirea-i profundă istoriseau cîteodată doamnei Granson:

— Fiul dumneavoastră are ceva...

— Știu eu ce are! răspundea mama mulțumită, dînd a-nțelege că el ar medita la o mare creație.

Athanase nu se mai amesteca în politică, nu mai avea opinii, însă părea de mai multe ori destul de vesel — înveselit de ironia celor care se complac să insulte ei singuri o lume întreagă... Acest tînăr, aflat în afara circuitului ideilor și al plăcerilor provinciei, interesa prea puține persoane și nu inspira nici măcar curiozitatea. Dacă se vorbea mamei despre el, pricina era numai ea, iar nicidecum el. Nu se găsise un singur suflet care să simpatizeze cu Athanase; nici o femeie, nici un prieten nu venise la el pentru a-i șterge lacrimile, iar el le lăsa să curgă în apele Sarthei... Dacă splendida Suzanne s-ar fi abătut pe acolo, cîte nenorociri n-ar fi iscat întîlnirea lor, căci aceste două ființe de bună seamă s-ar fi iubit. Și totuși, Suzanne trecu pe acolo. Ambiția ei era stîrnită de extraordinara aventură care, spre 1799, începuse la hanul du More

și a cărei povestire uluise mintea ei de copil. O parizian de moravuri ușoare, frumoasă ca un înger, primise din partea poliției însărcinarea de a se face iubită de marchizul de Montauran (una din căpeteniile trimise de Bourboni pentru a se pune în fruntea mișcării *chouans*-ilor); îl întîlnise tocmai la hanul du More, pe cînd se întorcea dintr-o expediție din Mortagne, îl fermecase și apoi îl turnase poliției. Persoana aceasta fantastică, vraja ce-o poate exercita frumusețea asupra bărbatului, tot ce era în legătură cu afacerea Mariei de Verneuil și a marchizului de Montauran, zăpăcise pe Suzanne; și ea simțise încă din fragedă vîrstă nevoia de a-și bate joc de bărbați. Cîteva luni după fuga ei, își permise să treacă prin orașul său natal pentru a pleca în Bretagne, însoțită de un artist. Dorea să vadă Fougères, locul deznodămîntului aventurii marchizului Montauran, voia să cunoască teatrul acestui pitoresc război, ale cărui prea puțin cunoscute tragedii îi desfătaseră copilăria. Mai dorea să treacă și prin Alençon, într-un anturaj atît de strălucitor și atît de schimbată la față, încît nimeni să n-o poată recunoaște. Ar fi voit totodată să-și pună mama la adăpost și să trimită, cu delicatețe, bietului Athanase, suma care pentru un geniu, în epoca noastră, ar fi echivalat cu bidiviul sau cu platoșa dăruită de Rebecca lui Ivanhoe, în plin Ev Mediu. [65]

Se scurse o lună în care se puneau cele mai ciudate alternative cu privire la căsătoria domnișoarei Cormon. Astfel se iscă un partid al Necredincioșilor — care tăgăduiau căsătoria — și un partid al Credincioșilor, care o doreau. După cincisprezece zile, partidul Necredincioșilor primi o lovitură zdrobitoare: imobilul lui du Bousquier fu vîndut pentru suma de patruzeci și trei de mii de franci domnului de Troisville, care nu voia decît o casă foarte simplă în Alençon, căci avea să plece mai tîrziu la Paris, după moartea principesei Șerbeloff. Chibzuise să aștepte în tihnă moștenirea, îndeletnicindu-se între timp cu refacerea moșiilor. Aceasta era un lucru de netăgăduit. Necredincioșii însă nu se lăsară copleșiți. Pretindeau că, însurat sau nu, du Bousquier totuși făcea o excelentă

afacere, de vreme ce casa nu-l costase pe el decît douăzeci şi şapte de mii de franci. Credincioşii trebuiră să accepte acest argument fără replică al Necredincioşilor. Pe de altă parte, Necredincioşii afirmau că Choisnel, notarul domnişoarei Cormon, nu auzise încă pomenindu-se nici o iotă despre contract. Statornici în credinţa lor, Credincioşii cîştigară însă în a douăzecea zi o însemnată victorie asupra Necredincioşilor. Domnul Lepressois, notarul liberalilor, veni la locuinţa domnişoarei Cormon, unde se semnă contractul. Era cea dintîi dintre numeroasele jertfe pe care domnişoara Cormon avea să le facă pentru soţul său. Du Bousquier nutrea o ură profundă împotriva lui Choisnel, căruia îi atribuia primul refuz înghiţit la familia Gordes ; iar refuzul domnişoarei Armande antrenase, se ştie, şi pe cel al domnişoarei Cormon. Bătrînul atlet al Directoratului învîrtise atît de bine capul acestei nobile fete, încît crezu că ea judecase greşit sufletul curat al furnizorului şi acum voia să-şi ispăşească greşeala. Pe altarul dragostei, ea îl sacrifică pe notar ; totuşi îi comunică textul contractului, iar Choisnel — care era un suflet vrednic de Plutarc — apără în scris interesele domnişoarei. Numai această împrejurare făcu să mai întîrzie căsătoria. Domnişoara Cormon primi mai multe scrisori anonime. Spre marea ei uimire, află că Suzanne era tot atît de fecioară pe cît era ea însăşi şi că seducătorul cu perucă n-avusese nici un amestec în această aventură. Deşi domnişoara Cormon dispreţuia anonimele, totuşi scrise Suzannei, în scopul de a lămuri cazul în faţa Societăţii Materna. Suzanne, care fără îndoială aflase despre viitoarea căsătorie a lui du Bousquier, îşi mărturisi vicleşugul şi trimise o mie de franci asociaţiei, făcînd astfel atmosferă defavorabilă bătrînului furnizor. Domnişoara Cormon convocă Societatea Materna într-o şedinţă extraordinară, în care se hotărî ca pe viitor comitetul să nu mai vină decît în ajutorul nenorocirilor efectiv întîmplate, iar nu şi a acelor eventuale. În pofida tuturor acestor uneltiri care împuiaseră oraşul cu bîrfeli savurate cu lăcomie, publicaţiile de rigoare se făcură atît la Primărie cît şi la Biserică. Chiar Athanase

avea să facă formalitățile. Ca să respecte buna-cuviință și dintr-o măsură de prevedere generală, logodnica plecă la Prébaudet, unde du Bousquier — purtînd în brațe somptuoase și hidoase buchete de flori — se ducea în fiecare dimineață și se întorcea seara la cină. În sfîrșit, într-o tristă și ploioasă zi de iunie, la amiază, căsătoria domnișoarei Cormon cu domnul du Bousquier (spuneau Necredincioșii) avu loc la Parohie, în fața întregului Alençon. Soții se duseră de la ei acasă la Primărie și de la Primărie la Biserică într-o caleașcă. măreață pentru Alençon, pe care du Bousquier o adusese în taină de la Paris. În ochii întregului oraș delăsarea vechii carete fu socotită un fel de calamitate. Șelarul de la poarta Séez se căina în gura mare că pierde cei cincizeci de franci ce-i veneau regulat de pe urma reparațiilor. Alençon-ul văzu cu groază întronîndu-se luxul în oraș, prin mijlocirea casei Cormon. Fiecare se temu că avea să urmeze urcarea prețurilor și a chiriilor și invazia mobilelor pariziene. Au fost și curioși care dădură cîteva centime lui Jacquelin, spre a putea privi mai de aproape trăsura care venise să amenințe buna economie a ținutului. Cei doi telegari cumpărați în Normandia stîrniră și ei o mare panică.

— Dacă ne apucăm chiar noi să cumpărăm asemenea cai — se pronunță soborul de la du Ronceret, — atunci nu vom mai putea vinde pe ai noștri celor care ar veni să-i cumpere.

Această prostească judecată păru chiar profundă, prin aceea că zădărnicea acapararea banului străin. În provincie, bogăția constă mai puțin în circulația activă a banilor, cît într-o stearpă tezaurizare. În sfîrșit, criminala prorocire a fetei bătrîne fu împlinită: Penelopa își găsi sfîrșitul din pricina pleureziei pe care o căpătase patruzeci de zile înainte de căsătorie și nimic n-o mai putu salva... Doamna Granson, Mariette, doamna du Coudrai, doamna du Ronceret, tot orașul remarcase faptul că doamna du Bousquier intrase în Biserică cu *piciorul sting!* Prevestire cu atît mai sinistră cu cît *stînga* începea să capete și un înțeles politic. Preotul care trebuia să-i cunune își des-

chise din întîmplare ceaslovul la *De profundis* [66]. În felul acesta, căsătoria fu întovărășită de anumite împrejurări atît de sinistre, atît de furtunoase și atît de fulgerătoare, încît nu mirosea a bine. Totul merse din rău în mai rău. Nu avu loc nici un ospăț, căci noii căsătoriți plecară de-a dreptul la Prébaudet; obiceiurile pariziene triumfau asupra celor provinciale. Pe seară, tot Alençon-ul comentă aceste nimicuri. O adevărată mînie cuprinse pe toți cei ce trăgeau nădejde să facă unul din acele chiolhanuri demne de Gamache [67], ce sînt îndătinate în provincie și pe care societatea le socotește ca fiind un drept înveterat. Căsătoria Mariettei și a lui Jacquelin în schimb fu veselă; ei nu se sinchisiră de sumbrele proroci ri!

Du Bousquier voi să folosească și cîștigul de pe urma vînzării casei sale, restaurînd și modernizînd palatul Cormon. Hotărî să petreacă jumătate de an la Prébaudet, unde-l instală și pe unchiul său, de Sponde. Vestea pricinui spaimă în oraș, fiecare presimțind că du Bousquier avea să atragă ținutul pe funesta cale a confortului. Temerile crescură încă mai mult cînd, într-o dimineață, văzură pe du Bousquier întorcîndu-se de la Prébaudet la Val-Noble, pentru a-și supraveghea lucrările, într-un *tilbury* la care era înhămat un alt bidiviu; lîngă el, în livrea, ședea René. Primul său act de administrație fu acela de a plasa toate economiile soției în rente de stat, care cotau 67 franci și 50 centime. Timp de un an, jucă mereu *à la hausse* *, realizînd astfel o avere personală aproape tot atît de considerabilă ca cea a soției sale. Dar aceste teribile semne premergătoare, aceste tulburătoare inovații fură puse în umbră de un eveniment care avea anumită legătură cu această căsătorie și care o făcu să pară încă mai funestă.

Chiar în noaptea nunții, Athanase și mama lui erau așezați, după cină, în fața unui mic foc cu surcele, pe care îl aprindea servitoarea în salonaș spre sfîrșitul mesei.

* Profitînd de speculații de bursă, spre a vinde titlurile de rentă cu un preț mai ridicat.

— Ei bine, deseară o să mergem la președintele du Ronceret, de vreme ce nu mai avem pe domnișoara Cormon, zise mama lui Athanase. Doamne! N-o să pot să-i spun niciodată „doamna du Bousquier". Cînd rostesc numele ăsta, parcă-mi crapă buzele!

Athanase se uită la mama lui cu un aer melancolic și îngîndurat. El nu mai putea surîde și voia parcă să salute acest gînd naiv, care alina rana fără să i-o vindece.

— Mamă — spuse el, regăsindu-și vocea de copil, și atît de dulce fu tonul vocii lui, după ce regăsise și acest cuvînt uitat de cîțiva ani — mamă dragă, ce ar fi să nu mai ieșim. E așa de bine aici, în fața focului...

Mama ascultă fără să înțeleagă această rugă supremă, plină de al morții alean.

— Rămînem atunci acasă, copilul meu. De bună seamă că-i mai bine să stau de vorbă cu tine și să-ți ascult proiectele, decît să joc un boston la care pot să mai pierd și bani.

— Ești frumoasă astă-seară, mamă, îmi place să te privesc. Și eu deapăn un șirag de gînduri care sînt mai degrabă în armonie cu salonașul acesta în care am suferit atît.

— Și-n care vom mai suferi, bietul meu Athanase, pînă ce operele tale vor ajunge să fie prețuite... Eu una sînt făcută pentru mizerie; dar tu, comoara mea, să-ți văd tinerețea irosindu-se astfel, fără de nici o plăcere... Viața ta e numai muncă! Acest gînd e o mare suferință pentru o mamă. Seara cînd mă culc și dimineața cînd mă trezesc, la asta mă gîndesc! Doamne, Doamne, ce ți-am făcut? Ce mari păcate ispășesc?

Părăsi jilțul, luă un scăunel și se lipi de Athanase, pentru a-și putea pune capul pe pieptul lui. O adevărată mamă are întotdeauna și grația dragostei. Copilul își sărută mama pe ochi, pe păru-i cenușiu, o sărută pe frunte, cu voința sfîntă de a-și odihni sufletul peste tot unde se odihneau și buzele.

— Nu voi izbuti niciodată, zise el, încercînd să-și amăgească mama, în legătură cu hotărîrea amarnică pe care o luase.

— Vai! Nu cumva să te descurajezi. Cum ziceai și tu: gîndul poate toate. Cu zece sticle de cerneală, cu zece topuri de hîrtie și o voință puternică, oare Luther n-a făcut să se cutremure Europa toată? Ei bine, vei deveni și tu celebru și vei ști să faci binele cu aceleași mijloace de care el s-a folosit ca să facă răul! N-ai spus asta? Vezi tu, eu te ascult și te-nțeleg mai mult decît ai crede, căci te mai port încă în sînul meu: toate gîndurile tale răsună acolo, precum altădată cea mai mică mișcare a ta.

— Aici n-am să pot izbîndi, înțelegi, mamă? Și n-aș vrea să-ți dau spectacolul sfîșierilor mele, al luptelor mele, al neliniștilor mele. O, mamă, lasă-mă să plec din Alençon; vreau să mă duc să sufăr departe de tine.

— Eu una vreau să fiu veșnic lîngă tine, reluă cu mîndrie mama. Să suferi fără mama ta, fără de biata ta mamă care la nevoie se va face servitoarea ta, care, dacă ai cere-o, se va ascunde pentru a nu-ți căsuna vreun rău; mama ta, care în felul acesta nu te va acuza că ești orgolios. Nu, nu, Athanase, nu ne vom despărți niciodată!

Athanase își îmbrățișă mama cu pasiunea cu care un muribund îmbrățișează viața.

— Asta doresc totuși, reluă el. Fără asta, simt că mă vei pierde... Această dublă durere — a ta și a mea — mă va ucide. E mai bine să trăiesc, nu-i așa?

Doamna Granson își privi fiul cu un aer pierdut.

— Iată ce gînduri clocești! Mi se spunea mie. Așadar, vrei să pleci?

— Da.

— Nu vei pleca însă fără să-mi spui totul, fără să mă previi. Ai nevoie de lenjerie, de bani. Am cîțiva galbeni cusuți în căptușeala fustei mele — am să ți-i dau.

Athanase plîngea.

— E tot ce am vrut să-ți spun, reluă el. Acum te voi însoți pînă la președinte. Haidem...

Fiul și mama ieșiră. Athanase își părăsi mama în pragul casei unde aceasta urma să-și petreacă seara. Privi îndelung la lumina care se strecura prin crăpă-

turile jaluzelelor ; se rezimă de fereastră și simți cea mai frenetică bucurie cînd, după un sfert de ceas, își auzi mama spunînd :

— *Grande indépendence en coeur !** •

— Biata mama, am păcălit-o, strigă el ajungînd pe malul Sarthei.

Ajuns în fața plopului celui frumos, sub care, de patruzeci de zile încoace meditase îndelung și unde își făcuse un jilț din două pietre mari, Athanase mai contemplă o dată splendoarea naturii străluminate de lună. În cîteva ceasuri își revăzu tot visul de glorie ; străbătu în gînd orașele ce îremătau la numele său, auzi aplauzele mulțimii, respiră o atmosferă sărbătorească, adoră viața mult dorită, — se avîntă bucuros în voioase triumfuri, își dură statuia și își evocă toate iluziile, pentru a le zice apoi *adio,* într-un ultim banchet olimpic. Pentru o clipă, vraja fusese cu putință — acuma pierise pentru veșnicie. În această supremă clipă, strînse-n brațe copacul său cel frumos, de care se legase ca de un vechi prieten ; apoi puse cîte o piatră în fiecare buzunar al redingotei și și-o încheie... Într-adins ieșise fără pălărie. Se duse în recunoașterea locului celui adînc pe care de multă vreme-l țintise ; se furișă într-acolo hotărît, încercînd să nu facă zgomot — și nu făcu decît foarte puțin zgomot.

Cînd, spre ora nouă și jumătate, doamna Granson se întoarse acasă, servitoarea nu-i spuse nimic de Athanase, dar îi dădu un plic. Doamna Granson deschise scrisoarea și citi :

„Dragă mamă, am plecat, nu te supăra pe mine".

— A făcut-o ! strigă ea. Și lenjeria ? Și banii ? Îmi va scrie și mă voi duce după el ! Bieții copii se cred totdeauna mai deștepți decît tatăl și mama lor. Și se culcă liniștită.

Dimineața următoare, apele Sarthei crescură, după cum prevăzuseră pescarii. Aceste creșteri tulburi ri-

---

* Cuvinte cu care deschidea licitația la jocul de whist (în l. franceză).

dică țiparii de prin bulboanele lor. Un pescar își întinsese plasele tocmai pe locul unde bietul Athanase se aruncase, crezînd că nu-l vor mai găsi niciodată... Pe la șase dimineața, pescarul aduse trupul tînărului. Cele două sau trei prietene pe care le avea sărmana văduvă luară mii de precauții, pentru a o pregăti să primească acest înfiorător leș.

Vestea sinuciderii avu — după cum era de așteptat — un mare răsunet în Alençon. Cu o zi înainte, bietul om de geniu nu avea nici un protector ; dar a doua zi după moarte, mii de voci strigau : „Eu l-aș fi ajutat din toată inima !" E foarte comod să faci pe mărinimosul — așa, pe de *gratis*...

Această sinucidere fu comentată de cavalerul de Valois. Gentilomul istorisea, cu gînd răzbunător, naiva, sincera și admirabila dragoste a lui Athanase pentru domnișoara Cormon. Evocările cavalerului îi amintiră doamnei Granson o mie de întîmplări mărunte, confirmînd în totul povestirile domnului de Valois. Povestea deveni mișcătoare, cîteva femei plînseră, doamna Granson păstră o durere interiorizată, mută, prea puțin înțeleasă. La mamele în doliu, durerea se manifestă în două feluri. Adesea lumea participă la taina pierderii lor ; fiul lor era prețuit, era admirat, tînăr și frumos, mergea pe o cale luminoasă, plutind spre noroc, sau chiar încununat în lauri — atunci el va lăsa regrete unanime ; lumea se va asocia doliului și-l va atenua, mărindu-l. Dar, mai este doliul mamelor care doar ele știu cît prețuia copilul lor, care singure i-au primit zîmbetul, care singure recunoscuseră comorile acestei vieți prea de timpuriu curmate. Această durere își ascunde zăbranicul, iar culoarea lui face să pălească cele mai întunecate ; această durere nu se poate descrie și, din fericire, puține sînt femeile care știu ce coardă a inimii s-a frînt atunci pentru totdeauna.

Înainte ca doamna du Bousquier să se fi întors în oraș, președinta du Ronceret — una din bunele ei prietene — se dusese să-i arunce acest cadavru pe trandafirii bucuriei sale, istorisindu-i marea dragoste la care ea nu răspunsese ; picură încetișor mii de stropi

de pelin pe mierea primei ei luni de căsnicie. Cînd doamna du Bousquier se-ntoarse în Alençon, ea întîlni din întîmplare pe doamna Granson, la colţul Val-Noble... Privirea mamei, sfîşiată de durere, lovi drept în inima fetei bătrîne. Erau mii de proclete într-unul, mii de flăcări într-o vîlvătaie. Doamna du Bousquier fu înspăimîntată; privirea aceasta avea ceva profetic, aducător de nenorocire! Doamna Granson, care era una din persoanele cele mai înverşunate împotriva parohului oraşului — ea ţinea cu cel de la Saint-Léonard — se cutremură gîndindu-se la inflexibilitatea doctrinelor catolice profesate de propriul său partid. După ce-şi învălui singură fiul într-un giulgiu, asemuindu-se cu Maica Domnului, zguduită de un mare zbucium, doamna Granson se duse la locuinţa preotului constituţional. Îl găsi pe modestul paroh ocupat tocmai să aşeze în magazie inul şi cînepa pe care le dădea la tors femeilor şi fetelor sărace din oraş, pentru ca muncitoarele să nu rămînă niciodată fără de lucru; milostenia asta bine orînduită scăpase de la ananghie multe case care, altminteri, n-ar fi fost în stare să se ajutoreze singure. Preotul lăsă treaba şi se grăbi să conducă pe doamna Granson în camera lui, unde nenorocita mamă, văzînd cina preotului, recunoscu frugalitatea propriului ei menaj.

— Domnule părinte — i se adresă ea — vin să vă rog din suflet... şi izbucni în lacrimi, fără să poată sfîrşi...

— Ştiu ce v-aduce, răspunse cucernicul slujitor; dar mă încred în dumneavoastră şi în doamna du Bousquier, ruda dumneavoastră, pentru a domoli cerbicia episcopului din Séez. Da, mă voi ruga pentru nenorocitul dumneavoastră fiu, voi oficia chiar şi slujba; dar să evităm orice scandal şi să nu dăm prilej clevetitorilor să se întrunească în Biserică. Eu singur, fără cler, pe înnoptat...

— Da, da! fie cum veţi voi, numai să se odihnească în pămînt sfinţit, spuse nefericita mamă, luînd mîna preotului şi sărutînd-o.

Şi spre miezul nopţii, coşciugul fu adus pe furiş la Parohie de patru tineri — prietenii cei mai buni ai

lui Athanase. Mai veniseră cîteva prietene ale doamnei Granson, grupuri de femei cernite și voalate; apoi vreo șapte tineri care primiseră unele confidențe ale acestui talent asfințit. Patru torțe luminau sicriul învelit într-un zăbranic. Ajutat de un mînistrant discret, preotul oficie o liturghie funerară. Apoi sinucigașul fu dus în taină, într-un ungher al cimitirului, unde o cruce de lemn înnegrită, fără nici o inscripție, arăta mamei sale mormîntul. Athanase muri după cum trăise, în negură. Nici un glas nu se ridică să acuze pe preot; episcopul păstră tăcerea. Cucernicia mamei răscumpără lipsa de cucernicie a fiului.

Într-o seară, cîteva luni mai tîrziu, înnebunită de durere și mînată de una din acele explicabile dorințe care împing pe nenorociți să-și înmoaie buzele în amărăciunea paharului lor de suferință, sărmana femeie voi să vadă locul unde băiatul ei își aflase moartea. Instinctul îi spunea că, adăstînd sub acel plop, i-ar fi putut înțelege gîndurile; poate voia chiar să mai vadă priveliștea ce-o avusese sub ochi pentru ultima oară fiul său? Sînt mame care s-ar prăpădi în asemenea împrejurări, iar altele ce cad pradă unei cucernice admirații. Răbdătorii anatomiști ai firii omenești nu vor repeta niciodată îndeajuns adevărurile în fața cărora trebuie să se frîngă sistemele de educație, legile și sistemele filozofice. Vom repeta mereu: e absurd să vrei să reduci sentimentele la șabloane; așa cum ele se zămislesc în fiecare om și se îmbină cu elementele care-i sînt caracteristice — iau la fiecare fizionomia lui proprie.

Doamna Granson văzu venind de departe o femeie care, ajungînd în dreptul locului nenorocirii, strigă:

— *Așadar, aici s-a-ntîmplat!*

O singură ființă mai plînse acolo, așa cum plîngea mama lui. Această ființă era Suzanne. Ajunsă dimineața la hotelul du More, aflase năpasta. Dacă bietul Athanase ar mai fi trăit, ea ar fi putut face ceea ce ființele nobile, fără bani, visează să facă și ceea ce nu gîndesc niciodată cei bogați — i-ar fi trimis cîteva mii de franci, însoțiți de un bilețel: *Bani datorați tatălui dumneavoastră de un prieten care vi-i*

restituie. Această îngerească înșelătorie fusese scornită de Suzanne în timpul călătoriei.

Zărind-o pe doamna Granson, curtezana se îndepărtă grăbită spunîndu-i :

— *Îl iubeam!*

Credincioasă firii sale, Suzanne nu părăsi Alençon-ul mai înainte de a preface în flori de nufăr florile de lămîiță care încununau mireasa. Ea fu cea dintîi care declară că doamna du Bousquier va rămîne de-a pururi domnișoară. Dintr-o vorbă, ea răzbunase și pe Athanase și pe cavalerul de Valois.

Dar orășelul Alençon a mai fost martor la o lentă și mult mai jalnică sinucidere. Athanase fu numaidecît uitat de o societate care vrea și trebuie să-și uite repede morții. Bietul cavaler de Valois se sfîrșea însă văzînd cu ochii, sleit cu încetul de vlagă în fiece dimineață, murind astfel vreme de paisprezece ani. Trei luni după căsătoria lui du Bousquier, lumea observă, și nu fără mirare, cum cămășile cavalerului începuseră să bată în cărămiziu, iar părul să-i fie pieptănat tot mai neregulat. Ciufulit, cavalerul de Valois nu mai era el! Cîțiva dinți de fildeș se făcuseră nevăzuți, fără ca nici un cercetător al firii omenești să poată descoperi cărui corp aparținuseră, dacă erau din Legiunea străină sau indigenă, dacă erau din regnul vegetal sau animal, dacă vîrsta smulsese dinții cavalerului sau dacă nu cumva fuseseră uitați în saltarul măsuței sale de toaletă. Nepăsătoare față de legile eleganței, cravata i se pleoștise ; șoioase, capetele de arapi păliseră. Zbîrciturile feței se pungiseră, se înnegriseră și pielea lui semăna acum cu un pergament învechit. Unghiile neîngrijite se împodobeau cu niște negre chenare de catifea. Vesta lui purta dîra mucilor spulberați acolo întocmai frunzelor de toamnă. Vata din urechi nu și-o primenea decît prea rar. Mîhnirea îi umbrea fruntea și-și strecură nuanțele-i gălbui printre riduri. În sfîrșit, ravagiile bătrîneții, atît de savant măsluite, începură să surpe acest chipeș edificiu, arătînd cîtă putere poate avea sufletul asupra trupului ; omul blond, cavalerul, primul amorez — se spulberase o dată cu surparea nădejdilor lui. Pînă în ziua

aceea, nasul cavalerului părea grațios; nici o **pastilă** jilavă sau neagră, nici o broboană de chilimbar **nu** picurase vreodată din el; în schimb acum, nasul cavalerului, mînjit de tutunul care rămăsese presărat pe nări și de mucii ce se scurgeau picurînd pe jgheabul din mijlocul buzei superioare, nu se mai sinchisea să pară un nas cuceritor — vădind astfel cît de mult se îngrijea cavalerul odinioară, precum și importanța, măreția și statornicia intențiilor matrimoniale ale acestui bărbat față de domnișoara Cormon. Un calambur al lui du Coudrai (pe care de altfel îl reclamă și destitui) avu un efect zdrobitor asupra cavalerului. Destituirea lui Coudrai fu prima răzbunare a blîndului cavaler; dar jocul de cuvinte fusese cumplit, depășind cu sute de leghe toate celelalte calambururi ale administratorului fondului ipotecar. Domnul du Coudrai, văzînd această răzmeriță nazală, îl poreclise *Nérestan*[68]. Gura lumii mai bîrfi un timp pe seama dinților cavalerului; apoi vorbele de duh se împuținară — nu însă și pofta lui de mîncare ce dăinuia — fiindcă din acest naufragiu general al tuturor speranțelor, gentilomul nu-și salvase decît stomacul și, chiar dacă el priza mai rar tabacul, mînca în schimb pe rupte. Cînd vă voi spune că domnul de Valois nu se mai întreținea atît de des cu principesa Goritza, vă veți putea da seama de întinderea decrepitudinii pricinuite de acest eveniment. Intr-o bună zi, el apăru la marchizul de Gordes cu o umflătură pe fluierul piciorului. Această prăvălire a grațiilor a fost îngrozitoare, v-o jur, și a impresionat întreg Alençon-ul. Omul acesta, oarecum tînăr, să-l vezi devenind deodată o dărîmătură, acest personaj — care din pricina prăbușirii sale sufletești trecea de la cincizeci la nouăzeci de ani — sperie toată societatea.

Apoi, cavalerul mărturisi taina vieții sale: vreme de zece ani el așteptase, el stătuse la pîndă, ochind ca un vînător înarmat cu răbdare pe domnișoara Cormon, pentru ca la urma urmei să scape prada... În sfîrșit, neputincioasa Republică învinsese viteaza Aristocrație — și încă în plină Restaurație. Forma triumfase asupra fondului, materia nimicise *spiritul*, revolu-

ția biruise diplomația. Și ultimă nenorocire! O pipiță picarisită denunță felul cum își petrecea diminețile cavalerul, din care pricină acesta fu cotat drept un libertin. Liberalii îi puseră la socoteală toți copiii din flori ai lui du Bousquier. Plin de orgoliu, Saint-Germain-ul din Alençon [69] îi acceptă rîzînd și spunînd: „Sărmanul cavaler, ce vreți să facă?" Plînse pe cavaler, îl luă iar în brațe și-l dezmierdă, îi readuse surîsul pe buze și dezlănțui o ură năprasnică asupra lui du Bousquier. Unsprezece persoane trecură la familia de Gordes, părăsind salonul Cormon.

Această căsătorie avu mai ales drept efect delimitarea partidelor din Alençon. În casa de Gordes întîlneai acum toată înalta aristocrație, căci Troisville-ii, reîntorși, veniseră și ei. Sub destoinica influență a lui du Bousquier, casa Cormon reprezentă acea nefastă opinie care — fără a fi nici liberală și nici categoric regalistă — zămisli pe acei 221 [70], în ziua cînd lupta între cea mai augustă, cea mai mare, singura adevărată putere: *Regalitatea* [71] — și cea mai calpă, cea mai nestatornică, cea mai asupritoare putere — puterea zisă *parlamentară*, pe care o exercită corpurile legislative — luase forme precise. Salonul du Ronceret — în ascunsă cîrdășie cu salonul Cormon — era curat liberal.

La întoarcerea sa de la Prébaudet, părintele de Sponde încercă tot soiul de dezamăgiri pe care le înăbuși în sufletul său și despre care nu pomeni nimic nepoatei sale; își deschise în schimb sufletul față de domnișoara de Gordes, căreia îi destăinui că — de vreme ce tot s-a făcut nebunia — ar fi preferat pe cavalerul de Valois, *domnului du Bousquier*. Niciodată scumpul cavaler n-ar fi fost atît de lipsit de delicatețe să-nfrunte pe un biet moșneag c-un picior în groapă. Du Bousquier distrusese totul. Cu ochii săi stinși, plini de lacrimi amare, părintele se plîngea:

— Mi-a tăiat bolta împădurită unde mă plimbam de cincizeci de ani! Iubiții mei tei, domnișoară, au fost smulși din rădăcini! În clipa morții mele, Republica îmi apare din nou sub înfățișarea unei hîde distrugătoare de căminuri!

— Trebuie să vă iertați nepoata, zise cavalerul de Valois. Ideile republicane sînt cele dintîi greșeli ale tineretului care caută libertatea, dar găsește în schimb cel mai cumplit despotism, acela al plevei neputincioase. Biata dumneavoastră nepoată nu e pedepsită prin ce a păcătuit.

— Cum vrei să mai trăiesc într-o casă unde văd dănțuind femei goale pictate pe pereți!? Unde să-mi regăsesc teii la umbra cărora îmi citeam rugăciunile...

Asemenea lui Kant, care nu-și mai putea lega firul cugetărilor atunci cînd i se doborîse bradul pe care era obișnuit să-l privească în timpul meditațiilor sale, tot astfel și bunul părinte își pierduse din fervoarea rugăciunilor, de cînd se plimba pe niște alei neumbrite. Du Bousquier plantase în schimb un „parc englezesc"!

— E mai frumos așa, îl consolă doamna du Bousquier, fără să creadă ce spune, fiindcă părintele Couturier îi dăduse voie să facă multe concesii, pentru a fi pe placul soțului.

Restaurația luase vechiului acaret toată strălucirea, toată cumsecădenia și atmosfera aceea patriarhală. Asemenea cavalerului de Valois (a cărui lipsă de îngrijire putea trece drept o abdicare), maiestatea burgheză a salonului Cormonilor pierise cînd fusese tapetat cu mătase albastră și înzestrat cu mobile albe poleite cu aur și canapele *ottomane* din lemn de mahon. Sufrageria, în stilul epocii, îngheța parcă pînă și din căldura bucatelor servite; nu se mai mînca bine ca altădată. Domnul du Coudrai pretindea că i se opresc calamburile-n beregată, datorită chipurilor pictate pe pereți, care-l priveau drept în ochi. Exteriorul rămăsese cel al vechilor case de provincie; dar interiorul trăda pe furnizorul Directoratului. Domnea prostul gust al agenților de schimb; coloane de stuc, uși cu oglinzi, profiluri grecești, ciubucării seci, un talmeș-balmeș de stiluri, o opulență fără rost. Orașul comentă cincisprezece zile în șir acest lux care părea nemaipomenit; dar cîteva luni mai tîrziu, începu să se mîndrească cu el, și — mai mult încă — mai toți bogații fabricanți își reînnoiră mobilierul, comandîndu-și la rîndul lor saloane frumoase. Mobilele moderne

începură să apară prin oraș. Se văzură lămpi „astrale" !

Părintele de Sponde a fost printre primii care și-au dat seamă de tainicile nenorociri aduse în viața intimă a scumpei lui nepoate. Caracterul de nobilă simplicitate, care cîrmuise pînă atunci existența lor, dispăru încă din prima iarnă, cînd du Bousquier organiză două baluri pe lună. În acest sfînt cămin răsunară lăutele și muzica profană a reuniunilor mondene ! Părintele se rugă în genunchi tot timpul cît dură bairamul. Apoi, aspectul politic al acestui salon serios fu încetul cu încetul pervertit. Vicarul general ghicise pe adevăratul du Bousquier ; se cutremură de tonul său imperios și zări cîteva lacrimi în ochii nepoatei sale, cînd aceasta văzu că-i scapă din mîini administrarea averii, lăsîndu-i-se doar dreptul de a supraveghea lenjeria, cămara și lucrurile care cad în atribuțiile femeilor. Rose nu mai putea porunci ; numai voința „domnului" era ascultată de Jacquelin (rămas doar vizitiu), de René — *groom*-ul — și de șeful bucătar (Mariette nu mai era decît ajutor de bucătar !). Doamna du Bousquier n-o mai avea în subordinele ei decît pe Josette. Cît e de greu să renunți la delicioasa obișnuință a puterii. Dacă triumful voinței este o plăcere îmbătătoare în viața oamenilor mari, ea înseamnă totul în viața oamenilor mărginiți. Trebuie să fi fost ministru și dizgrațiat, pentru a cunoaște durerea amară care pusese stăpînire pe doamna du Bousquier, redusă la cel mai cumplit ilotism. Adesea pornea la vizite în trăsură, împotriva voinței sale, vedea oameni care nu-i plăceau ; nu mai putea dispune de scumpii săi bani, ea, care fusese liberă să cheltuiască cît voia, dar nu cheltuise mai nimic ! Dar orice constrîngere nu-ți inspiră oare dorința de a o înfrînge ? Și cele mai vii suferințe nu vin din contrazicerea liberului arbitru ?

Începuturile căsniciei lor fuseseră însă trandafirii, fiecare concesie făcută autorității conjugale fiind justificată de dragostea bietei fete față de bărbatul ei. Du Bousquier se purtă la început admirabil cu nevasta lui ; era foarte bun, îi dădea motive valabile pentru

fiece nouă abdicare ce-i cerea. Iatacul — atîta timp pustiu — răsuna acum, seara, de glasurile celor doi soți, așezați în fața focului din cămin. Iată de ce, în anii dintîi ai căsniciei, doamna du Bousquier se arătă foarte mulțumită ; avea acel mic aer îndrăzneț și plin de șăgălnicie prin care se osebesc femeile tinere după o căsătorie din dragoste. Nu mai avea tulburări ale circulației sîngelui. Atitudinea ei derută pe cei cărora le plăcea să rîdă, dezmințind anumite zvonuri în legătură cu du Bousquier și dezamăgind pe observatorii tainelor omenești. Rose-Marie-Victoire se temea într-atît să displacă soțului sau să-i aducă vreo jignire, îi era atît de frică să n-o mai iubească și să-i piardă prietenia, încît i-ar fi sacrificat totul, chiar și pe unchiul ei. Micile și naivele satisfacții ale doamnei du Bousquier înșelară pe bietul părinte de Sponde care, la gîndul că nepoată-sa e fericită, îndura mai ușor suferințele. Întreg Alençon-ul gîndi la început ca părintele. Dar era cineva care nu putea fi înșelat : cavalerul de Valois, care, refugiat pe muntele sfînt al înaltei aristocrații, își făcea veacul la familia de Gordes, ascultînd bîrfelile și trăncănelile, mereu preocupat, zi și noapte, să nu se prăpădească înainte de a se fi răzbunat. Doborîse pe asul calambururilor, voia acum să-i zdrobească inima lui du Bousquier. Bietul preot înțelese cu vremea lașitatea celei dintîi și din urmă iubiri a nepoatei sale ; se cutremură ghicind natura ipocrită și manevrele perfide ale nepotului său. Cu toate că du Bousquier se stăpînea, gîndindu-se la moștenirea unchiului, și nu voia să-l supere întru nimic, el fu acela care-i dădu lovitura de grație și-l vîrî în mormînt. Dacă vreți să explicați cuvîntul *intoleranță* prin *tărie de principii,* dacă nu vreți să osîndiți tăria sufletului de bun catolic a fostului vicar general — adică stoicismul pe care Walter Scott vă face să-l admirați în sufletul puritan al tatălui lui Jeanie Deans [72] — dacă vreți să recunoașteți în biserica romană acel *Potius mori quam foedari* [73] pe care-l admirați în opinia republicană, atunci veți înțelege amărăciunea care l-a cuprins pe falnicul părinte de Sponde cînd a văzut că în salonul nepotului său intră

apostatul, renegatul, ereticul, dușmanul Bisericii — preotul care depusese jurămîntul constituțional. Du Bousquier, a cărui tainică ambiție era să cîrmuiască ținutul, voi — ca un prim semn al puterii sale — să împace pe slujitorul de la Saint-Léonard cu parohul orașului și își atinse scopul. Soția lui crezu că face o faptă bună, acolo unde — după părerea neclintitului părinte de Sponde — era numai miselie. Domnul de Sponde se văzu rămas singur în credința sa. Episcopul vizită pe du Bousquier și păru satisfăcut de încetarea ostilităților. Virtuțile părintelui François învinseseră toate potrivniciile, în afară de ale romano-catolicului de Sponde, gata să strige o dată cu Corneille:

O, Doamne, cîte virtuți mă faci tu să urăsc!

O dată cu moartea dreptei credințe în dioceza sa, se stinse și părintele.

In 1819, moștenirea părintelui de Sponde spori veniturile teritoriale ale doamnei du Bousquier la douăzeci și cinci mii livre — fără a mai socoti moșia Prébaudet și casa din Val-Noble. Cam în timpul acela, du Bousquier îi restitui capitalul economiilor pe care le primise de la ea, îndemnînd-o să le întrebuințeze pentru achiziționarea bunurilor învecinate cu moșia Prébaudet, făcînd astfel din acest domeniu unul din cele mai considerabile din acest ținut, deoarece și pămînturile rămase de la părintele de Sponde erau megieșe cu cele din Prébaudet. De fapt, nimeni nu cunoștea averea personală a lui du Bousquier, care își valorifica capitalurile la Keller [74], la Paris, unde făcea patru călătorii pe an. Dar la acea epocă, trecea totuși drept omul cel mai bogat din departamentul Orne. Acest om destoinic, veșnic candidat al liberalilor — care figurase pe toate listele electorale din timpul Restaurației, dar căruia îi lipseau invariabil șapte-opt voturi ca să fie ales — se lepăda în ochii lumii de liberali, năzuind să fie ales în calitate de regalist-ministerial; dar în ciuda sprijinului congregației [75] și al magistraturii, nu izbuti să învingă aprehensiunile administrației. Și republicanul acesta, mocnind de

ură, turbat de ambiție, hotărî să combată Regalitatea și aristocrația din ținut, tocmai în clipa cînd ele erau atotputernice. Du Bousquier se sprijini pe preoțime prin aparențele înșelătoare ale unei cucernicii bine măsluite : își însoțea nevasta la liturghie, dădea bani pentru mănăstirile din oraș, susținea congregația Sacré-Coeur, era totdeauna de partea clerului cînd clerul lupta împotriva Primăriei, a departamentului sau a statului. Susținut în taină de liberali, ocrotit de biserică, rămînînd, chipurile, regalist constituțional, du Bousquier a dat tot timpul tîrcoale aristocrației departamentale pentru a o ruina, ceea ce a și izbutit să facă. Atent la greșelile comise de vîrfurile aristocrației și de guvern, ajutat fiind de burghezie, el a realizat toate îmbunătățirile pe care nobilimea, *pairii* și guvernul trebuiau să le inspire, să le îndrumeze, dar pe care tot ei le zădărniceau din pricina acelei neghioabe sete de putere. Opinia constituțională birui în chestiunea parohului, în chestiunea clădirii teatrului, în toate problemele privind marile îmbunătățiri preconizate de du Bousquier — adică pe care le făcea să fie propuse de către partidul liberal, căruia în toiul dezbaterilor i se alătura, invocînd binele suprem al patriei. Du Bousquier industrializă astfel departamentul și — spre marele necaz al celor cîteva familii ce locuiau pe drumul spre Bretania — aduse la o stare de grabnică înflorire întreaga provincie. El își pregătea în felul acesta răzbunarea împotriva castelanilor și mai cu deosebire împotriva familiei de Gordes, căreia într-o zi era cît pe-aci să-i înfigă pumnalul său înveninat. Du Bousquier dădu fonduri pentru refacerea manufacturilor în care se lucrau dantele de Alençon și învioră comerțul de țesături ; orașul avea acum o filatură. Făcîndu-se părtaș la toate interesele și cucerind inima maselor, realizînd ceea ce Regalitatea nu putuse înfăptui, el nu riscase nici o parală. Bizuindu-se pe averea sa, el putea aștepta aceste realizări pe care adesea oamenii întreprinzători, dar fără capital, sînt siliți să le treacă pe seama fericiților lor urmași. Făcu așadar pe bancherul. Acest „Lafitte de mic calibru" vărsa fonduri tuturor noilor investiții,

luîndu-şi anumite garanţii. Realizînd binele public, îşi făcea totodată foarte bine propriile afaceri ; era motorul asigurărilor, protectorul noilor întreprinderi de transporturi ; sugeră anumite jalbe în care se cereau administraţiei şoselele sau podurile necesare, luînd-o astfel înaintea guvernului care vedea în aceasta o încălcare a autorităţii sale. Lupta se angaja fără nici o dibăcie, căci binele obştesc cerea ca prefectura să cedeze. Du Bousquier întărîtă nobilimea de provincie împotriva nobilimii de curte şi împotriva *pairi*-lor. În sfîrşit, tot el pregăti năprasnica adeziune a unei puternice părţi din Regalitatea constituţională la lupta susţinută de *Le Journal des Débats* şi de domnul Châteaubriand împotriva Tronului.[76] Această opoziţie ingrată, bazată pe interese mîrşave, fu una din pricinile triumfului burgheziei şi ale jurnalismului în anul 1830. Iată de ce du Bousquier, ca şi clica ce-o reprezenta, avură fericirea să vadă trecînd alaiul Regalităţii — fără ca vreo simpatie să-l întovărăşească — într-o provincie înstrăinată sufleteşte, din o mie şi una de motive, incomplet enumerate aici. Vechiul republican ghiftuit de liturghii — care timp de cincisprezece ani jucase comedia în scopul de a-şi atinge *vendetta* — a smuls el singur stindardul de la Primărie, în aplauzele poporului. Nimeni în Franţa nu aruncase asupra noului tron, ridicat în august 1830, o privire mai plină de bucuria răzbunării. Noua domnie a ramurii mai mici a dinastiei reprezenta, pentru du Bousquier, triumful Revoluţiei. Pentru el, triumful tricolorului însemna învierea partidului *montagnard*, care de astă dată avea să doboare pe gentilomi printr-un procedeu mai sigur decît acel al ghilotinei ; acţiunea avea să fie mai puţin violentă. *Pairia* nereditară, garda naţională (care aşeza alături, în acelaşi pat de campanie, pe băcanul din colţ şi pe marchiz), abolirea Majoratului (cerută de un avocat burghez), Biserica catolică deposedată de supremaţia ei, numeroasele inovaţii ale legislaţiei din august 1830 — toate acestea constituiră pentru du Bousquier cea mai savantă aplicare a principiilor din 1793. Din 1830, acest om este perceptor general. Pentru a ajunge aici,

a folosit legăturile sale cu ducele de Orléans, tatăl regelui Louis-Philippe, și cele cu domnul de Folom, odinioară intendent al văduvei ducelui de Orléans. Are asigurată o rentă de optzeci de mii de livre. În tot ținutul, *domnul* du Bousquier se bucura de multă vază, ca un om demn de tot respectul, statornic în principiile sale, integru și îndatoritor. Alençon-ul îi datorește asocierea la mișcarea industrială — adică prima verigă prin care Bretania se va integra, poate, într-o zi, în ceea ce se numește civilizația modernă. Pe străzile din Alençon — orășel ce număra în 1816 doar două trăsuri ca lumea — și-au făcut apariția în ultimii ani calești, cupele, landouri, gabriolete și tilbury-uri, fără să mai mire pe nimeni! Burghezii și proprietarii, la început speriați de creșterea prețurilor, recunoscură mai tîrziu că scumpetea dusese implicit la creșterea veniturilor. Cuvîntul profetic al președintelui du Ronceret: *„Du Bousquier e un tip tare"!* fu adoptat de tot ținutul. Însă din nefericire, pentru nevasta lui, acest cuvînt era un înfiorător contrasens. Soțul nu semăna cîtuși de puțin cu bărbatul de stat, cu omul politic. Acest mare cetățean, atît de liberal în viața publică, atît de binevoitor, însuflețit de atîta dragoste pentru țara sa, era acasă un despot lipsit cu desăvîrșire de dragostea conjugală. Acest viclean, prefăcut și șmecher, acest Cromwell din Val-Noble, se purta în căsnicie așa cum se comporta față de aristocrație, pe care o dezmierda ca s-o poată mai bine sugruma. Asemenea amicului său Bernadotte, du Bousquier își îmbrăca gheara de fier într-o mănușă de catifea. Soția lui nu a avut niciodată copii. Astfel vorbele Suzannei și insinuările cavalerului de Valois se adevereau. Însă burghezia liberală, burghezia regalist constituțională, boiernașii de țară, magistratura și „partidul preoțesc" (cum scria *Le Constitutionnel*) o învinuiau pe doamna du Bousquier. Spuneau: domnul du Bousquier a luat o soție atît de bătrînă...! De altfel, ce noroc pentru biata femeie, căci la vîrsta ei ar fi fost prea primejdios să mai aibă copii! Cînd doamna du Bousquier își destăinuia în fiecare lună, plîngînd, deznădejdile sale, doamnei

du Coudrai sau doamnei du Ronceret, acestea îi ziceau :

— Dar eşti nebună, draga mea ! Nu ştii ce doreşti ; un copil — asta ar însemna pentru tine moartea !

Apoi, mulţi care, ca domnul du Coudrai, îşi legau toate speranţele de triumful lui du Bousquier, îi aduceau acestuia laude prin gura soţiilor lor. Fata bătrînă tresărea cu inima sîngerîndă la vorbe nemiloase ca acestea :

— Tare fericită trebuie să fii, draga mea, că te-ai măritat cu un om aşa capabil ! Eşti scutită de nenorocirile femeilor care au luat de bărbaţi nişte oameni incapabili să-şi administreze averea şi să-şi crească copiii.

— Bărbatul tău a făcut din tine regina ţinutului, frumoasa mea ! Ăsta nu te va lăsa niciodată în încurcătură. El duce tot Alençon-ul în spinare !

— Da, însă aş vrea — răspundea sărmana femeie — să-şi dea mai puţin osteneala pentru binele public, şi-n schimb să...

— Faci prea multe nazuri, dragă doamnă du Bousquier. Toate femeile te invidiază pentru soţul tău.

Rău judecată de lume, care acum nu-i mai da dreptate, creştina din ea găsi însă largi posibilităţi lăuntrice pentru desfăşurarea virtuţilor sale. Trăia în lacrimi, dar nu înceta să arate lumii o faţă senină. Pentru un suflet cucernic, nu era o crimă gîndul care-i trecea mereu prin minte : „Iubeam pe cavalerul de Valois şi am ajuns să fiu nevasta lui du Bousquier !“ Amintirea dragostei lui Athanase se ridică şi ea ca o remuşcare, urmărind-o în visurile ei. Moartea unchiului — ale cărui supărări erau astăzi binecunoscute — îi mohorî mai mult zilele, atunci cînd se gîndea la suferinţele pe care le va fi îndurat el văzînd schimbarea canoanelor politice şi religioase din casa Cormon. Deseori nenorocirea cade cu iuţeala fulgerului, aşa cum se întîmplase doamnei Granson ; dar la fata bătrînă, nenorocirea se întindea ca o picătură de untdelemn care nu dispare cît timp nu s-a îmbibat încetul cu încetul în postav.

Cavalerul de Valois fu vicleanul făurar al nenorocirii doamnei du Bousquier. El ţinea neapărat să-i arate că fusese înşelată în buna ei credinţă ; fiindcă acest cavaler, atît de expert în dragoste, îl ghicise pe du Bousquier ca însurăţel, întocmai cum îl ghicise pe du Bousquier ca burlac. Dar ascunsul, făţarnicul republican nu era prea uşor de surprins. Desigur că salonul familiei nu mai era accesibil nici cavalerului de Valois şi nici acelor care, în primele zile ale căsniciei sale, renegaseră casa Cormon. Apoi, pe el ridicolul nu-l mai atingea : avea o mare avere, stăpînea tot Alençon-ul şi se sinchisea de nevastă-sa tot atît de puţin cît s-ar fi sinchisit Richard al III-lea, dacă, după cîştigarea bătăliei, şi-ar fi văzut crăpînd calul care-l ajutase să învingă. Pentru a fi pe placul soţului ei, doamna du Bousquier rupsese relaţiile cu casa de Gordes, dar atunci cînd soţul ei pleca la Paris şi o lăsa singură, făcea cîte o vizită domnişoarei Armande. Doi ani după căsătorie, chiar la moartea părintelui de Sponde, la ieşirea de la Saint-Léonard, unde asistase la o slujbă pentru odihna sufletului său, domnişoara de Gordes se apropie de doamna du Bousquier. Mărinimoasa fată socotea că în această împrejurare trebuie să condoleze pe înlăcrimata moştenitoare. Merseră aşadar împreună, vorbind despre scumpul dispărut ; de la Saint-Léonard ajunseră pe Corso şi de aici se îndreptară spre casa unde, prin farmecul conversaţiei, domnişoara Armande o îmbiase pe doamna du Bousquier. Mîhnită, biata femeie era mulţumită să poată auzi, vorbindu-i despre unchiul său, o persoană la care acesta ţinuse atît de mult. Era de asemenea încîntată să poată primi omagiile bătrînului marchiz de Gordes, pe care nu-l mai văzuse de aproape trei ani. Ceasul fiind unu şi jumătate, îl găsi acolo pe cavalerul de Valois, venit să ia prînzul. Cavalerul o salută luîndu-i mîinile şi spuse :

— Ei bine, scumpă virtuoasă şi mult iubită doamnă — rosti el cu emoţie în glas — am pierdut pe sfîntul *nostru* prieten. Şi noi am împărtăşit doliul dumneavoastră ; pierderea dumneavoastră credem că este simţită tot atît de viu aici, ca şi la dumneavoastră...

ba poate chiar mai mult, adăugă el, făcînd aluzie la du Bousquier.

După un mic elogiu funebru în care fiecare rosti cîte o vorbă, cavalerul luă galant brațul doamnei du Bousquier, îl lipi de al său, îl strînse cît se poate de drăgăstos și o duse în dreptul unei ferestre.

— Sînteți măcar fericită ? o întrebă el cu o voce părintească.

— Da, spuse ea, plecînd ochii. Auzind acest *„da"*, doamna de Troisville (fata principesei Șerbeloff) și bătrîna marchiză de Castéran veniră lîngă cavaler, întovărășite de domnișoara de Gordes. În așteptarea mesei, ele se duseră să se plimbe prin grădină, fără ca doamna du Bousquier, năucită de durere, să-și fi dat seama că doamnele și cavalerul săvîrșiseră aici o mică conspirație de curiozitate. „Am prins-o acum — ia hai să vedem care-i e taina !" era parcă parola scrisă în privirile pe care și le aruncau una alteia.

— Pentru ca fericirea voastră să fie deplină, spuse domnișoara Armande, ar trebui să aveți copii. Un băiat, frumos ca nepotul meu...

O lacrimă miji în ochii doamnei du Bousquier.

— Am auzit că numai din pricina dumneavoastră se-ntîmplă toată această poveste. Vă e cumva frică de sarcină ? o întrebă cavalerul.

— Eu ? spuse ea cu naivitate. Ca să am un copil, aș lua asupră-mi o sută de ani de iad.

Astfel pusă problema, se dezlănțui o conversație condusă cu excesivă delicatețe de către vicontesa de Troisville și bătrîna marchiză de Castéran, care vrăjiră atît de bine pe această biată fată bătrînă, încît, fără ca să-și dea seama, ea le divulgă toate secretele căsniciei ei. Domnișoara Armande luase brațul cavalerului și se îndepărtase, lăsînd cele trei femei să vorbească despre tainele lor. Doamna du Bousquier se arătă atunci dezamăgită de nenumăratele neajunsuri ale căsniciei ; și, cum rămăsese tot o gîsculiță, își distră confidentele prin delicioase naivități. În ciuda faptului că, în primele-i zile, căsătoria mincinoasă a domnișoarei Cormon făcuse să rîdă tot orașul — care aflase numaidecît de manevrele lui du Bousquier —

totuşi, doamna du Bousquier cîştigase stima şi simpatia tuturor femeilor. Atît timp cît domnişoara Cormon umbla să se mărite şi nu izbutea, fiecare rîsese de ea; dar acum, că se ştia situaţia excepţională în care trăia, datorită rigidităţii principiilor sale religioase, toată lumea o admira. Denumirea de: *biata doamnă du Bousquier* înlocui pe: *buna domnişoară Cormon*. De altfel, cavalerul încondeie pe du Bousquier, făcîndu-l odios şi ridicol; însă după un timp, ridicolul sfîrşi prin a se atenua, iar cînd fiecare îşi spusese cuvîntul asupra lui, clevetirea se domoli... Apoi, la vîrsta lui de cincizeci şi şapte de ani, mulţi fură de părere că molcomul republican ar avea şi el dreptul la odihnă... Împrejurarea aceasta aţîţa în aşa hal ura lui du Bousquier pentru casa de Gordes, încît în ziua răzbunării avea să fie necruţător. Doamnei du Bousquier i se interzise să mai calce pragul casei de Gordes. Ca represalii pentru renghiul pe care i-l jucase cavalerul de Valois, du Bousquier (care devenise directorul ziarului *Le Courrier d'Orne*) inseră următorul anunţ:

„Oferim o rentă de una mie franci persoanei care va putea dovedi existenţa unui domn de Pombreton — înainte, în timpul sau după emigraţie".

In ciuda faptului că pentru doamna du Bousquier căsătoria fusese întru totul negativă, ea îi găsea totuşi anumite laturi plăcute: era de bună seamă mai bine să te interesezi de omul cel mai cu vază din oraş, decît să trăieşti singură; el era chiar de preferat cîinilor, pisicilor sau canarilor pe care îndeobşte-i adoră celibatarii; du Bousquier avea pentru nevasta lui un sentiment mai real şi mai puţin interesat decît era poate cel al servitorilor, al duhovnicilor şi al acaparatorilor de moşteniri. Mai tîrziu, văzu în soţul ei instrumentul mîniei cereşti, recunoscînd că, în apriga ei poftă de măritiş, săvîrşise multe păcate; se văzu astfel pedepsită pe drept cuvînt pentru năpasta pricinuită doamnei Granson şi pentru moartea prea timpurie a unchiului său. Ascultînd de acea religie care porunceşte să săruţi nuielele ale căror lovituri eşti

osîndită să le înduri, doamna du Bousquier își lăuda soțul, îl aproba în fața lumii. Numai la spovedanie, sau seara cînd se ruga, plîngea adesea cerînd iertare lui Dumnezeu pentru apostaziile publice făcute de bărbatul ei, care gîndea tocmai contrariul de ceea ce spunea, care dorea moartea aristocrației și a Bisericii, cele două evlavii ale casei Cormon. Găsind în ea însăși toate aceste sentimente terfelite și jertfite, silită însă de simțul datoriei să facă fericirea soțului ei și să nu-i cășuneze cu nimic, legată fiind de el printr-o afecțiune de nedefinit — care se poate naște și dintr-o deprindere, — viața ei era un necontenit contrasens. Se măritase cu un bărbat a cărui purtare și ale cărui opinii le ura, dar de care trebuia să se ocupe cu o obligatorie tandrețe. Adesea nu mai putea de bucurie cînd du Bousquier mînca dulcețurile făcute de mîna ei, cînd găsea că masa-i bună ; avea grijă ca cerințele lui cele mai mici să-i fie împlinite. Dacă-și uita banderola ziarului pe masă, în loc s-o arunce, doamna spunea :

— René, să n-o iei ; domnul a lăsat-o înadins acolo !

Dacă du Bousquier pleca în călătorie, se ocupa de hainele, de lenjeria lui și lua, pentru fericirea lui pămîntească, cele mai migăloase măsuri de prevedere... Dacă pleca la Prébaudet, consulta barometrul de cu seară, ca să vadă de va fi vreme frumoasă. Îi ghicea gîndurile ca o cățea care, dormind, își aude și-și vede stăpînul. Dacă grăsanul du Bousquier, cucerit de această dragoste disciplinată, o apuca de talie, îi săruta fruntea și-i zicea : — „Ești o nevastă bună !“ — lacrimi de bucurie țîșneau din ochii sărmanei creaturi. E probabil că du Bousquier se credea ținut la anumite compensații prin care să cîștige stima lui Rose-Marie-Victoire, căci virtutea catolică nu poruncește chiar o disimulare atît de totală cum a fost aceea practicată de doamna du Bousquier. Dar adesea, cucernica femeie amuțea la auzul discuțiilor ce aveau loc în casa ei, între niște înrăiți care se ascundeau sub platforma „regalist-constituțională“. Se înfiora prevăzînd pieirea Bisericii și risca uneori cîte o neghiobie, cîte o

observație pe care du Bousquier o reteza dintr-o privire. Neplăcerile acestei existențe hărțuite sfîrșiră prin a năuci pe doamna du Bousquier, care găsi că-i mai simplu și mai demn să-și concentreze inteligența, fără s-o mai exteriorizeze, resemnîndu-se să ducă o viață pur și simplu animalică. Se purtă de aci înainte ca o prea supusă roabă și privea ca o faptă de merit acceptarea decăderii la care o împinsese căsnicia. Indeplinea voința maritală fără a-i opune vreodată cel mai mic murmur. Această oaie fricoasă pășea de acum înainte pe calea pe care o mîna baciul ei ; nu mai părăsi sînul Bisericii și săvîrși cele mai severe pocăințe, fără să se mai gîndească nici la Satana, nici la deșertăciunile sale lumești. Devenise astfel întruchiparea celor mai pure virtuți creștine, în timp ce du Bousquier ajunsese, desigur, cel mai fericit om din regatul Franței și al Navarei.

— Toantă va rămîne pîn' la ultima-i suflare, spuse nemilosul administrator destituit — care totuși venea să cineze la ea de două ori pe săptămînă.

Această poveste ar fi într-un chip ciudat știrbită, dacă n-am aminti coincidența decesului cavalerului de Valois cu acel al mamei Suzannei. Cavalerul asfinți o dată cu monarhia, în august 1830. Fusese la Nonancourt, în alaiul cortegiului regelui Charles al X-lea, și-l escortase cu pioșenie pînă la Cherbourg — cu toți Troisville-ii, Castéran-ii, Gordes-ii etc. Bătrînul gentilom luase cu el cincizeci de mii de franci, sumă care cuprindea toate economiile și rentele sale ; și el înmînă acești bani unuia din credincioșii prieteni ai stăpînilor săi, pentru a-i oferi regelui, explicînd acest dar prin faptul că va muri foarte curînd, spunînd că, de altfel, această sumă era rodul dărniciei maiestății sale și că, în sfîrșit, banii ultimului de Valois aparțineau de drept Coroanei franceze. Nu se știe dacă rîvna zelului său a învins scîrba Bourbonului care părăsea frumosul regat fără să ia cu el o centimă ; nu se știe dacă monarhul va fi fost mișcat de devotamentul cavalerului, dar este sigur că Césarine, legatara universală a domnului de Valois, primi doar șase sute livre rentă... Cavalerul reveni la Alen-

çon adînc îndurerat şi frînt de oboseală şi se săvîrşi din viaţă în ziua cînd Charles al X-lea atinse hotarul străin.

Doamna de Valnoble (şi amicul său care se temea în acea vreme de răzbunarea partidului liberal) fu fericită să aibă prilejul de a mai veni, incognito, în satul unde murise mama Suzannei. La licitaţia care avu loc după moartea cavalerului de Valois, dorind să aibă o amintire de la primul şi bunul ei amic, Suzanne ridică preţul tabacherei pînă la astronomica sumă de o mie de franci! Portretul principesei Goritza valora, el singur, acest preţ. Doi ani mai tîrziu, un tînăr elegant, în căutare de tabachere frumoase din trecutul secol, obţinu de la Suzanne pe cea a cavalerului, care îmbia pe colecţionar prin lucrătura ei minunată. Această bijuterie — confidenta celor mai frumoase amoruri şi plăcerea unei întregi bătrîneţi — se găseşte aşadar expusă într-un fel de mic muzeu particular. De ar şti morţii ceea ce se întîmplă în urma lor, atunci obrazul stîng al cavalerului ar fi trebuit în această clipă să roşească.

Dacă povestirea noastră nu ar avea alt efect decît acela de a inspira posesorilor unor scumpe relicve o sfîntă teamă — făcîndu-i să treacă numaidecît la redactarea unui codicil, spre a statornici soarta preţioaselor amintiri, evocatoare ale unei apuse fericiri, lăsîndu-le numai în mîini pioase, — atunci ea încă ar aduce mari servicii tagmei cavalereşti şi sentimentale a publicului. Povestirea noastră cuprinde însă o morală mult superioară : oare nu demonstrează limpede necesitatea unui nou învăţămînt ? Nu cere, de la solicitudinea atît de luminată a miniştrilor Instrucţiunii Publice, crearea unor catedre de antropologie — ştiinţă în care Germania ne întrece ? Miturile moderne sînt astăzi mai puţin cunoscute decît cele vechi, cu toate că am ajuns să fim sfîşiaţi de mituri. Miturile ne cotropesc de pretutindeni, fiind bune la orişice şi explicînd totul. Dacă sînt — cum spune şcoala umanitaristă — făcliile istoriei, atunci ele vor salva imperiile de la revoluţie : va fi de ajuns ca profesorii de istorie să propovăduiască această ştiinţă pînă în cele

mai largi pături ale populației din provincie! Dacă domnișoara Cormon ar fi avut și ea știință de carte, dacă ar fi existat în Departamentul Orne un profesor de antropologie, în sfîrșit, dacă ar fi citit pe Ariosto[77], cumplitele ei nenorociri conjugale s-ar mai fi petrecut oare vreodată? S-ar fi întrebat poate atunci de ce poetul italian ne-o arată pe Angelica preferîndu-l pe Médor — un blond cavaler de Valois — lui Roland, a cărui iapă murise și care nu știa decît să spumege de furie. Oare Médor nu apare ca întruchiparea mitică a curtezanilor regalității feminine, iar Roland mitul acelor revoluții dezordonate, năprasnice, neputincioase, care nimicesc totul fără să creeze nimic? Publicăm — declinîndu-ne responsabilitatea — această părere a unui elev al domnului Ballanche[78].

Nu ne-a parvenit nici o informație cu privire la cerceii cu micii arapi de diamant. Pe doamna de Valnoble o puteți întîlni la Operă. Grație primei educații pe care a primit-o de la cavalerul de Valois, aproape că are aerul unei femei cumsecade.

Doamna du Bousquier încă mai trăiește. Nu-i ca și cînd am spune că suferă mereu? Ajungînd la vîrsta de șaizeci de ani — vîrstă la care femeile își permit să facă unele destăinuiri — ea mărturisi în taină doamnei de Coudrai (al cărei soț își recăpătase funcția în august 1830) că nu se poate împăca cu gîndul că trebuie să moară fată mare.

Paris, octombrie 1836